

DON FRANE BULIĆ I ANTE TRUMBIĆ: OSOBNI ODNOSI I POLITIČKO DJELOVANJE

Marković, Luka

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:338791>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**DON FRANE BULIĆ I ANTE TRUMBIĆ: OSOBNI
ODNOSI I POLITIČKO DJELOVANJE**

LUKA MARKOVIĆ

Split, 2021.

Odsjek za povijest
Dvopredmetni diplomski studij Povijesti i Anglistike
Hrvatska povijest 19. stoljeća/Hrvatska povijest 1918.-1945.

Don Frane Bulić i Ante Trumbić: osobni odnosi i političko djelovanje

Student:

Luka Marković

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Trogrlić

Split, rujan 2021.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Biografske skice.....	2
2.1. Don Frane Bulić	2
2.1.1. Školovanje i političko sazrijevanje	2
2.1.2. Životni put.....	7
2.2. Ante Trumbić	10
2.2.1. Školovanje i političko sazrijevanje	10
2.2.2. Životni put.....	16
3. Osobni odnosi i političko djelovanje Ante Trumbića i Don Frane Bulića	24
3.1. Za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije	24
3.1.1. Bulić spram mladog pravaštva Ante Trumbića	24
3.1.2. Bulićeva afera u gimnaziji	34
3.1.3. Politika novog kursa i izbori za Carevinsko vijeće 1907. godine.....	41
3.2. U „Velikom ratu“	53
3.2.1. Bulić spram političkih emigranata u Jugoslavenskome odboru	53
3.2.2. Sudbonosna 1918. i stvaranje nove države	56
3.3. U novoj državi.....	60
3.3.1. Bulić i Trumbić spram izazova u novoj državnoj zajednici	60
3.3.2. Izbori za Splitsko općinsko vijeće 1926. godine	66
3.3.3. Neostvarena Pariška misija	72
3.3.4. Šestosiječanjska diktatura i djelovanje 1930-ih.....	77
3.3.5. Od Evansovog posjeta do Bulićeve smrti	83
4. Zaključak.....	90
5. Literatura.....	92
5.1. Primarni izvori.....	92
5.1.1. Arhivska građa	92

5.1.2. Novine.....	92
5.2. Sekundarni izvori	94
5.3. Mrežni izvori.....	95
Sažetak	97
Abstract.....	98
Prilozi.....	99

1. Uvod

„dva čelična značaja...dok su se kretali splitskim ulicama, svi smo bili ozbiljniji i plemenitiji“¹

Mnogo je knjiga, zbornika, članaka, izložbi, izlaganja, predavanja pa čak i književnih djela posvećeno liku Ante Trumbića i don Frane Bulića. Razlog tome je njihova izražena i dugogodišnja uloga u javnom životu. Svoj životni put započeli su tiho u malim sredinama Lučca i Vranjica, ali njihova imena će odzvanjati čitavom Europom povodom njihove smrti. Djelovali su na raznim poljima (društvenim, kulturnim i političkim), ostavljajući iza sebe zavidnu količinu materijala za njihove buduće biografe, povjesničare te ostale koji su u više navrata i s različitim obujmom pisali o njima. Kao dvije izražene splitske ličnosti koje su djelovale u istom vremenskom periodu i u istoj okolini, imali su brojne međusobne kontakte. To je vidljivo iz njihovih javnih i političkih funkcija te privatne korespondencije. Često su se znali naći u centru splitske i regionalne političke pozornice, a ponekad je njihovo djelovanje bilo usmjereno prema širim europskim zbivanjima. Sama činjenica da se njihovo djelovanje prostire preko šest desetljeća dovoljno govori o obujmu njihovih aktivnosti. Cilj ovog rada je prikazati povijesne trenutke u kojima su se oni susretali i surađivali. Osim njihovog javnog djelovanja, bit će riječi i o njihovom osobnom odnosu koji se neprekidno razvijao kroz njihovo dugogodišnje poznanstvo. Obojica su rođeni u okolini stare Dioklecijanove palače, obojica su bili iz skromnih obitelji te će obojica svojim dugogodišnjim radom, što političkim, što ostalim, ostaviti veliki trag na hrvatsku povijest.

U prvom dijelu rada bit će prikazane biografske skice don Frane Bulića i Ante Trumbića s ciljem kratkog predstavljanja njihovog života, lika, osobnosti i djela. Naglasak će biti stavljen na početnu fazu njihovog društvenog i političkog djelovanja kada još nisu došli direktno u kontakt jedan s drugim. Ostatak njihovog života bit će prikazan u sažetijem obujmu. Ovi kratki zapisi neće donijeti nekakva nova saznanja o njihovom životu, no poznavanje njihovog samostalnog djelovanja je neophodno pri stavljanju u međuodnos ove dvije istaknute povijesne ličnosti. U drugom dijelu rada će više biti riječ o njihovom zajedničkom političkom, društvenom i osobnom djelovanju: od prvih međusobnih kontakata 1880-ih i djelovanja u Austro-Ugarskoj Monarhiji, tijekom Prvog svjetskog rata te za vrijeme nove državne tvorevine završno sa smrću don Frane Bulića 1934. godine.

¹ Opis Trumbića i Bulića iz sjećanja Bogdana Radice. Stjepan Marković i dr. „Političke bilješke,“ 83.

2. Biografske skice

2.1. Don Frane Bulić

2.1.1. Školovanje i političko sazrijevanje

U Vranjicu, mjestu odmah pokraj ruševina antičke Salone, rodio se, od težačkih roditelja Ivana i Kate, don Frane Bulić 4. listopada 1846. godine. To je bio dan spomena na sv. Franu Asiškog, čije će ime Bulić ponosno nositi i proslaviti. Bulić je tako započeo život na ovome svijetu odmah pokraj jedne od svojih velikih ljubavi. Njegovo zanimanje za staru povijest će se razvijati od njegove mladosti zahvaljujući blizini antičkog centra Dalmacije i njegove kasnije klasične naobrazbe.² U Vranjicu nije postojala osnovna škola dok je u susjednom Splitu bila talijanska gimnazija. Bulića je otac naposljetku odveo u glagoljaško sjemenište Priko pored Omiša gdje je započeo svoje formalno školovanje.³ Već u toj ranoj mladosti, Bulić je mogao osjetiti dualizam koji je vladao po pitanju društvene, to jest, narodne osnove. Talijanska, splitska gimnazija sa svojim sjemeništem bila je većinom namijenjena za gradsku djecu koja su kroz školovanje predodređeni da budu gradski svećenici i visoki crkveni dostojanstvenici. Bulić, dolazeći iz malog Vranjica i nemajući znanje talijanskog jezika, bio je pogodniji za drugo, već spomenuto, sjemenište u Priku. Tu su se odgajali budući seoski župnici. Od 1856. do 1852. godine polazi u pučku školu, u Priku. Nakon završetka pučke škole ne prebacuje se u splitsku gimnaziju već nastavlja obrazovanje u istom zavodu iduće četiri godine niže gimnazije.⁴ Kada je već bio stari čovjek od blizu osamdeset godina s nostalgijom se prisjećao svojih dana u Priku:

„Nisu bili ondašnji njegovi učitelji ljudi velikoga znanja, ali su bili ljudi velikoga srca i velike ljubavi za mladež. Ne imasmo nikakvih naučnih sredstava ni pomagala ni za kakvi predmet; za zemljopis ni telurija ni atlasa. Mali je Frane bio tada sitan stasom sve do sedmoga razreda gimnazije. Sjeća se don Frane, kako je za posjeta školskog nadzornika iz Trsta Korena pri ispitivanju, kako se vrti sunce, mjesec, zemlja, mali Frane s cilindrom Corenovim na stolu, njegovom burmuticom i valjkastim posipačem zorno pokazivao to kretanje na zadovoljstvo inspektora, a na veselje svojih drugova. Sjeća se on, kako je don Josip Bezić (ravnatelj zavoda) donio s puta godine 1856. Perthesov geografski atlas, koji malome Frani otac kupio, te kako su se oko njega okupljali saučenici, da vide ovo čudovište, osobito kartu zvijezda nebeskoga — a taj atlas don Frane čuva još i dandanas u svojoj

² Lovre Katić, „Don Frane Bulić,“ 385.

³ Emilio Marin, „Nacrt za kronologiju života,“ 69.

⁴ Miho Barada, „Mons. Dr. Frane Bulić,“ 323.

biblioteci. Don Frane bi se sakrivao pred ostalim drugovima u spilju Babljaču te ondje bubao napamet talijansku gramatiku zaklopivši oči, da se bolje sabere.“⁵

Njegovo obrazovanje bilo je skromno, ali je gradilo karakter. Tih osam godina u Priku odredilo je Bulićevo buduće djelovanje. Od svojih odgajatelja primio je karakteristiku jakog rodoljuba i prijatelja naroda. Upravo se ovdje počela formirati njegova čvrsta ličnost. Pošto je već krenuo učiti talijanski jezik, nasamo „bubajući“ u špilji Babljači, Bulić se odvažio prebaciti u Split. Polaze 7. listopada 1861. prijemni ispit, što mu je omogućilo upis u peti razred splitske gimnazije.⁶ U novom okruženju Bulić je nailazio na neugodnosti vezano uz, još ne sasvim savladanim, talijanskim jezikom. Jednom prilikom trebao je pročitati i svojim riječima opisati jednu Ezopovu basnu na talijanskom jeziku. Za to je ocijenjen najnižom ocjenom uz oštar komentar profesora „Jadan sinko, ne znaš ni riječi talijanski!“⁷ To je imalo velikog utjecaja na Bulića koji se u roku od par mjeseci uvelike popravio po pitanju talijanskog, pa i latinskog jezika do te mjere da je pisao zadaće bolje od gradske djece. Tadašnja intenzivna politička zbivanja u Dalmaciji nisu prošla neopaženo od strane mladog Bulića. On počinje čitati tekstove vezane uz narodni pokret kao što su novine *Il Nazionale*.⁸ Nakon završetka zadnje godine gimnazije 1865. ne pristupa maturi (ispitu zrelosti) već odlazi u Zadar gdje će provesti četiri godine učeći teologiju.⁹ U Zadru se susreo s istaknutim znanstvenicima kao što je bio Ivan Berčić. On je prevodio sv. Pismo i izdao mnoge glagoljaške knjige.¹⁰ Takav naučnik imao je veliki utjecaj na mladog Bulića. Nakon studija u Zadru, Bulić služi mladu misu u svom rodnom Vranjicu 30. listopada 1869. godine. Ubrzo nakon toga nastavlja svoju obrazovanje upisom na klasičnu filologiju i slavistiku na Sveučilištu u Beču.¹¹

⁵ Lovre Katić, „Don Frane Bulić,“ 385.

⁶ Emilio Marin, „Nacrt za kronologiju života,“ 69.

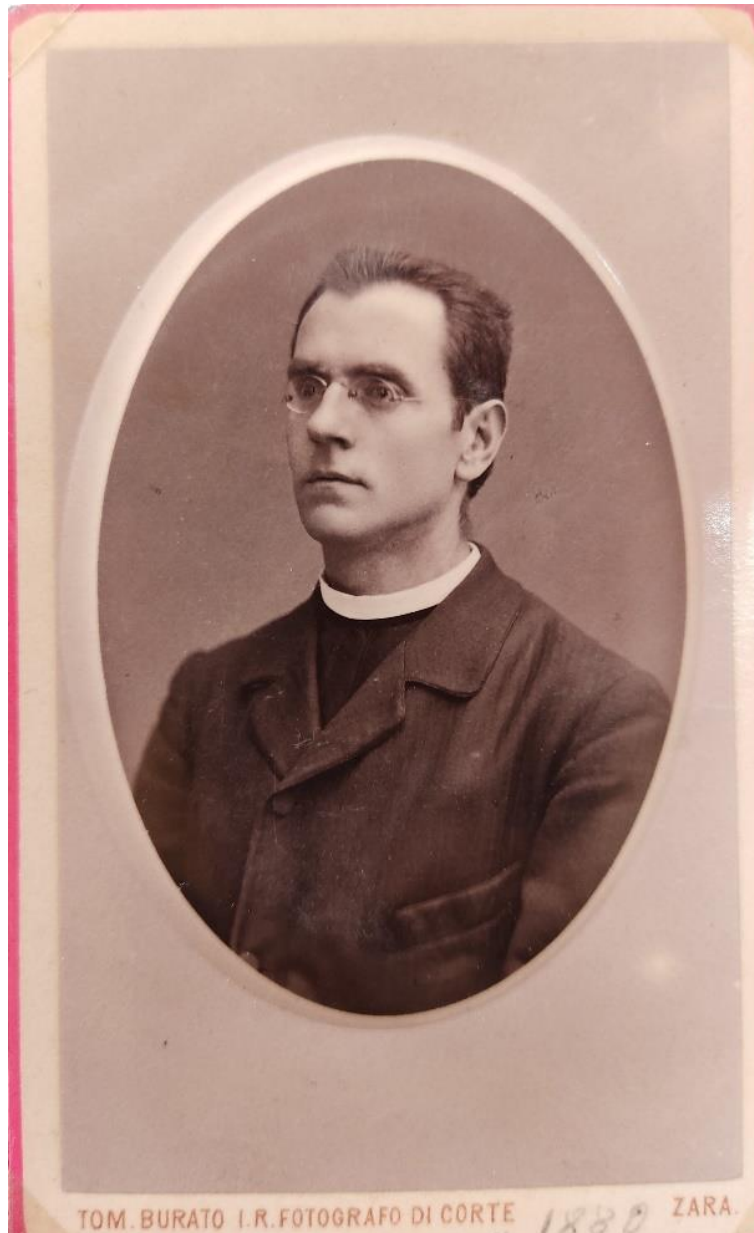
⁷ Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 153.

⁸ Isto

⁹ Barada navodi da je razlog bio „bolest i matematika“ (Miho Barada, „Mons. Dr. Frane Bulić,“ 323.), dok se još u literaturi spominje da je razlog taj što kanonik Guina ne dozvoljava klericima pisati maturu. (Emilio Marin, „Nacrt za kronologiju života,“ 69.)

¹⁰ Lovre Katić, „Don Frane Bulić,“ 386.

¹¹ Emilio Marin, „Nacrt za kronologiju života,“ 71.

Slika 1. Don Frane Bulić 1880. godine.

Prije odlaska u Beč, tijekom ljeta 1870. godine, Bulić napokon pristupa ispitu mature koji nije položio četiri godine ranije. Tijekom polaganja mature u Zadru, izbio je incident jer je Bulić opisao tadašnjeg carskog kancelara, grofa von Beusta, kao drugo izdanje ministra Kaunitza. Zbog takvog povlačenja paralele između starog bečkog dvora i tadašnje Austro-Ugarske Monarhije izbačen je iz gimnazije, ali je intervencijom namjesnika Rodića ipak dobio priliku polagati maturu do kraja. Ironično, pri drugom pokušaju ne polaže maturu iz fizike. Trećim pokušajem uspijeva položiti maturu u listopadu, nakon čega se uputio u Beč.¹² Ovaj incident je pokazatelj razvoja Bulićevih političkih, narodno orijentiranih, stavova. On je

¹² Emilio Marin, „Nacrt za kronologiju života,“ 71.

na svojoj koži osjetio borbu autonomaša i narodnjaka kroz prizmu obrazovnih ustanova i njihovog djelovanja. Postepeno se razvijao u simpatizera narodnjačkog pokreta, što je posebno došlo do izražaja tijekom studija u Beču.¹³

U Beču pod profesorom Miklošićem uči slavistiku, ali ubrzo prelazi na klasične jezike i arheologiju na nagovor profesora Conzea. On je svojim pozivom nagovorio Bulića da se posveti arheologiji. Bulić nije odmah htio napustiti profesora Miklošića, ali Conze je bio odlučan rekavši: „Pustite to meni, ja ću Vas ispričati kod kolege Miklošića. Slavista će se lako naći, a za Solin nama treba arheologa.“¹⁴ Conzea je na to nagnuo njegov posjet Solinu i Vranjicu, kroz koje je usputno prošao prilikom povratka s jednog svog putovanja.¹⁵ Vidio je svojim očima važnost i neistraženost salonitanskih ruševina. Važnost, koju će svijetu otkriti upravo njegov novi učenik.

Pri povratku iz Beča dobiva poziv od ravnatelja Karla Antuna Bakotića¹⁶ da dođe u splitsku gimnaziju kao namjesni učitelj.¹⁷ Tijekom tog perioda druži se s Eugenom Kumičićem, istaknutim književnikom i pravašem te s Ivanom Milčetićem, sakupljačem glagoljskih spomenika.¹⁸ Oni su isto bili pozvani od ravnatelja Bakotića kao namjesni učitelji. Milčetić je pri dolasku u Split ovako opisao stanje:¹⁹

„Odsjedoh čitavih 8 dana u lazaretu. Prvu noć sprovedoh medju pijanim ljudima na slami. Toga dana bješe izbor za austrijski parlament. Medju ostakim bude izabran i Bajamonti. Po gradu čula se glazba i veselje gradjanstva pa pucanje mužara. U našem lazaretu se takodje slavilo pobjeda: služinčad bijaše sva pijana od vina i radosti koju radja alkohol. Vikalo se: Kreoa Klaić, abašo Rodić, ajviva tolomija! Morte ai Krovati! A vikali su tako sami hrvatski -varošani, koji većinom i ne znadijahu talijanski. Kada sam nekom podvorniku nešto naručivao na hrvatskom jeziku, netko iz dvorišta poče vikati: vidi, vidi, i oni je tamo Krovat narodnjak, ubi vruga! Ja se zaklonih u svoju sobicu i gotovo pobijesnih, vidjevši, da samo Hrvati žele smrt svome narodu.“²⁰

Split je i dalje bio u rukama autonomaša. Bulić i njegovi novi suradnici pokušali su djelovati u narodnjačkom duhu uz potporu ravnatelja Bakotića koji samoinicijativno uvodi

¹³ Ivo Perić, „Politički portreti“ 224.

¹⁴ Lovre Katić, „Don Frane Bulić,“ 386.

¹⁵ Isto

¹⁶ Narodnjak i ravnatelj splitske gimnazije od 1872. do 1878. koji se zalagao za njeno pohrvaćenje. Arsen Duplančić, „Sjećanja Ivana Miletića,“ 46.

¹⁷ Emilio Marin, „Nacrt za kronologiju života,“ 71.

¹⁸ Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 153.

¹⁹ Dalmatinski gradovi, uključujući Split, su uveli obaveznu izolaciju zbog pojave kolere u Trstu i Rijeci. Arsen Duplančić, „Sjećanja Ivana Miletića,“ 39 str.

²⁰ Arsen Duplančić, „Sjećanja Ivana Miletića,“ 39 str.

hrvatski kao nastavni jezik u trećem razredu gimnazije. Ti pokušaji ubrzo doživljavaju neuspjeh jer školski nadzornik Carić ukida tu odluku te ujedno zabranjuje Buliću da predaje latinski jezik osmom razredu jer je još bio namjesni učitelj.²¹ Bulić krajem 1874. godine dobiva mjesto u Dubrovniku u gimnaziji te iste školske godine postaje pravim učiteljem.²² Tamo je politička situacija bila znatno drukčija jer je proces pohrvaćenja u dubrovačkoj gimnaziji započet već 1869. godine.²³ Bulić je bio uvučen i u Hercegovački ustanak 1875. koji se odvio kao reakcija na austrougarsku okupaciju Bosne i Hercegovine. Prisjećajući se na te dane, rekao je: „I mi profesori dubrovačke gimnazije (...) doprinosili smo i u novcu i u naravi. – Pod mojom posteljom u mome stanu bilo je uvijek barem dvadeset pušaka.“²⁴ Upravo u Dubrovniku započinje objavljivati svoje prve radove. Znanstvenu karijeru dodatno produbljuje traženjem dopusta za školsku godinu 1877./1878. kako bi išao na novoosnovanu katedru za epigrafiju kod profesora Hirschfelda u Beču.²⁵ Tijekom tog drugog odlaska na studij u Beč, boravio je zajedno s don Mihovilom Pavlinovićem u franjevačkom samostanu. Tu je još više razvio svoju narodnu svijest. Uz Pavlinovića, često se družio i s drugim narodnjačkim velikanima kao što su: Miho Klaić, Dinko Vitezić i Kosta Vojnović. Oni su skupa raspravljali o raznim kulturnim i političkim temama.²⁶

Bulić je već u svojim mladim danima pokazao izrazitu sklonost znanstvenoj nauci. Njegovo javno znanstveno djelovanje će ga često dovesti u vezu s politikom. Sam Bulić je opisao vezu između znanosti i politike prilikom dobivanja počasnog doktorata Sveučilišta u Zagrebu 1921. godine: „Gojeći od mladih dana pretežno, na temelju klasičnih nauka, povijesnu znanost, shvaćao sam sveđer njezin uzvišeni zadatak u smislu sve većega podizanja naroda na sveđ višu moralnu i kulturnu razinu i na nacionalno pripremanje za dan slobode.“²⁷ Njemu je znanost bila put ka boljitku naroda, a za boljitak naroda trebalo se okrenuti politici.

Pri povratku iz Beča 1878. godine postaje kotarski školski nadzornik u Zadru te konzervator kulturno-povijesnih spomenika zadarskog okružja. U tim dužnostima ujediniio je svoje pedagoško, znanstveno, ali i političko djelovanje. To je sve bilo vezano uz pitanje jezika u obrazovanju i promicanje nacionalnih ideja.²⁸ Zbog velikog političkog preokreta u Splitu 1882. godine, dolaskom narodnjaka na vlast, Buliću se ukazala prilika povratka u Split,

²¹ Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 153.

²² Emilio Marin, „Nacrt za kronologiju života,“ 72.

²³ Ivo Perić, „Politički portreti“ 224.

²⁴ *Novo doba*, 25. 6. 1932.

²⁵ Miho Barada, „Mons. Dr. Frane Bulić,“ 324.

²⁶ Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 154.

²⁷ Isto, 150.

²⁸ Ivo Perić, „Politički portreti“ 224.

čime bi bio blizak svom rodnom Vranjicu, ali i svom znanstvenom interesu Solinu. O tomu piše Franji Račkom, svom prijatelju i predsjedniku JAZUa: "...moguće da skoro budem premješten u Split u istom svojstvu nadzornika pučkih škola".²⁹ Taj premještaj se i odvio 8. kolovoza 1883. godine, ali iznenađujuće ne na očekivani položaj, nego kao ravnatelj splitske gimnazije. Ubrzo nakon, u 9. mjesecu, imenovan je i ravnateljem splitskoga Arheološkoga muzeja i konzervatorom kulturno-povijesnih spomenika na području Splita.³⁰ Bulić sada paralelno počinje vršiti više vrlo važnih i zahtjevnih funkcija te će se pokazati kao osoba tomu dorasla.

2.1.2. Životni put

Bulićev život može se sagledati iz više perspektiva koje su ovisne o području njegova djelovanja. Kao odgojitelj djelovao je u više ustanova, ali najveći trag ostavio je na svoje učenike u splitskoj gimnaziji. U svom odgajateljskom djelovanju uvijek je težio usađivanju narodnjačkog duha i poticanju razvitka moralnih vrijednosti kod svojih učenika. Jedan njegov učenik ga ovako opisuje:

„Glavnim mu je bio uzgoj srca i karaktera, da tim njegovi pitomci budu čvrsti u značaju kao što su oni rimski spomenici, koje je on iz dubine zemlje iznosio na svijetlo Božje. (...), don Frane je nastojao, da od svojih učenika zadobije sklonost i povjerenje, u čemu je uvijek tako uspijevaao, da su ga oni smatrali svojim Mentorom, od kojega su potrebovali uputa, savjeta i pomoći. Kao prijatelj on bi znao kazniti obične đačke prestupke, ali ništa nije tako oštro osuđivao kao lijenost i neistinu. (...) Pred svojim učenicima neprestano je isticao zasluge onih velikana, koji su svojim značajem zaslužili ime u historiji svijeta. Starinski događaji i lica prikazana Bulićevim riječima nalazila su kod nas uvijek poređenja sa savremenim prilikama i licima. Pripovijedanje o Ajgrikoli, prikazvanje ondašnjeg društva u Rimu te spominjanje tiranstva i zloće uvijek bi potislo naš pogled na ljude bečkog vladajućeg doma te na one na ministarskim stolicama u Beču i Pešti.“³¹

To je sve bilo omogućeno pobjedom narodnjaka u splitskoj općini, ali i u tim uvjetima je svaki njegov korak bio pod budnim okom vladajućih iz Beča. Bulić je naposljetku prijevremeno umirovljen s mjesta ravnatelja gimnazije 16. rujna 1896. zbog jednog incidenta³² o čemu će više biti riječi kasnije u radu.

²⁹ Ivo Perić, „Politički portreti“ 225.

³⁰ Emilio Marin, „Nacrt za kronologiju života,“ 76.

³¹ Lovre Katić, „Don Frane Bulić,“ 387-388.

³² Emilio Marin, „Nacrt za kronologiju života,“ 90.

Pošto je trebao prekinuti svoju ulogu odgojitelja, svu svoju energiju usmjerio je prema arheološkim istraživanjima i objavljivanju svojih otkrića. Bulić nije prvi koji je istraživao po Saloni, ali njegov znanstveni i metodički pristup pri istraživanju kao i sposobnost znanstvenog zaključivanja na temelju novih i starih nalaza, su do tada bili bez premca. Vodio je istraživanja raznih dijelova antičke Salone i na Manastirinama, otkrio je novo kršćansko groblje na Marusincu, provodio revizorska iskapanja u Šupljoj crkvi, istraživao lokalitet Crikvine na putu iz Vranjica za Solin, otkrio Sarkofag Kraljice Jelene, pronašao crkvu Blažene Djevice Marije od Otoka. Otkrio je i protumačio mnoštvo sarkofaga, ulomaka i natpisa, od kojih je sigurno najpoznatiji natpis kneza Trpimira u Rižinicama „Pro Duce Trepimero.“³³ Ovdje navedeni primjeri su samo jedan mali dio velikog opusa arheoloških istraživanja u kojima je sudjelovao Bulić. U ovom kontekstu, dovoljno je razumjeti njegovu važnost kao vrsnog arheologa koji je bio poznat po čitavoj Europi. Njegov znanstveni rad bio je uvelike cijenjen od vodećih europskih i svjetskih arheologa s kojima je imao i prijateljske odnose: De Rossijem, De Waalom, Delehayem, Neumannom, Mommsenom, Evansom, Seton-Watsonom i drugima. Svoja otkrića najčešće je svijetu prezentirao kroz stručni časopis zvan „Bullettino di archeologia e storia dalmata“ (Vjesnik za arheologiju i povijest Dalmacije) čiji je bio urednik 34 godine.³⁴ Pisao je i za mnoge strane časopise i zbornike koji su izlazili u Beču i Rimu.³⁵ Uz članke, objavljivao je i duža djela. Jedno od njegovih najznačajnijih djela bilo je „Kronotaksa solinskih biskupa i splitskih nadbiskupa“ u koautorstvu s Josipom Bervaldijem.³⁶

Osim otkrivanja novih arheoloških nalaza, Bulić je kao konzervator bio zadužen i za njihovo očuvanje. Često se borio s ograničenim novčanim sredstvima. Usprkos svim problemima, u svojoj dugoj konzervatorskoj karijeri uložio je veliki trud za očuvanje starih spomenika, posebice Dioklecijanove palače u Splitu.³⁷ Bogdan Radica živopisno je opisao Bulićev lik i njegovu konzervatorsku narav:

“Don Frane Bulić pojavljivao bi se obično u podne, uspravan, vitak, kardinalski važan. S visokim crnim šeširom, koji nije dostizao visinu cilindra, ni zaokruženost polucilindra. Bio je veličanstven u svojem dostojanstvenom koraku. Toliko kneževskom i gospodskom, da je više nego na jednog katoličkog dostojanstvenika sličio na rimskog senatora. Don Frane je u toj svojoj jutarnjoj šetnji bacaio svoje brižne poglede na svaki kamen

³³ Lovre Katić, „Don Frane Bulić,“ 388-390.

³⁴ Isto, 388.

³⁵ Miho Barada, „Mons. Dr. Frane Bulić,“ 328.

³⁶ Lovre Katić, „Don Frane Bulić,“ 391.

³⁷ Miho Barada, „Mons. Dr. Frane Bulić,“ 329.

Dioklecijanove palače, oblijetao oko svih starih i novijih starina, doticao se svojim prstima stupava i sfinga, gradskih vrata i podnožja, kao da se radilo o nečemu što je njegovo, što je on sâm, ako ne sagradio, a ono sačuvao kroz svoj dugi vijek bdijenja i pažnje. Mrkim okom pogledao bi mulariju, koja bi se igrala škondarijola za starim stupovima ili po klasičnim zidovima ugljenom pisala svoja imena i po koju nelijepu riječ.”³⁸

Ne smije se zaboraviti da je Bulić povrh svega bio don Frane. Njegovo rodoljublje i znanstveni rad usko su vezani uz njegov svećenički poziv. Kako je sam u svojoj oporuci napisao: „Nastojao sam vršiti u životu pomoću Božjom svoje dužnosti prema Crkvi, prema mojemu staležu, prema mojemu hrvatskomu narodu, prema znanosti koju sam idealno prigrlio.“³⁹ Na prvo mjest stavio je crkveni autoritet, a zatim slijedi njegovo rodoljublje i znanstveni rad. Redovno je molio svoj brevijar koji je jedva bio čitljiv od istrošenosti. Iako nigdje nije službeno vršio svećeničku službu, zanimao se za probleme klera te je redovno dolazio na svećeničke sastanke. Njegovo pastirsko djelovanje je manje eksponirano jer ni sam Bulić nije volio javno govoriti o tome. On se u privatnosti ponosio svojim svećeničkim pozivom te je na svom grobu dao uklesati značajnu rečenicu: „Ovdje leži Frano, nedostojan svećenik.“⁴⁰ Time je istaknuo svoju skromnost i svećeničku poniznost.

Cijeli svoj život posvetio je neumornom radu na već spomenutim poljima. Kada je bio upitan u vezi svog političkog programa na izborima 1911. godine, odgovorio je: „moj je program, moj život i moj rad.“⁴¹ Do kraja svog života ostao je aktivan koliko god mu je to bolest dozvoljavala. Tijekom 1933. godine, s napunjenih 86 godina života, nastavlja voditi domaće i strane političare, visokodostojnike, znanstvenike i ostale goste po Solinu, Splitu, Trogiru, Omišu i okolici. Piše i dalje znanstvene članke. Par mjeseci prije svoje smrti dopisuje se s porečkim i pulskim biskupom oko rješenja pitanja solinskih mučenika i bazilike Svetog Ivana Lateranskog u Rimu. Također, posreduje kod splitske općine pri rješavanju problema vezanih uz Dioklecijanove podrumne. Šalje protest splitskoj pošti 20. srpnja 1934. godine zbog prikaza Peristila s Grugurom Ninskim na poštanskim markama. Tako je izgledao cijeli njegov život – konstantno u radu. Don Frane Bulić odlazi u Zagreb 24. srpnja na operaciju, gdje i umire 29. srpnja.⁴² Sprovod se odvio u Splitu, a sam Bulić je svoje posljednje počivalište našao na Manastirinama u sarkofagu kojeg je sam odabrao za tu ulogu.

³⁸ Bogdan Radica „Vječni Split,“ https://antracit.neocities.org/radica/radica_split.html (15. 7. 2021.)

³⁹ Miho Barada, „Mons. Dr. Frane Bulić,“ 329.

⁴⁰ Lovre Katić, „Don Frane Bulić,“ 396.

⁴¹ Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 152.

⁴² Emilio Marin, „Nacrt za kronologiju života,“ 147-148.

O njegovoj veličini dovoljno govori pažnja koju je njegova smrt privukla u mnogim listovima u Njemačkoj, Italiji i Francuskoj, a posebice na prostoru Balkana.⁴³

2.2. Ante Trumbić

2.2.1. Školovanje i političko sazrijevanje

U splitskom predgrađu Lučac rodio se Ante Trumbić 17. svibnja 1864. godine.⁴⁴ Bio je sin Ane i Mihovila. Rođen u težačkoj obitelji, svoje je rano djetinjstvo proveo pomažući svome ocu u radu na splitskom polju. Većinu vremena provodio je u polju ili oko kuće, dok je u centar grada išao u rijetkim slučajevima unatoč činjenici da mu je bio na dohvat ruke. Ti rijetki slučajevi bili su procesije za Veliki petak te blagdan zaštitnika grada svetog Duje.⁴⁵ S obzirom na socijalno stanje i brojnost obiteljskih članova, samo je jedno dijete bilo predodređeno za školovanje. Na početku je to bio Trumbićev stariji brat Karlo. Kada je Karlo prekinuo svoje školovanje, Trumbić dobiva priliku započeti sa svojim.⁴⁶ Odlazi u pučku školu 1870. s navršениh 6 godina. Muška pučka škola na Lučcu u koju je išao, osnovana je tek dvije godine ranije, 1868. i djelovala je na talijanskom jeziku. Prvi razred upisuje s još 37 drugih učenika. Jedini učitelj u toj školi bio je Vicko Kurir. On je prepoznao Trumbićeve sposobnosti i inteligenciju te ga je preporučio za daljnje školovanje u gimnaziji.⁴⁷

Kroz pučku školu uspješno se prilagodio nastavi na talijanskom jeziku te nastavlja briljirati i kroz gimnaziju. Zahtjevnost njegovog obrazovnog puta s obzirom na njegovo podrijetlo osvjetljava činjenica da se Trumbić smatra prvim intelektualcem s Lučca, prvi koji je postigao akademsku naobrazbu.⁴⁸ Pri odlasku u Split boravi u sjemeništu jer je to bila jedina mogućnost siromašnoj težačkoj djeci da nastave svoje školovanje. U školskoj godini 1874./1875. pohađa prvi razred splitske gimnazije. Njegov razred bio je sastavljen od 31 učenika poprilično raznovrsne dobi. Trumbić je spadao u najmlađe s 10 godina. Ostali učenici su imali i do 15 godina. Na kraju godine samo je osam učenika uspjelo završiti prvi razred i Trumbić je bio među njima. Nastavio je pokazivati svoje učenjačke sposobnosti, posebice u jezicima.⁴⁹

⁴³ Lovre Katić, „Don Frane Bulić,“ 397.

⁴⁴ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 11.

⁴⁵ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 17.

⁴⁶ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 11.

⁴⁷ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 10.

⁴⁸ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Izabrani spisi,“ 10.

⁴⁹ Hrvatski, latinski i talijanski jezik je imao ocjenu odličan (uz vjeronauk, zemljopis i matematiku), a zoologiju zadovoljavajuće te krasopis dovoljan. Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 11.

Već od najranijih godina svog života Trumbić je mogao iskusiti dualnost koja je vladala između splitskog ruralnog i gradskog života. Kroz školovanje, posebice u gimnaziji, doći će u kontakt s narodnjačkim idejama koje će imati veliki utjecaj na njegov daljnji razvoj. Jedan od glavnih problema s kojim je mladi Trumbić bio suočen je pitanje jezika. Iako je lako svladao talijanski jezik, razvojem njegove nacionalne svijesti, razvijala se i ideja važnosti nacionalnog jezika i njegove upotrebe u školama.⁵⁰ Razvoj te ideje bila je zasluga učitelja narodnjaka koji su djelovali u splitskoj gimnaziji. Prilikom Trumbićevog dolaska u gimnaziju, ravnatelj je bio Ante Karlo Bakotić, veliki pristaša Narodne stranke. Njegov nasljednik na poziciji ravnatelja bio je Miho Glavinić, politički istomišljenik svog prethodnika. Zahvaljujući njima i narodnjački nastrojenim profesorima, učenici su odgajani u nacionalnom duhu koliko je god to bilo moguće. Iako je talijanski jezik i dalje bio nastavni jezik, a nastavni program većinom anacionalan, naglašavala se važnost nacionalnog duha, jezika i kulture. Jedan primjer ovog djelovanja profesora su i teme školskih zadaća koje je Trumbić imao u 6. razredu školske godine 1879./1880.: „Povratak mornara u svoj dom i zavičaj“, „Opis spljetske okolice“, „Pristpodoba ljudskog života s toka jedne rijeke“, „Kako se ima učiti materinski jezik“, „Na mlađima svijet ostaje, Rieč ljude veže a jaram živine.“⁵¹ Vidljiva je namjera razvoja, ne samo učeničke pismenosti, nego i narodne misli i duha.⁵²

Nakon što je završio 6. razred, izlazi iz sjemeništa te nastavlja pohađati zadnja dva razreda gimnazije. Trumbić će tako u srpnju 1882. godine polagati ispit zrelosti (maturu) na talijanskom jeziku.⁵³ Ispitnom komisijom na maturi predsjedavao je Miho Klaić kao predstavnik Pokrajinskog školskog vijeća, a ujedno je bio i na čelu dalmatinske Narodne Stranke.⁵⁴ To polaganje mature je bilo isprepletano s tadašnjim aktualnim političkim zbivanjima. U vrijeme polaganja same mature od 18. do 22. srpnja, odvijali su se i općinski izbori. U zgradi splitske klasične gimnazije se 19. srpnja nalazilo jedno glasačko mjesto za birače tog dijela Splita. Podjela svjedodžbi⁵⁵ odvila se 22. srpnja, a istoga dana je završeno i

⁵⁰ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 18.

⁵¹ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 11-12.

⁵² Isto, 12.

⁵³ Krajem školske godine 1879./1880. u Beču je donesena odluka da se u splitskim srednjim školama postepeno uvede hrvatski jezik kao nastavni. To je bila velika pobjeda narodnjaka koji su se za to već desetljećima zalagali. Ono što je u tom trenutku to omogućilo bila je promjena odnosa između Austro-Ugarske i Italije zbog Austro-Ugarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine. Trumbić nije doživio nastavu na hrvatskom jer je odredba vrijedila samo za učenike prvih razreda. Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 12.

⁵⁴ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 11.

⁵⁵ Trumbićeve konačne ocjene nisu na kraju bile sasvim blistave kao i u prvom razredu. Jedini odličan uspjeh postigao je iz zemljopisa i povijesti: Ponašanje – pohvalno, vjeronauk – zadovoljavajuće, latinski jezik – zadovoljavajuće, grčki jezik – zadovoljavajuće, talijanski jezik – pohvalno, hrvatski jezik – pohvalno, njemački jezik – zadovoljavajuće, zemljopis i povijest – odlično, matematika – dovoljan, fizika – pohvalno, prirodopis – zadovoljavajuće i filozofska propedeutika – dovoljan. Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 13.

glasanje na općinskim izborima. Narodnjaci su tada po prvi puta pobijedili autonomaše i preuzeli vlast u splitskoj općini s omjerom vijećnika 28 naprema 8.⁵⁶

To je bio vrlo važan događaj i politička prekretnica, kako za Split, tako i za cijelu Dalmaciju. Trumbićevo uspješno polaganja ispita zrelosti poklopilo se i s narodnjačkim uspjehom osvajanja općine. Tijekom izbora, a posebice nakon, mogla se često čut gromoglasna pucnjava te vidjeti rasplamsale vatre u okolici Splita.⁵⁷ Sveukupna situacija je sigurno ostavila veliki dojam na mladog Trumbića. Iako je učenicima bilo strogo zabranjeno političko djelovanje, to nije kočilo razvitak njihovih političkih stavova. Tako je do kraja školovanja u gimnaziji već razvio jaki osjećaj narodnog duha. To se može vidjeti i u njegovom odabiru daljnjeg akademskog puta. Po povijesnoj tradiciji, većina učenika iz Dalmacije koji su položili ispit zrelosti bi nastavili svoje školovanje na sveučilištima u Italiji. Njemu to nije bila opcija jer su talijanska sveučilišta sada imala negativnu konotaciju s obzirom na sve veći razvoj nacionalne svijesti.⁵⁸ Beč i Graz postajali su sve popularnija odredišta za dalmatinske studente, ali on naposljetku upisuje Pravni fakultet u Zagrebu, u školskoj godini 1882./1883. Razlog tomu se može tražiti upravo u njegovim narodnjačkim vrijednostima i nastojanjima povezivanja Dalmacije s ostatkom hrvatskog prostora. Trumbić tako postaje jedan od malobrojnih dalmatinskih studenata na Zagrebačkom sveučilištu Franje Josipa I.⁵⁹ Razlozi takvog malog broja studenata bili su političko-nacionalnog karaktera. I ovdje će osjetiti probleme dualizma, u ovom slučaju političkog. Dalmacija i Istra pripadale su austrijskom dijelu Monarhije, dok je Zagreb pripadao ugarskom dijelu. Pravnici koji su htjeli raditi u austrijskim dijelu Monarhije morali su položiti sudske ispite na austrijskim sveučilištima. Što znači da pravnici sa Zagrebačkog sveučilišta nisu mogli raditi u Dalmaciji i Istri. To je njemu predstavljalo veliko ograničavanje, ali je svejedno odlučio otići u Zagreb.⁶⁰

Trumbićeva obiteljska situacija je bila loša. Majku je izgubio kao petnaestogodišnjak, a pri odlasku na studij u Zagreb, preminuo mu je i otac. Kao osamnaestogodišnjak ostao je bez roditelja. To je pogoršalo ionako lošu financijsku situaciju, sada već mladog studenta Prava. Prije smrti oca, većinski se uzdržavao od stipendije koju je dobivao od splitske općinske uprave i od novca kojeg mu je slao otac. Nakon očeve smrti, prisiljen je tražiti

⁵⁶ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 13.

⁵⁷ Isto

⁵⁸ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Izabrani spisi,“ 10.

⁵⁹ Tijekom prve godine studija, na razini cijelog sveučilišta (Bogoslovni, Pravni i Filozofski fakultet), bilo je upisano 11 dalmatinskih od ukupno 249 studenata. Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 14.

⁶⁰ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 14-15.

povišenje stipendije kako bi mogao nastaviti studij.⁶¹ Pri završetku prve godine studija,⁶² 1883./1884. upisuje i drugu godinu studija u Zagrebu.

Slika 2. Ante Trumbić 1882. godine.

Politička situacija u Zagrebu tada je bila dosta dinamična. To je bilo doba revidiranja Hrvatsko-ugarske nagodbe 1873., 1880., i 1881. godine. Netrpeljivost prema Mađarima se povećavala. Nagodba se često nije poštovala od strane mađarskih političkih krugova. Vođenjem svoje hegemonije i mađarizacijom, vladajući su izazivali nemir u hrvatskom puku. To nezadovoljstvo bilo je izrazito vidljivo u kolovozu i rujnu 1883. godine kao reakcija na

⁶¹ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 18.

⁶² U svojoj prvoj godini je upisao izborne predmete iz ruskog jezika i povijesti ruske literature. Njegovo zanimanje za Rusijom potaknuto je antiaustrijskom idejom. Rusija je bila smatrana kao jaka slavenska zemlja koja bi moga predstavljali protutežu Austro-Ugarskoj Monarhiji. Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 16.

uvođenje dvojezičnih grbova, koje je uveo financijski ravnatelj za Bansku Hrvatsku, Antal David. Glavna politička opozicija mađarizaciji na prostoru Banske Hrvatske u to doba bile su Neovisna narodna stranka i Stranka prava. Stranka prava bila je formalno raspuštena nakon ustanka u Rakovici 1871. te je obnovljena 1878. godine. Pravaši su ostvarivali velike uspjehe na saborskim izborima, tako su 1884. godine za banovanja Karolya Khuena Hedervarya, odnosno u doba velike represije, dobili 24 zastupnička mandata.⁶³ Pravaštvo je doživljavalo veliki uspon.⁶⁴

Trumbić je pri dolasku na studij u Zagreb u sebi nosio narodnjačke ideje narodnog jedinstva i ujedinjenja Dalmacije s Bansom Hrvatskom. Takve ideje će se produbiti i dalje razvijati u novom pravaškom okruženju. Jedan od njegovih profesora bio je Josip Pliverić, čiji se znanstveni rad bavio dokazivanjem elemenata Hrvatske državnosti u sklopu Hrvatsko-ugarske nagodbe. Trumbić je sigurno pod utjecajem Pliverića započeo razvijati simpatije prema pravaškoj ideologiji.⁶⁵ Razne tiskovine su isto imale veliki utjecaj na Trumbića. Pravaški list „Sloboda“ koji izlazi od 1878. godine bio je izrazito popularan među studentima prava. Posebnu pozornost studenata, ali i mlađih srednjoškolaca privukla je pjesnička zbirka „Slobodarke“ Augusta Harambašića.⁶⁶ Te pjesme pozivale su na otpor nasilju i borbu za narodne idealne. Njegova djela privlačila su mlade ljude u pravaški pokret. Trumbić je poznao Harambašića jer se počeo kretati u pravaškim krugovima te je Harambašić bio i njegov stariji kolega s fakulteta.⁶⁷ Uz njega Trumbić se susreće i s utemeljiteljima Stranke Prava, Antom Starčevićem, Franom Folnegovićem i Eugenom Kumičićem. Kroz kontakte s prvacima Stranke prava, kroz čitanje pravaškog tiska te kroz povijesno-pravno obrazovanje Trumbić razvija svoju nacionalnu svijest s povijesno-pravnom pozadinom.⁶⁸

Sve većim usponom u Banskoj Hrvatskoj, pravaštvo se počinje širiti i u Dalmaciji.⁶⁹ Poznati svećenik i urednik „Katoličke Dalmacije“ iz Zadra, Ivo Prodan, prvi se u Dalmaciji javno izjašnjava kao Pravaš. Vladajući režim budno je pratio to širenje pravaštva zbog strahova od širenja ideja koje su u suprotnosti prema državnom poretku. Iz tog razloga su mnogi listovi pravaške orijentacije, koji su pokušali objavljivati takav sadržaj bili onemogućeni ili uvelike cenzurirani. Narodna stranka, koja je bila najjača opozicijska stranka

⁶³ Za usporedbu 1881. su dobili 9 mandata. Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 16.

⁶⁴ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 16.

⁶⁵ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 19.

⁶⁶ Hrvatski književnik, prevoditelj, publicist, pripadnik stranke prava i njen „knjiženi glasnogovornik.“ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=24368>, (17. 7. 2021.)

⁶⁷ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 17.

⁶⁸ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 20.

⁶⁹ Folnegović i Smićiklas, pravaški prvaci, 1883. godine putuju po Dalmaciji. Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 17.

u Dalmaciji, postepeno gubi na narodnom zanosu. Stranka je bila osuđivana od strane mnogih kao oportunistička. Sve su manje zagovarali sjedinjenje Dalmacije i Banske Hrvatske kako se ne bi zamjerali vladi. Novi odnos Narodne stranke i vlade nije više bio opozicijski već, možemo čak reći, simbiotski. Vladalo je mišljenje kako su uspjesi Narodne stranke bili mizerni, a borba nedovoljna. Nisu više smatrani kao borci za narodna prava, nego kao borci za kompromis. Zbog toga im se ugled postepeno smanjivao.⁷⁰

Trumbić, nakon završene druge godine studija u Zagrebu, dolazi u Split 1884. godine na ljetne praznike. Sa svojim vršnjacima i političkim istomišljenicima⁷¹ dolazi do ideje pokretanja novog političkog lista. List je bio zamišljen kao protuteža narodnjačkom listu „Narod“ kojeg je vodio Gajo Bulat. Ta mlada pravaška skupina kritizirala je prije spomenutu oportunističku politiku Narodnjaka.⁷² List se pripremao u tajnosti zbog represivnog djelovanja vladajućih, ali i zbog raznih okolnosti i poteškoća list nije ugledao svjetlo dana.⁷³ Nakon ljetnog odmora, Trumbić odlučuje nastaviti studij na austrijskim sveučilištima. Njegova želja za odvjetničkim radom u svom rodnom Splitu je prevladala te se odlučuje za promjenu sveučilišta kako bi mogao dobiti dozvolu za rad u austrijskom dijelu Monarhije. Akademsku godinu 1884./1885. provodi u Beču, a 1885./1886. u Grazu. Tijekom svog studiranja bio je pod utjecajem državnopravnih teorija Geoga Jellineka.⁷⁴ Njegova predavanja je mogao uživo čuti na Bečkom sveučilištu, gdje je Jellinek djelovao kao profesor Državnog prava. Trumbić prisvaja ideje ograničene javne vlasti i subjektivna javna prava građana koja obvezuju državne organe. Nadalje prihvaća Jellinekovo tumačenje kako moralne vrijednosti služe za povezivanje društva i time učvršćuju pravni poredak. Ove ideje formirale su Trumbića u temeljitog legalistu. On će ta načela preslikati u svoje političko djelovanje, ali i u svoj svakodnevni rad i osobnost. O njegovom pravnom karakteru govori Bogomil Vošnjak, član jugoslavenskog odbora:⁷⁵

„...Trumbić je kroz i kroz pravnik. Sa vazduhom dalmatinskog grada, punim rimskim tradicija usisao je u sebe i smisao za krutu logičnost rimskog prava. Mislio je, da je suvremeni život kao trut, tako jasnih ravnih linija. Njegova retorika je bila često sjajna.

⁷⁰ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 17-18.

⁷¹ Među kojima je bio i Vicko Mihaljević: pravnik, političar i pjesnik, budući načelnik Splitske općine. Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 11.

⁷² Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 11.

⁷³ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 19.

⁷⁴ Njemački pravnik i filozof. Definirao je pravo kao etički minimum. Utjecao je na mnoge generacije studenata prava kako u Njemačkoj tako i šire. <https://www.britannica.com/biography/Georg-Jellinek>, (18. 7. 2021.)

⁷⁵ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 20.

Dokazivao je načinom advokata ali ne intrasigentnošću političkog govornika... Trumbićev duboki smisao za pravni poredak i pravnu državu.“⁷⁶

Josip Smodlaka u svojim sjećanjima o Trumbiću za vrijeme mirovne konferencije u Parizu 1919. Zapisao je:“...,Trumbiću je pravo bilo vrhovni zakon života, a novac samo sredstvo, a ne cilj života...., Trumbić je cijeli svoj život ostao vjeran pravaškom programu uspostave još starije jedne tvorevine, hrvatske države Tomislava i Krešimira,...“⁷⁷

Nakon završetka studija prava, Trumbić je imao poprilično formiranu političku osobnost. Vraća se u Split 1886. godine. U isto vrijeme u Trogiru, narodnjaci pobjeđuju u općinskim izborima i tako ostavljaju autonomašima samo Zadar. Nova uprava, na čelu s načelnikom Špirom Puovićem, htjela je pohrvatiti općinu te prebaciti svo poslovanje koje se vodilo do tada na talijanskom na hrvatski jezik. Za tako nešto bilo je potrebno dovesti tajnika koji je stručan u pravu i na talijanskom jeziku, a da ima pogodne političke orijentire. Taj zadatak nije bio lagan, no Trumbić je ispunjavao sve uvjete i postaje tajnik trogirске općine.⁷⁸ To mu postaje prva od mnogih javnih funkcija u životu koju je, kako sam kaže, „...primio bez koristi samo iz osjećaja nacionalne dužnosti...“⁷⁹

2.2.2. Životni put

Ante Trumbić će svojim djelovanjem profilirati u jednog od najistaknutijih hrvatskih političara 20. stoljeća. Njegov neumorni rad u politici, kojoj je posvetio cijeli život, bio je vođen čvrstim idejama i nepokolebljivim idealima. U poslovnom smislu, Trumbić je bio vrstan i uspješan pravnik. Kako se sve više razvijao kao političar, sve je manje imao vremena baviti se pravnom praksom. U kasnijem periodu svog života i pravni segment često je bio isprepleten političkim motivima u vidu zastupanja određenih političkih istomišljenika. Josip Smodlaka ovako opisuje Trumbića:

“To je bio čovjek veoma bistrog uma, visoko iznad srednjega, oštre pameti, rijetkog razuma i velikog razbora. Krepka tjelesnog sustava, uz prirođenu čestitost i s lijepom naobrazbom, bio je tip uzorno uravnoteženog čovjeka, u svakom pogledu, fizičkom, moralnom i intelektualnom. Od mnogih vrlina kojima ga je priroda obdarila, nadasve ga je

⁷⁶ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 21.

⁷⁷ Ivo Perić i dr. „Josip Smodlaka – Izabrani spisi,“ 383-385.

⁷⁸ Vicko Mihaljević je od 1885. godine bio tajnik splitske općine. Vrlo vjerojatno je on imao odlučujući utjecaj na dovođenje Trumbića u Trogirsku općinu s obzirom na suradnju splitskih i trogirskih narodnjaka, Mihaljevićevu ulogu u splitskoj općini te njegovo prijateljstvo s Trumbićem. Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 20.

⁷⁹ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 21.

resio čelični karakter i muški ponos. Za nikakvo blago na svijetu ne bi bio pogazio svoje uvjerenje; prije bi umro od glada nego li od drugoga što zaprosio. Za bogatstvo nije mario, živeći uvijek umjereno, a gramzenje za novcem bilo mu je odurno. Iako je potekao iz siromašnog seljačkog roda, bio je gord kao patricij. Od naravi staložen, bio je u svakome svome pothvatu vanredno promišljen. Prije nego li se na što odlučio, dugo se kolebao, mjereći sve što je u prilog stvari i protiv nje. Nikad se nije istrčavao niti se preneglio. Pored toga bio je veoma oprezan, i kao takav obično zakopčan. Stalno se dao voditi od razuma, kojemu nije nikako dozvoljavao da ga nadvlada srce. Kao pravniku – a bio je izvrstan jurista – ideal mu je, kao Rimljanima starog kova, bilo pravo, oličeno u zakonu, a izdignuto iznad pravičnosti i smilovanja.“⁸⁰

Na početku svog života Trumbić je bio pod utjecajem Narodnog pokreta, ali ubrzo u njemu prevladava Pravaška ideologija. On postaje svjestan političke situacije te odbacuje staro radikalno pravaštvo Starčevića, Banske Hrvatske i Ive Prodana. On, uz Supila razvija novo liberalno usmjerenje Stranke Prava. Trumbić je bio tada izrazito anti austrijski nastrojen. Zbog nemira koji su nastali djelovanjem bana Khuena Hedervaryja došlo je do krize dualističkog uređenja Austro-Ugarske Monarhije. Zajedno sa Supilom tada razvija politiku „novog kursa“. Približavali su se Mađarima kao saveznicima protiv Austrije i germanstva. U taj novi kurs pozvane su sve stranke koje su bile anti austrijske (hrvatske, srpske i talijanske). Dolazi i do stvaranja nove Hrvatske Stranke 1905. godine s Trumbićem na čelu. Iste godine Trumbić sudjeluje u donošenju Riječke rezolucije kojom je tražio samostalnost Hrvatske u okviru Austro-Ugarske. Uz tu rezoluciju pristali su i Srbi Zadarskom rezolucijom. Na taj se način profilira u glavnog vođu politike novog kursa u Dalmaciji. On sada zagovara sjedinjenje jugoslavenskih naroda jer samo tako vidi uspješno suprotstavljanje Austriji. Na njegovu inicijativu osniva se i Jugoslavenski savez kao zasebni klub u Bečkom Carevinskom vijeću.⁸¹

Sljedeća etapa u političkoj misli koju Trumbić razvija je ideja povezivanja južnoslavenskih zemalja oko Srbije. Povod tomu je dala Srbija, ali i Crna Gora, svojim pobjedama u Balkanskim ratovima.⁸² Srbija je postala snažan oslonac i protiv Italije čije su pretenzije na dalmatinsku obalu zabrinjavale Trumbića. On i Smodlakom se 1913. godine u Splitu sastaju sa predstavnicima bosanskih Srba, Nikolom Stojanovićem i Atanasijem Šalom. Zaključeno je da je potrebna zajednička borba Jugoslavena protiv Austro-Ugarske te

⁸⁰ Ivo Perić i dr. „Josip Smodlaka – Izabrani spisi,“ 480.

⁸¹ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 297-299.

⁸² Isto, 300.

formiranje političke emigracije koja će raditi na oslobođenju i ujedinjenu Južnih Slavena ako dođe do rata. Trumbić tako pokazuje zalaganje za potpuno odcjepljenje od Austro-Ugarske i stvaranje nove države Južnih Slavena. Prilikom uručjenja ultimatumu Srbiji od strane Austro-Ugarske Monarhije, on je već bio u inozemstvu. Ubrzo odlazi u Veneciju te u Rim na poziv Ivana Meštrovića. Tim činom započinje njegovo djelovanje u emigraciji za vrijeme Prvog svjetskog rata.⁸³

U periodu do Prvog svjetskog rata, Trumbić je obnašao mnoge političke funkcije. Bio je biran kao zastupnik u Dalmatinskom saboru u sva tri mandata od 1896. do 1914. godine. Jednom je bio biran i u Carevinsko vijeće 1897. godine. Uz to, izabran je i kao općinski načelnik Splita 1905., na koje mjesto je 1907. dao i ostavku, o čemu će više biti rečeno kasnije.⁸⁴

Trumbić zajedno sa Supilom, Meštrovićem i drugim hrvatskim, srpskim i slovenskim emigrantima osniva u Parizu 1. svibnja 1915. Jugoslavenski odbor. Jedan od poticaja za osnivanje odbora bio je i tajni Londonski pakt koji je potpisan 26. travnja 1915. godine. Tim paktom Italija za borbu na strani Saveznika dobiva Istru i veliki dio dalmatinske obale, a potpisale su ga velike sile: Velika Britanija, Francuska i Rusija.⁸⁵ Za predsjednika Jugoslavenskog odbora izabran je Trumbić. Sam odbor je stvorio veliku diplomatsku povezanost, imajući urede u Londonu, Parizu, Ženevi, Petrogradu te Sjevernoj i Južnoj Americi. Glavni cilj odbora bila je obrana i ujedinjenje svih južnoslavenskih zemalja Austro-Ugarske sa Srbijom i Crnom Gorom. Nadalje, Odbor se borio i za očuvanje teritorijalnog integriteta nasuprot pretenzija Italije i Rumunjske.⁸⁶ Trumbićeva koncepcija ujedinjenja južnoslavenskih zemalja se bazirala većinom na unitarizmu. Temelj bi bila nova državna i narodna misao nastala na ravnopravnom ujedinjenju s očuvanjem autonomnih prava. To je predstavljalo suprotnost od Pašićeve koncepcije pripajanja Hrvatske i Slovenije Srbiji.⁸⁷

Trumbić je uvijek bio u sporu s Pašićem u vezi njihovih oprečnih vizija ujedinjenja. Trumbiću to nije bila glavna briga u to vrijeme. Njegov glavni neprijatelj bila je Italija i njene pretenzije na hrvatsku obalu. Iz tog razloga je smatrao da se treba što prije ujediniti sa Srbijom te nakon toga rješavati unutarnje uređenje te nove države. Cilj je bio što prije se zaštititi od talijanskih interesa. Planiralo se stvaranje jake centralne vlasti u novoj državi koja bi bila sposobna suprotstaviti se Italiji. Trumbićev strah je bio toliki da se zalagao da

⁸³ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Izabrani spisi,“ 14-15.

⁸⁴ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62544> (10. 7. 2021.)

⁸⁵ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Izabrani spisi,“ 17.

⁸⁶ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 18.

⁸⁷ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 300-301.

američke vojne snage budu te koje će okupirati prostor bivše Austro-Ugarske Monarhije (oni dijelovi naseljeni Hrvatima, Slovencima i Srbima) do dolaska srpske vojske. Tako bi se spriječilo moguće pripojenje tih teritorija Italiji. S druge strane, Supilo, jedan od članova Odbora, smatrao je da se prvo treba riješiti pitanje unutarnjeg uređenja sa Srbijom te zatim ići u osnivanje nove države. Njegov najveći strah nije bila Italija već srpska hegemonija. Zbog tih suprotstavljenih stavova, Supilo istupa iz Jugoslovenskog odbora.⁸⁸

Trumbić nastavlja svoju političku borbu za očuvanje Južnih Slavena i njihovih narodnosti. Tako sudjeluje na Krfskoj konferenciji 1917. godine. Vodi popustljivu politiku s Pašićem u vezi ustroja nove države zbog bojazni, ako ne budu složni u pogledu stvaranja nove države, neće imati kredibiliteta u očima saveznika. Ipak, Trumbić se jasno zalaže za očuvanje nacionalne zasebnosti. Bio je za unitarno ustrojstvo s jednakim pravima Srba, Hrvata i Slovenaca uz decentralizaciju uprave i sudstva.⁸⁹ Na kraju je prihvaćena Krfska deklaracija koja je definirala ime države kao Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca na čelu s dinastijom Karađorđević, dok će unutarnje uređenje biti ostavljeno Ustavotvornoj skupštini koja će to usvojiti kvalificiranom većinom. Trumbić se tako uspio izboriti za očuvanje nacionalnog imena i naglasiti da je to nova država, a ne samo proširenje Srbije.⁹⁰

Trumbić sudjeluje i u Ženevskoj konferenciji u studenom 1918. godine. Iako su zaključci te konferencije bili izrazito pozitivni u smislu ograničavanja srpske hegemonije, Pašićevim opozivom svoga potpisa Ženevska deklaracija nikada nije provedena.⁹¹ Nakon toga razočaranja, Trumbić u novoformiranoj Kraljevini SHS dobiva izrazito važnu ulogu ministra vanjskih poslova. Slijedi možda najpoznatija i najtragičnija politička borba u Trumbićevoj karijeri u kojoj je od samog početka imao jako male izgleda da izbjegne katastrofu, a kamoli za uspjeh. Ta borba će se voditi na mirovnoj konferenciji u Parizu, na kojoj je imao ulogu zamjenika voditelja jugoslavenske delegacije Nikole Pašića. Konferencija je bila izrazito dinamična i burna zbog suprotstavljenih stavova unutar same jugoslavenske delegacije. Trumbićeva nastojanja uvijek su nailazila na velike prepreke, počevši od samog Pašića, pa do Londonskog ugovora. Odlaskom američkog predsjednika Woodrowa Wilsona s političke scene, završetkom mirovne konferencije, gubi jedinog utjecajnog saveznika kojeg je imao.⁹² Trumbić se borbeno zalagao za očuvanje hrvatskog nacionalnog teritorija, no okolnosti su to činile gotovo nemogućim. Prisiljen okolnostima,

⁸⁸ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 301.

⁸⁹ Isto, 300.

⁹⁰ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Izabrani spisi,“ 19-20.

⁹¹ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=67688> (10. 7. 2021.)

⁹² Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Izabrani spisi,“ 25-26.

kao ministar vanjskih poslova, potpisuje Rapalski ugovor 1920. godine. Nakon potpisa ugovora je izjavio: „Teška i krvava srca moramo usvojiti talijnski prijedlog, da spasimo cjelinu i dobijemo granice, pomirivši se sa sudbinom pred velikom silom.“⁹³ To je bila nužna žrtva za obranu od Londonskog pakta čija su teritorijalna potraživanja bila mnogo veća. Rijeka tako postaje nezavisna država, a Italiji su pripali otoci Lošinj, Cres, Palagruža i Lastovo te grad Zadar. Nakon Rapala, Trumbić daje ostavku kao ministar vanjskih poslova smatrajući svoju misiju oko Jadranskog pitanja gotovom.⁹⁴

Nakon rješavanja vanjskopolitičkih pitanja, Trumbić nastavlja s političkim radom unutar novoformirane države, no sada se nije priklonio niti jednoj stranci. Kao nezavisni kandidat biran je u Ustavotvornu skupštinu u Beogradu. Nakon spašavanja onoga što se moglo spasiti u Rapalu, Trumbić je i dalje imao snažan politički duh i želju za nastavak borbe za ono u što je vjerovao da je ispravno. Bio je protiv vladinih prijedloga Ustava te je zagovarao modificirani centralizam – sponu između federalizma i centralizma. Smatrao je da unifikaciju treba karakterizirati jednakost i nacionalne, kulturne, vjerske i povijesne razlike.⁹⁵ Trumbićevi naponi su i ovdje doživjeli neuspjeh, 28. lipnja 1921. godine izglasana je Vidovdanski ustav koji je bio izrazito centralistički. Razočaran Ustavom i sve vidljivijom velikosrpskom politikom, okreće se ideji federalizma. Zalagao se za hrvatsku autonomiju u sklopu federativne države.⁹⁶ I dalje nije pristupio ni jednoj stranci, ali je svojim stavom bio blizak Hrvatskoj zajednici i Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci. Na parlamentarnim izborima u Kraljevini SHS, u ožujku 1923. godine kandidira se na izvanstranačkoj listi u izbornom okrugu Šibenik – Split. Iako je dobio veliki broj glasova, točnije 3692 i bio odmah iza Hrvatske republikanske seljačke stranke, nije uspio osvojiti mandat.⁹⁷

Trumbić je tako doživio tri uzastopna politička poraza. Od neuspješne Pariške konferencije i Rapalskog ugovora, preko Vidovdanskog ustava, pa do kapi koja je prelila času – gubitak izbora u svom rodnom Splitu. Uz silan trud i zalaganje za svoje ideale doživio je veliko razočaranje. Posebice je bio bolan Vidovdanski ustav koji mu je poremetio ideal demokratskog shvaćanja koje je po njemu temelj suvremene države. Trumbić je nakon poraza 1923. godine preselio iz Splita u Zagreb gdje započinje novi period svog života. U Zagrebu

⁹³ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Izabrani spisi,“ 25-26.

⁹⁴ Isto, 28.

⁹⁵ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 32.

⁹⁶ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 303.

⁹⁷ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 33.

otvara odvjjetničku pisarnu. Godinu nakon, nastavlja svoju političku karijeru formalnim pristupanjem Hrvatskoj zajednici krajem 1924. godine.⁹⁸

Trumbićev odnos s vođom tadašnje Hrvatske republikanske seljačke stranke Stjepanom Radićem doživljavao je uspone i padove. On je javno kritizirao Radićevu politiku pasivnosti, ali je podržavao njegovu odlučnu borbu za spas hrvatske narodnosti i individualnosti.⁹⁹ Za vrijeme sudskog procesa i zatvaranja Stjepana Radića u siječnju 1925. godine, Trumbić je stao u obranu Radića te ga je i zastupao na sudu. U znak zahvale¹⁰⁰ izabran je na listi Hrvatske republikanske seljačke stranke, ali kao član Hrvatske zajednice, na parlamentarnim izborima¹⁰¹ u izbornom okrugu Zagreb 1925. godine,¹⁰² Ubrzo dolazi do velikog i neočekivanog preokreta. Stjepan Radić sklapa sporazum s vladajućim i sastavlja novu vladu bez prijašnjih konzultacija s Trumbićem i Hrvatskom zajednicom. Taj potez je Trumbić smatrao predajom pred velikosrpskim težnjama i prekida suradnju s Radićem. S dijelom vodstva Hrvatske zajednice osniva Hrvatsku federalističku seljačku stranku.¹⁰³ Iz samog naziva stranke vidljiv je naglasak na federalizmu. Zalagao se za državu složenu od pet ravnopravnih federalnih jedinica (Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Slovenija). Bio je i dalje protiv ideje konfederacije, a posebno ideje samostalne Hrvatske Republike. Smatrao je da bi zalaganje za takve ideje samo dalo vlastodršcima povod za oštriju i nasilniju politiku prema Hrvatskoj.¹⁰⁴

Slijedi još jedan veliki šok za tadašnja politička zbivanja – atentat u Narodnoj skupštini, u lipnju 1928. godine. Posljedica toga bila je i smrt Stjepana Radića. Taj događaj je uvelike utjecao na Trumbića koji mijenja svoje stavove prema Hrvatskoj seljačkoj stranci i sve se više povezuje s njima i s Radićevim nasljednikom, Vlatkom Mačekom.¹⁰⁵ Trumbić je nakon atentata prihvatio stav o borbi za apsolutnu samostalnost Hrvatske, ali u okviru jedne zajedničke državne tvorevine. Iako je bio ogorčen, svojim govorima nije dozvoljavao da se širi mržnja između Hrvata i Srba. Ponovno se okreće k internacionalizaciji Hrvatskog pitanja unutar Kraljevine SHS. Putuje po Europi, posjećuje metropole London, Pariz i Beč. Cilj mu je bio upoznavanje Europe s problemima nove države, ali nije naišao na razumijevanje, to

⁹⁸ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 33.

⁹⁹ Isto

¹⁰⁰ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Izabrani spisi,“ 31.

¹⁰¹ Trumbić je na tim izborima dobio preko 18000 glasova od 23000 predana i ušao u parlament. Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 33.

¹⁰² Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 33.

¹⁰³ Osniva se u siječnju 1926. Prvi predsjednik je bio Ivan Lorković. Nakon njegove smrti u veljači 1928. za novog predsjednika je izabran Ante Trumbić. Formiranjem ove nove stranke, Hrvatska zajednica prestaje postojati kao samostalna stranka. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=37177>, (22. 7. 2021.)

¹⁰⁴ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 303.

¹⁰⁵ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 35.

jest, interes.¹⁰⁶ Uskoro stiže još jedan udarac za Trumbića, kralj Aleksandar Karađorđević uvodi 6. siječnja 1929. godine, diktaturu.¹⁰⁷ I sam Trumbić tada dolazi pod veliko povećalo režima. Detektivi su ga pratili u stopu i bilježili sve njegove kontakte.¹⁰⁸ To je za njega i njegovu vjeru u ideale demokratske države još jedno veliko razočaranje. Smatrao je to kao prisilni pokušaj rješenja unutarnjih državnih problema.¹⁰⁹

Trumbić se sada u svojoj posljednjoj fazi političkog djelovanja okreće konfederacijskom uređenju države. Tim uređenjem Hrvati bi dobili samostalnost i slobodu od srpske hegemonije. Njegove misli su kulminirale Zagrebačkim punktacijama 1932. godine. U njima se naglašava razgraničenje između Srba i Hrvata, ne u smislu državnog razgraničenja, nego stvaranja dviju samostalnih jedinica.¹¹⁰ Po Trumbićevom mišljenju trebalo je podijeliti sferu interesa između Srbije i Hrvatske slobodnim sporazumom, a na temelju zajedničkih interesa urediti međusobne odnose.¹¹¹

Uvođenjem oktroiranog ustava u rujnu 1931. godine, omogućeno je djelovanje političkih stranaka.¹¹² Trumbić iste godine formalno pristupa Hrvatskoj seljačkoj stranci da bi spletom okolnosti postao i njen vođa 1935. godine.¹¹³ Trumbić je do posljednjih dana svog života ostao vjeran svojim čvrstim načelima. Na kraju svog političkog puta, zastupao je odlučan otpor prema srpskoj hegemoniji i diktaturi. Suradnju s režimom i „politika mrvica“, kakvu je doživio još u doba Narodne stranke, nije odobravao niti prihvaćao. Bio je za pregovore s vladajućima i opozicijom, ali po osnovama utemeljenim na Zagrebačkim punktacijama. Glavno sredstvo borbe protiv režima vidio je u pasivnom otporu, istoj onoj taktici za koju je kritizirao Stjepanu Radiću. Glavna nit vodilja cjelokupne politike bila je samostalnost i suverenost Hrvatske.¹¹⁴ Slikovit opis Trumbićevog lika i kasnijeg razočaranja donosi Bogdan Radica:

„Ali i Trumbić nije volio Split, posebno ne poslije svojeg izbjivanja u velikom svijetu i on se je bolje osjećao u Zagrebu, gdje se magao povlačiti i živjeti u odnosima, koji njega nisu

¹⁰⁶ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 304.

¹⁰⁷ Rad stanki je zabranjen i rad Hrvatske federalističke seljačke stranke nikad nije obnovljen. Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 304.

¹⁰⁸ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 35.

¹⁰⁹ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 305.

¹¹⁰ Isto

¹¹¹ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Izabrani spisi,“ 33.

¹¹² Isto

¹¹³ Trumbić je u dva navrata na sudu zastupao predsjednika Hrvatske seljačke stranke Vlatka Mačeka: 1929. godine, uspješnim oslobađanjem te 1933. kada je osuđen na 3 godine samice. Ubojstvom potpredsjednika Hrvatske seljačke stranke Josipa Predaveca 1935., Maček iz zatvora određuje Trumbića za voditelja stranke. Tako je Trumbić kandidiran i izabran za narodnog zastupnika Imotske krajine na skupštinskim izborima u Splitu u svibnju 1935. godine. Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 37.

¹¹⁴ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 306.

previše ograničavali. Ali i Trumbićeva razočaranja bila su tipično splitska, nastajala su iz jednog moralističkog stava prema događajima. Kao i u svakog Splitsanina, i u njega je osjećaj prevare djelovao u znaku povućenja i samozatajivanja. Splitsanin može sve podnijeti, osim osjećaja prevare, jer Splitsanin umire za pravicu; i ako mu se ta pravica obećala i on se za nju kidao, a ona uskratila, Splitsanin je ili ustajao na otpor, ili se povlačio u sebe. Taj katonski element u Trumbićevom značaju tipično je Splitski, iako se to ne vidi, niti često priznaje, jer se Splitsanina uvijek želi predstaviti čovjekom, koji leti za događajima i mijenja se kroz njih. Autohtoni Splitsanin, onaj iz Varoša ili s Lučca, nije takav; on je čovjek načela, i teško se od istih rastaje. Gorak je bio Trumbićev svršetak upravo uslijed tog osjećaja prevare, koja se bunila protiv njegova shvaćanja pravde i pravice. To Trumbićevo razočaranje i to njegovo povlačenje iz javnog života, najbolje su osjećali stari Splitsani, njegovi politički sljedbenici iz njegovih mladih političkih dana. Ja se tu sjećam mišljenja mog oca a Trumbiću: s kakvim su oni poštavanjem gledali na tog čovjeka u tim godinama, obožavali ga do skrajnosti, tako da im se pričinjalo, da je Trumbićevo odsustvo iz javnog života bilo opomena svijetu, da su svi ideali nestali i da nema više nade, da će se ikada više pojaviti svijet poštenja, integriteta i pravde.“¹¹⁵

Ante Trumbić umro je u Zagrebu 18. studenog 1938. godine. Njegova smrt je odjeknula društvenim i političkim krugovima balkanskog, pa i šireg europskog područja. Na njegovom sprovodu okupili su se mnogobrojni politički i crkveni visokodostojnici uz veliku masu puka. On je bio posljednji veliki Splitsanin pokopan u crkvi Sv. Frane.¹¹⁶ Po riječima velikog hrvatskog pjesnika Miroslava Krležu: “Ne! Takav kapetan našeg političkog broda, koji u burama i olujama naše politike nije izgubio dostojanstvo, zacijelo nije ni potonuo.“¹¹⁷

¹¹⁵ Bogdan Radica „Vječni Split,“ https://antracit.neocities.org/radica/radica_split.html (15. 7. 2021.)

¹¹⁶ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 37.

¹¹⁷ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 308.

3. Osobni odnosi i političko djelovanje Ante Trumbića i Don Frane Bulića

3.1. Za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije

3.1.1. Bulić spram mladog pravaštva Ante Trumbića

Bulić i Trumbić su svoje prve javne dužnosti dobili zaslugom svojih sposobnosti i stručnosti, ali i političke podobnosti. Kao što je rečeno i prije, oboje su bili u mladosti nadahnuti narodnjačkim pokretom. Jačanje tog pokreta omogućiti će im javno djelovanje. Bulić je pri povratku iz Beča 1887. godine, gdje je bio na usavršavanju u epigrafici, postao kotarski školski nadzornik i konzervator kulturno-povijesnih spomenika zadarskog okružja. Na te funkcije je postavljen zahvaljujući željama vodstva Narodne stranke.¹¹⁸ Trumbić je svoju prvu javnu funkciju obavljao kao tajnik trogirske općine, koja je 1886. godine prvi put pala u ruke narodnjaka. Trumbića su tu funkciju doveli trogirski i splitski narodnjaci.¹¹⁹ Oboje su na početku bili vezani za Narodnu stranku. S vremenom će se pokazati kako su više bili vezani uz narodnjačke ideale nego uz samu stranku.

Trumbić je bio pod velikim utjecajem pravaške ideologije. Međutim, njegovi stavovi su se razlikovali od ostalih pravaških skupina koje su se počele razvijati 1880-ih i 90-ih u Dalmaciji. Nije bio za klasično Starčevićanstvo koje teži samostalnoj Hrvatskoj, niti se njegova ideja poklapa potpuno s pravaštvom Folnegovića i Franka koji su težili nezavisnosti unutar okvira Monarhije. Trumbić razvija novu koncepciju liberalnog pravaštva krajem 1880-ih.¹²⁰ On i Frano Supilo imali su program pregovora sa svim hrvatskim strankama protiv vladajućeg režima. Temelj tog liberalnog pravaštva činile su Pavlinovićeva narodna ideologija, Starčevićeva pravaška ideja i velika tradicija Narodne stranke u Dalmaciji.¹²¹

Prvi javni istupi Trumbića zbili su se u formi članaka koje je objavljivao u pravaškom listu Banske Hrvatske pod nazivom „Hrvatska.“ Taj list je objavljivao članke iz svih hrvatskih krajeva koji su bili pravaški nastrojeni.¹²² Trumbić tako piše tri članka koja su izašla u siječnju i veljači 1887. godine pod naslovom „Pismo iz Dalmacije“ uz potpis „at.“ Sva tri članka su antiaustrijski nastrojena te uvelike kritiziraju narodnjačku oportunističku politiku. Jedan primjer toga, iz prvog članka, kritika je upućena austrijskom Ministarstvu

¹¹⁸ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 225.

¹¹⁹ Vidi u radu, str. 16., Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 20.

¹²⁰ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 13.

¹²¹ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 31.

¹²² Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 20-21.

financija. Odnosila se na pitanje jezika u državnoj upravi koji je ostao talijanski, iako se u školama uveo narodni hrvatski jezik. Još jedna kritika upućena je i narodnjacima koji se u Carevinskom vijeću ne zalažu za rješenje toga problema, a posebno se kritizira njihova nesuradnja s predstavnicima drugih slavenskih naroda unutar Monarhije. U jednom dijelu drugog članka, Trumbić iskazuje nezadovoljstvo koje je sam iskusio. Buni se protiv položaja Zagrebačkog sveučilišta čijim se studentima nisu priznavali položeni ispiti u austrijskom dijelu Monarhije. U trećem članku u kontekstu buđenja nacionalne svijesti spominje osnivanje Društva za iskapanje i proučavanje hrvatskih starina u Kninu.¹²³

Trumbić je razumio važnost povijesti u vidu jačanja nacionalnog identiteta i duha, posebice stare hrvatske povijesti. Tu se susreće s likom don Frane Bulića, koji je već u to doba bio cijenjeni arheolog. Bulić je prvi primijetio važnost istraživanja kninskog župnika i arheologa fra Luje Maruna. Pri dolasku u Knin 1885. godine, Marun je započeo intenzivna arheološka istraživanja te iste godine osniva Odbor za istraživanje hrvatskih starina u kninskoj okolini. Glavna svrha Odbora bila je skupljanje milodara kako bi se financirala iskapanja. Godine 1886. počinje i s iskapanjem na lokalitetu Crkvina. Ti iskopi privlače veliku pažnju Bulića kao ravnatelja Arheološkog muzeja u Splitu. On od tada uvelike surađuje s Marunom i kninskim Odborom. Kako bi pomogao odboru, Bulić sastavlja proglas u svom Buletinu naglašavajući važnost toga istraživačkoga rada i njihovih otkrića. Tim je želio potaknuti priljev novčanih sredstava. Problem se javio kada je dalmatinsko namjesništvo zabranilo prikupljanje milodara. Iz toga razloga Bulić sastavlja pravilnik i prijavljuje novo Kninsko starinarsko društvo koje je 3. srpnja 1887. godine konstituirano u Kninu. To osnivanje proteklo je uz pomoć i veliku podršku Trumbića.¹²⁴

Bulić je na početku svoga javnog djelovanja sve svoje snage usmjerio ka kulturnom, znanstvenom i odgojnom radu. No, njegova povezanost s jednim od prvaka Narodnog pokreta, Mihovилоm Pavlinovićem, uvući će ga dublje u političko djelovanje. On je imao veliki utjecaj na Bulića. To će biti vidljivo tokom sukoba između narodnjaka koji je nastao izlaskom novog lista „Narod“ u Splitu 1884. godine. „Narod“ je osnovan kao novi službeni list splitskih narodnjaka. Pavlinović je to smatrao lošim, jer je po njemu bio dovoljan zajednički list svih narodnjaka u Zadru – „Narodni list.“ Bulić se slagao s Pavlinovićem, te u jednom svom pismu njemu opisuje svoju tadašnju situaciju iz koje se može vidjeti njegova zaokupljenost nepolitičkim radom, ali i nezadovoljstvo unutarstranačkim sukobima:¹²⁵

¹²³ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 24.

¹²⁴ Dušan Jelovina, „Osnivanje i rad Kninskog,“ 242-243.

¹²⁵ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 225-226.

„Kako je došlo da se „Narod“ utemelji ne bih znao. Ovdje živem sasvim osamljen, baveći se svojim poslom...Za novi list ja sam valjda zadnji doznao,...Svatko hoće da paradira; prostih vojnika nema; svak hoće da bude na glavi, da zapovijeda,...Politeo kaže da mu je čist hrvatski program, da neće polemizirati s Nar. Listom. Nego dokle će to trajti? Ne odobravam što je Nar. List žigosao „Narod“ prije nego je izašao; no to je samovoljnosti Biankinieva.“¹²⁶

Bulić je ponekad od svog prijatelja Pavlinovića, koji je bio zastupnik u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću, tražio da potakne raspravu o jezičnom pitanju u školama.¹²⁷ Bulić je tako pokazao da je i on svjestan nemogućnosti izbjegavanja politike u rješavanju većine problema na koje je nailazio u svome radu. Velika žalost pogodila je Bulića i ostale narodnjake kada je 18. svibnja 1887. godine umro Pavlinović. Njegovom smrću ostala su prazna dva mjesta, jedno u Carevinskom vijeću, a drugo u Dalmatinskom saboru. Iz toga razloga raspisani su novi izbori za Carevinsko vijeće, za kotar pokojnog Pavlinovića Sinj-Imotski-Vrgorac-Neretva-Makarska. Ubrzo se javljaju dvije struje unutar Narodne stranke. Na jednoj je strani bio Juraj Biankini, kandidat s potporom većine vodstva stranke, koji je očekivao i dobiti taj mandat. Na drugoj strani se, uz angažman i nagovor fra Gabra Puratića¹²⁸ i jedne skupine narodnjaka, profilirao kandidat don Frane Bulić.¹²⁹ Činjenica koju je ova skupina narodnjaka voljela isticati je da je sam Pavlinović želio da ga upravo Bulić naslijedi na njegovoj poziciji u stranci.¹³⁰

O Pavlinovićeve smrti već su krenula previranja oko kandidatura. Velike rasprave su se vodile sve do, pa i nakon izbora. Splitski „Narod“ bio je naklonjen Buliću, dok je zaderski „Narodni List“ bio uz svog urednika, Jurja Biankinia. I jedne i druge novine su prisvajale izborne općine za „svoga“ kandidata i prije nego li su se te općine stigle izjasniti.¹³¹ Komentirajući kandidature, mostarski list „Glas Hercegovca“ piše: „Poznajuć presvjetloga Bulića znamo da on – ma neka sinjska i imotska odlučuju – nebi rado izašao proti četiri odlučne općine i uz jednu neodlučnu. A uz ovaku komešariju gdje proviruje nekakva igra, neznamo koliko bi bilo dično i po častnog Biankina da se zastupstva primi.“¹³² Bulića se

¹²⁶ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 226.

¹²⁷ Jedno od pitanja koje je mučilo Bulića je bilo vezano uz pisanje prezimena učenika. Sva su se prezimena pisala talijanskom grafijom pa tako i hrvatska. Ivo Perić, „Politički portreti,“ 226.

¹²⁸ Bliski Pavlinovićev suradnik. Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 157.

¹²⁹ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 227.

¹³⁰ Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 157.

¹³¹ *Glas Hercegovca*, 2. 7. 1887.

¹³² Isto

opisuje kao osobu koja ne bi uzela mandat da nema veliku potporu među općinama, a Biankinija se kritizira zbog velikih izbornih agitacija unutar stranke.

U vezi tih izbornih događanja izlazi u časopisu „Hrvatska“ još jedan članak po imenu „Pismo iz Dalmacije.“ U tom se članku opet kritiziraju narodnjaci i njihovo slabo političko djelovanje: „Između dvadeset i više zastupnika na pokrajinskom saboru jedva da ih je pet koji čisto hrvatskim dugom dišu, pa i ti nisu odlučni, nego sve paze na ove i one obzire. A što su priskrbili oni na bečkom saboru? – Nekoliko odpadakah, bačenih sa trpeze ministra Taaffe-a.“¹³³ Piše se i o Pavlinoviću koji „Medju svimi zastupnici...Ćutio je hrvatski najviše.“¹³⁴ Posebno je zanimljiv dio koji govori o kandidaturi Bulića:

„G. Bulić značajan je čovjek, pošten, čelik Hrvat, vrstan u svojoj struci – kao jezikoslovac – ali, ali on nije za zastupnika. Pa jošte, budi rečeno bez uvrede, on je činovnik, te ne znamo da li bi se, kao sviestan Hrvat, uvijek mogao vladi opirati, a da nebi na kocu stavio svoj položaj... i rad našao bi se medju batom i nakovjem. Dakle čemu bez potrebe stavljati ga u kritičan položaj, kad ga u Spljetu trebamo kao ozebao sunca? Opet velimo: čast i poštenje g. Buliću, ali nije za njega politika.“¹³⁵

Bulić se prikazuje kao čovjek pun vrlina, ali ne političkih. Tako ga pravaški list za kojeg je pod istim naslovom pisao i Trumbić odbacuje kao političku ličnost i više ističe njegovu društvenu važnost za Split koji ga treba „kao ozebao sunca“. Naposljetku su održani izbori 25. srpnja 1887. godine. Na tim izborima Bulić je pobijedio i ušao u Carevinsko vijeće kao zastupnik. Dok je određeni dio stranke okupljen oko splitskoga „Naroda“ slavio, suprotstavljeni Biankini i Miho Klaić bili su vrlo nezadovoljni. Biankini se u protestu odriče svoga mandata. Tim činom su bila ispražnjena dva mjesta u Dalmatinskom saboru, jedno će popuniti Bulić na izborima održanim 20. listopada 1887. godine. Ironično, Bulić se odlučio kandidirati u Biankinijevom izbornom kotaru (Vrgorac-Makarska-Metković) umjesto u Pavlinovićevom (Imotski).¹³⁶ Bulić je bio aktivan i u Splitskom općinskom vijeću gdje je izabran za vijećnika među kandidatima Narodne stranke u srpnju 1887. godine.¹³⁷

Bulić je uza sve svoje stare dužnosti (ravnatelj splitske gimnazije i Arheološkoga muzeja, te konzervator Splitskoga okružja) dobio i nove političke dužnosti. Koliko god ih možda nije želio, svojim prihvaćanjem tih funkcija pokazao je svoju vjernost narodnom pokretu i vjeri u promjene koje su moguće kroz političko djelovanje. U narednom periodu od

¹³³ *Hrvatska*, 9. 7. 1887.

¹³⁴ Isto

¹³⁵ Isto

¹³⁶ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 227-228.

¹³⁷ Isto 232.

skoro dvije godine, Bulić je prisustvovao mnogim sjednicama u Zadru, Beču i Splitu. S obzirom na svoja druga zaduženja, često nije mogao uskladiti sve svoje obaveze. Iz tog razloga trebao je tražiti i dopuste.¹³⁸ Aktivno je sudjelovao u radu svih sjednica na kojima je prisustvovao. Na sjednici od 26. studenoga do 19. prosinca 1887. godine Bulić je ušao u raspravu sa zastupnikom Ignacijem Bakotićem oko financijske pomoći Kninskome starinskom društvu. Društvo je podnijelo zahtjev za novčanu potporu od 500 fjorina. Bulić je branio njihovo potraživanje i predlagao da se pomoć podupla na 1000 fjorina. Bakotić je oštro istupao protiv bilo kakve pomoći, smatrajući da ta istraživanja nisu prioritet u tadašnje vrijeme. Kritizirao je i Bulićev subjektivni pogled na situaciju s obzirom na to da je strastveni arheolog. Bulić je odlučno branio svoj stav, pravdajući istraživanja kao stvar od velike važnosti za hrvatsku povijest i hrvatski narod. Na kraju je Kninsko starinsko društvo dobilo traženu potporu od 500 fjorinta.¹³⁹ Na sjednici sabora od 13. prosinca 1887. zalagao se za novčanu pomoć otvaranju Obrtničko-zanatlijske škole u Splitu. Tu je naišao na protivljenja od strane autonomaša na čelu s Antom Bajamontijem. Kasnije je slijedila žustra rasprava po pitanju jezika gdje je Bulić naglasio da u Dalmaciji postoji samo „jedna narodnost..., a to je hrvatska ili srbska,“¹⁴⁰ nastavljajući oštro:

„kako se može dopustiti da se ustrajaju i šire društva 'Pro Patria, kojima je svrha ustrajati talijanske škole, širiti talijansku ideju da ima u Dalmaciji i nazionalita italiana? Kako se može dopuštati da postoje u Zadru dva srednja zavoda talijanskim naukovnim jezikom? Kako se može dopustiti da se malo uvažuje hrvatski jezik u Sjemeništu Zmajevića proti izričitoj volji utemeljitelja, na štetu naroda? Kako se može na temelju čl. 19 temeljnog zakona o pravima državljana dopuštati da se njemština kroz škole ušuljava, da nam ove eto u Zadru kroz dvie škole otimlje sinove ove zemlje i da nam iste iznaroduje?“¹⁴¹

Time je Bulić opet naglasio pitanje jezika, te oštro kritizirao autonomaše i vladu u Beču u vezi njihove politike prema tom pitanju. Slične teme bile su aktualne i na sjednici 17. prosinca 1887. godine. Tada je Bulić pokrenuo raspravu za koju je prije Pavlinovića nagovarao da pokrene. Problem je bio u vezi pisanja hrvatskih i talijanskih prezimena. On je smatrao da se treba propisati da se hrvatska prezimena pišu hrvatskom grafijom, a talijanska

¹³⁸ Bulić je dobio 8 dana dopusta za 24. saborsko zajedanje od 5. do 18. srpnja 1888. godine u čiji rad se uključio istekom dopusta. Ivo Perić, „Politički portreti,“ 233., AMS, arhiv Bulić, novine i proglasi, dopust, 26. 6. 1888.

¹³⁹ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 229.

¹⁴⁰ Isto, 230.

¹⁴¹ Isto., AMS, arhiv Bulić, novine i proglasi, rukopis „Pitanje o jeziku.“

talijanskom.¹⁴² Bulić je izabran i za predsjednika saborskog odbora za pregled rada Zemaljskoga odbora. On je u sklopu te funkcije dao izvješće o radu Zemaljskoga odbora na sjednici sabora 18. prosinca 1887. godine. Naknadno je stigao na sjednicu koja se održavala od 5. do 18. srpnja 1888. godine.¹⁴³ Na njoj se zalagao za uvođenje hrvatskog ili srpskog jezika u urede i da se služba učitelja smanji s 35 na 30 godina.¹⁴⁴ Naposljetku je podsjetio okupljene i na prošlogodišnju sjednicu na kojoj je branio Kninsko starinarsko društvo. Rad društva prikazan u obliku slikovnih materijala i crteža donio je na sjednicu i stavio na stol saborskoga predsjednika tako daje svatko tko je to htio, mogao je pogledati i uvjeriti se u važnost rada Društva.¹⁴⁵

U Carevinskome vijeću u Beču, Bulić je imao manje istupa. Pretežito su glavnu riječ vodili Miho Klaić i Gajo Bulat.¹⁴⁶ I dalje je bio vjeran narodnjačkim idealima zacrtanim Pavlinovićevim djelovanjem. Svojim stavovima čvrsto je stao u opoziciju ministru Paulu Gautschu von Frankenthurnu, do te mjere da su neki zastupnici govorili o Bulićevoj ideji odcjepjenja Dalmacije od Monarhije.¹⁴⁷ On je zajedno s radikalnijom narodnjačkom strujom okupljenoj oko Biankinija predložio u klubu Narodne stranke adresu o ujedinjenju Banske Hrvatske s Dalmacijom.¹⁴⁸ Klaić to nije prihvatio jer je smatrao da takva radikalna potraživanja nisu još moguća.¹⁴⁹ Bulićeve stavovi o ujedinjenju vidljivi su i iz govora na zasjedanju splitskog Općinskog vijeća u studenome 1887. godine kada je izjavio: „Ne gledajmo što se preko Velebita i inudje danas zbiva; to je prolazno, a narod ostaje. Narod će se ujediniti, i u ujedinjenom narodu, u Hrvatskoj cjelokupnoj, Splitu pripada velika budućnost.“¹⁵⁰ Tokom iste sjednice osvrnuo se i na djelovanje lista „Narod“ kojega smatra potrebnim da djeluje u narodnome duhu te mu dodjeljuje i novčanu potporu.¹⁵¹ Zbog sukoba unutar stranke, između Binakinijeve i Klaićeve struje, skoro je došlo i do njenoga raskola. Podjelu su spriječili predstojeći novi izbori jer bi u tim okolnostima ona značila samo štetu i neuspjeh. Opet je oportunistički zavladao u Narodnoj stranci.¹⁵² Buliću je bilo drago što nije došlo do rascijepa, ali mu se nije sviđjelo što su takvi problemi izašli na vidjelo cijelom

¹⁴² Bulić je naveo primjer problema: otac jednog učenika se požalio da mu je sinu, koji ima hrvatsko prezime, ono napisano sa „ić“ na svjedodžbi. Otac učenika je tražio da se piše sa „ch“ jer mu je tako navedeno u krštenici. Ivo Perić, „Politički portreti,“ 231.

¹⁴³ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 232.

¹⁴⁴ Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 159.

¹⁴⁵ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 234.

¹⁴⁶ Isto 234.

¹⁴⁷ Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 159.

¹⁴⁸ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 28.

¹⁴⁹ Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 159.

¹⁵⁰ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 233.

¹⁵¹ Isto 233.

¹⁵² Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 28.

narodu. I dalje mu je smetala oportunistička politika koju je vodila stranka na čelu sa Klaićem. S druge strane, s Biankinijem nije njegovao dobre odnose još od sukoba oko Pavlinovićeve političke ostavštine. Bulić izjavljuje vezano za list kojemu je Bijankini bio urednik: "...to me peče u duši da zadarski „Narodni list“ koji od godinu dana bocka me kada može,..."¹⁵³

Bulićevi stavovi i političko djelovanje u Dalmatinskome saboru, Carevinskome vijeću i splitskoj općini mogu se okarakterizirati kao radikalno narodnjački. Njegove ideje koje je razvio u mladosti pod narodnjačkim pokretom i utjecajem Pavlinovića ostale su nepromijenjene. Njegov narodnjački duh nije se dao povući oportunizmom. Točke njegove borbe ga uvelike vežu s Trumbićem: obojica su digli glas za ujedinjenje Dalmacije i Banske Hrvatske, obojica su kritizirali austrijsku upravu vezano za pitanje jezika te su obojica bili vezani izvornom narodnjačkom idejom i kritikom oportunističke politike velikoga djela Narodne stranke.

Bulić je svoje nezadovoljstvo otvoreno izražavao. U pismu Franji Račkome, u travnju 1889. godine piše: "Naš politički položaj ovdje neizvjestan, nikakav. Nesložni, nesolidarni, ovako ne ćemo ništa postignuti. Nije ovo za nas mjesto! Meni je tako dosadilo ovo stanje da namjeravam zbilja položiti mandat zastupnički do idućeg svibnja pri koncu ovog zasjedanja..."¹⁵⁴ Bulić o svom odricanju mandata obavještava 15. lipanja 1889. godine „Narod“, koji njegovu izjavu komentira: „Ako je prije nismo priopćili, to je jer smo se nadali da će on odustati od svoje odluke..., žaleć da tako izvrstna sila kao što je Bulić neće u sabor."¹⁵⁵ Bulić u svojoj izjavi kaže:

„Rodoljubni razlozi, koji me u svakom mojem djelovanju vazda vodiše, koji me nazad dvie godine prisiliše da se primim jednog i drugog zastupničkog mandata, te koji me sada skloniše, da protiva začetoj namjeri ostanem u zastupništvu na Carevinskom Vieću, razlozi istoga rodoljublja nedopuštaju mi da se kroz sadašnje izbore povratim na pokrajinski sabor, unatoč živoj želji i srdačnim ponudam čestih rodoljuba, kojima javno izrazujem svoju iskrenu zahvalnost na častnomu povjerenju.... Moja me savjest tješi da sam se jednom i drugom odazvao samo glasu rodoljubne dužnosti. Protiva rodoljublju griješi jednako onaj, koji s proprišta uzmiče bilo pred kojom žrtvom, kad ga rodoljubna dužnost zove na polje, kao

¹⁵³ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 234.

¹⁵⁴ Isto, 235.

¹⁵⁵ *Narod*, 25. 6. 1889.

i onaj, koji nezna svoje osjećaje uzpregnuti, koji nije vriedan do potrebe i sama sebe u skromnosti pregorjeti na oltaru domovine.“¹⁵⁶

Bulić se tako odrekao svoga mandata u Carevinskome vijeću i Dalmatinskome saboru. Izdao je proglas biračima kojega je napisao u Splitu 20. rujna 1889. godine. Iz toga se proglasa saznaje kako je Bulić nagovijestio i obrazložio razloge svoga odlaska načelnicima mjesta kako ih ta vijest ne bi iznenadila. On je pričao o toj odluci i sa samim biračima prilikom svoje posjete Imotskom u ljeto 1888. godine. Naglašava da je njegov ulazak u politiku rezultat Pavlinovićeve želje, kao i povjerenja ukazano od strane birača. Nadalje je istaknuo kako u svome političkom radu nije postizao rezultate zato jer je smatrao da bi bilo bolje to vrijeme i napor uložiti u rad na drugim poljima od koristi narodu. Koliko god su ga iscrpile njegove dvije godine u politici, svoj narodni duh je sačuvaao: „...zahvaljujem Bogu da mi kojekakvi događaji nisu izčupali iz duše idejale i napunile ju njekojim strastima,...“¹⁵⁷ Mnoge novine su pisale o Bulićevom istupanju s političke scene. „Narod“ mu upućuje kritiku:

„Svakako mi štujemo poznate vrline častnoga Bulića, te žalimo da on odstupa s razloga, što nije mogao dostignuti cilj svojih ideala netom je učinio prve korake u javni život; dočim mislimo da politički ljudi, osobito kod nas, moraju se koji put uztrpjeti i čekati okolnosti da uzmognu izvršiti svoje namjere.“¹⁵⁸

Vidljivo je da Bulić nije istinski političar, niti će se kasnije u životu uspjeti izgraditi u jednoga. Nošen svojim idealima, prepustio se struji koja ga je gurnula u političko djelovanje, no nikada se nije mogao u njoj u potpunosti snaći. Jedna politička i životna vrлина koju on nije imao te ga se zbog toga kritiziralo, je strpljenje. Strpljenje i dugoročna borba, ne u smislu oportunitizma, nego u smislu upornosti, neophodna je karakteristika za političko djelovanje koju je Trumbić s druge strane imao. Prilikom ostavke, Bulićev prvi politički nastup opisao je i list „Obzor“:

„... da je stupio bez najmanjeg poznavanja tog života i ljudi, da je stupio baš djevičanskim srcem u želji da nešto uradi, da uradi što prije, da uradi putem najkraćim, to jest upravnim, a uvjerem da što je dobro, da se to mora postići,..., kada je uvidio što je to taj politički život – osobito u Beču. Sa malo onoga što se zove takt, možda da bi se mnoga oprjeka bila dala izgraditi – ali traži ti takta u čovjeku, kojemu u izkapanju Solinskih i Kninskih starina, u proučavanju Sofokla i Tacita nije nikada ni na um palo da u svietu može

¹⁵⁶ Narod, 25. 6. 1889.

¹⁵⁷ Katolička Dalmacija, 26. 9. 1889.

¹⁵⁸ Narod, 24. 9. 1889.

odlučiti neki faktor, koji se zove takt! Dvie godine političkog života to su bile za onu poštenu dušu dvie godine paklenih muka.“¹⁵⁹

Bulić se odricanjem zastupničkih mandata privremeno odrekao javnoga bavljenja politikom. Njegovi narodnjački ideali, uvjerenja i rodoljublje su i dalje bili glavne niti vodilje njegovoga djelovanja. I dalje je bio na raspolaganju Narodnoj stranci pri svakoj rodoljubnoj akciji u kojoj je mogao pripomoći na neki način. U takvim akcijama nailazio je i na Trumbića. Bulić je u malobrojnim osobnim kontaktima koje je imao s Trumbićem do tada već izgradio prijateljski odnos. Mladi Trumbić dičio se tim prijateljstvom s Bulićem koji je u to vrijeme već bio cijenjeni arheolog, znanstvenik i odgajatelj. Dijelili su međusobno poštovanje zbog svoga rodoljublja. Sigurno je Bulićevo odlučno, iako često i neuspješno, djelovanje u Carevinskome vijeću i Dalmatinskome saboru, pa i splitskoj općini ostalo zamijećeno od strane Trumbića koji je cijenio njegov rad i istinske narodnjačke ideale.¹⁶⁰

Pravaški pokret u Dalmaciji bivao je sve jači. Trumbić se već profilirao kao vođa splitskih pravaša. Pravaške struje iz Banske Hrvatske htjele su ojačati pravaštvo u Dalmaciji i zbližiti se s već postojećim skupinama. Ta želja potakla je nekoliko istaknutih zagrebačkih pravaša s Folnegovićem na čelu da posjete Dalmaciju. Trumbić, kao istaknuti mladi pravaš, pomagao je u organizaciji cijeloga toga putovanja. Jedan od glavnih događaja kojemu su ti gostujući pravaši prisustvovali je otkriće spomenika Andriji Kačiću Miošiću u Makarskoj 1890. godine. Taj je događaj bio važan jer je okupio mnoge predstavnike Narodne stranke iz Dalmacije i Stranke prava iz Zagreba. Time je prikazano zajedništvo Bulićeve i Trumbićeve stranke, ali i simbolično zajedništvo Banske Hrvatske i Dalmacije. Ta skupina zagrebačkih pravaša, među kojima su bili Fran Folnegović, August Harambašić, Tadija Smičiklas, Eugen Kumičić, Josip Frank i drugi istaknuti pravaši, je prilikom putovanja do Makarske posjetila i Solin. Tom prilikom su Bulić i Trumbić surađivali u organizaciji te posjete. Bulić je imao ulogu stručnoga vodiča prilikom posjeta iskopinama. Nakon šetnje kroz Starine, priređena je i zakuska za goste prilikom koje su govore održali, između ostalih, Bulić i Trumbić.¹⁶¹ Po izvještajima novina: „Dr Trumbić nazdravi mladim Hrvatima iz Banovine i Istre, te kaza da ovamošnja hrvatska mladež drži se jedino zastave cjelokupnosti i nezavisnosti hrvatskog naroda, da smo stranka koja vojuje pod tom zastavom može se nazvati narodnom strankom, da do sada ni jedna stranka nije vojevala pod tom zastavom osim jedino stranke prava...“¹⁶²

¹⁵⁹ *Obzor*, 30. 9. 1889.

¹⁶⁰ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 237.

¹⁶¹ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 33.

¹⁶² Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 25.

Za ostale govore izvješćuje se da su bili izraz „...bratske ljubavi, rodoljublja i narodnog jedinstva.“¹⁶³

Bulić i Trumbić opet će zajedno sudjelovati na javno-kulturnom planu oko osnivanja društva „Bihać.“ Počeci društva „Bihać“ moraju se tražiti u Kninskom starinskom društvu. Bulić je bio važan član i stručni suradnik tom društvu. Ono doživljava velike uspjehe te 1893. osniva i prvi Muzej hrvatskih spomenika u Kninu te u istom danu mijenja ime u „Hrvatsko starinsko društvo.“ Nakon tih uspjeha slijedi Bulićevo istupanje iz društva. Razlog odlasku je neslaganje s fra Lujom Marunom. Marun je smatrao da se svi hrvatski arheološki spomenici moraju sakupiti i prezentirani na jednome mjestu bez njihovoga miješanja s nalazima iz starijih vremena. Bulić je smatrao da bi se ti spomenici trebali prenijeti u Arheološki muzej u Split, gdje bi bili prezentirani uz antičke nalaze.¹⁶⁴ Trumbić je bio protiv Bulićeva odlaska te je htio pomiriti dvije strane, ali u tome nije bio uspješan. Odlučuje se prikloniti Buliću i s njim sudjeluje u osnivanju novoga društva.¹⁶⁵ Ubrzo nakon odlaska, Bulić šalje 20. prosinca 1893. godine Namjesništvu u Zadru molbu za osnivanje društva „Bihać“ s potpisima Ivana Matešana, Frane Ivaniševića, Frane Bulića, Ante Mikotina, Ante Butiera, Ante Trumbića i Josipa Smodlake. Pozitivno rješenje dobio je 28. siječnja 1894. godine. Tako je društvo „Bihać“ Hrvatsko društvo za istraživanje domaće povijesti održalo svoju prvu skupštinu 14. svibnja pokraj crkve Sv. Marte kod Kaštel Novoga. Bulić i Trumbić izabrani su u upravu¹⁶⁶ Društva: Bulić je izabran za predsjednika, a Trumbić je imenovan tajnikom.¹⁶⁷

Kako se Bulić povukao iz aktivnoga političkoga života tako je Trumbić dobivao sve izraženiju ulogu na dalmatinskoj političkoj pozornici. Oni su često surađivali u društveno-znanstvenom pogleda, a Bulić se i u političkom smislu sve više približavao sve popularnijem Trumbiću. Njegova umjerenost, vidljiva stvaranjem novoga liberalnoga pravca koji neće imati stroge karakteristike Prodanove Stranke prava, niti oportunitizma Narodnjaka, privlačila je Bulića.¹⁶⁸ Takva liberalna struja imat će veliki utjecaj i na druge članove Narodne stranke, iz čijega kluba će ubrzo istupiti Juraj Biankini s još par istaknutih radikalnih narodnjaka. Trumbić i Supilo nastojali su pridobiti Biankinija i njegov novoosnovani Hrvatski klub. Ideje mladoga pravaštva bile su okupljanje svih opozicijskih stranaka kako bi se lakše i efikasnije borili protiv vladajućih. Trumbić se zalagao za stvaranje jedne stranke, to je vidljivo iz

¹⁶³ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 33.

¹⁶⁴ Dušan Jelovina, „Osnivanje i rad Kninskog,“ 246.

¹⁶⁵ Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 160.

¹⁶⁶ Zanimljivo je napomenuti kako je Trumbić dobio najviše glasova – 36, dok je Bulić dobio glas manje. Arsen Duplančić, „Počeci rada društva Bihać.“ 1060-1062.

¹⁶⁷ Arsen Duplančić, „Počeci rada društva Bihać.“ 1060-1062.

¹⁶⁸ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 26-27.

njegovih pisama upućenih Franu Folnegoviću, s kojime se savjetovao oko pokušaja ujedinjenja dalmatinske opozicije u jednu silu. To mu je naposljetku i uspjelo, 22. kolovoza 1894. godine, u Zadru se konstituirala nova dalmatinska Stranka prava koja je okupljala tri struje vezane uz ličnosti Ivana Prodana, Ante Trumbića i Frana Supila te Jurja Biankinija.¹⁶⁹ Trumbić će tako biti izabran za tajnika na sjednici splitskog okružnog odbora Stranke prava u rujnu 1894. godine, dok će predsjednik postati Leonardo Tommaseo.¹⁷⁰ Trumbić je tako postao jedan od vođa dalmatinske Stranke prava. Ubrzo dolazi i do izbora za Dalmatinski sabor u rujnu 1895. godine, na kojima će nastupiti kao kandidat Stranke prava. Izabran je u kotaru Zadar-Biograd-Rab-Pag te prvi puta s napunjenih 30 godina dobiva politički mandat.¹⁷¹

3.1.2. Bulićeva afera u gimnaziji

Povlačenjem iz javne političke djelatnosti Bulić je mogao više vremena posvetiti svojim obavezama kao ravnatelj splitske gimnazije. Situacija je bila bitno promijenjena od one kakva je bila pri njegovom dolasku 1883. godine. Tada je on nastojao usaditi rodoljubni i narodnjački duh među učenicima, a sada su prevladali drugi utjecaji. To su bile pravaške ideje Trumbića i njegovih istomišljenika koje su se brzo širile među starijim gimnazijalcima. Oni su počeli razvijati svoje političke stavove temeljene na pravaštvu. Kako je učenicima bilo zabranjeno političko djelovanje, takva situacija privlačila je neželjenu pozornost vladajućega režima. Odgovornost za sva postupanja vezana za gimnaziju spala je na ravnatelja Bulića. On je krajem 1891. godine zbog aktivnosti svojih učenika dobio i upozorenje vladajućih iz Zadra. Na taj ukor je komentirao: „Ova bi gospoda htjela ubiti u mladeži svako narodno čuvstvo, ne daje se povoda, no dosta je da tko što špionira, a Dalmata iznese, eto gotove istrage, a za njom ukora. Nego ove nevolje ne doimlju me se; žalim da š njima gubim vrijeme.“¹⁷² Bulić je vidljivo bio pod velikim povećalom režima. Svaki politički iskaz ponikao iz gimnazije odmah je osuđen i Bulić ukoren.

Pitanje jezika je i dalje bilo osjetljivo. U većini slučajeva to se odnosilo na odnos hrvatskoga i talijanskoga jezika, no bilo je i osuda oko (ne)korištenja srpskoga jezika. Jedan slučaj se skoro razvio u narodni okršaj prema pisanjima nekih novina krajem 1892. godine.

¹⁶⁹ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 32-34.

¹⁷⁰ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 17.

¹⁷¹ Trumbić će se naposljetku odreći tog mandata zbog protesta protiv nezakonitosti koje su provedene u svom izbornom kotaru od strane vlasti. Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 34., Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 29.

¹⁷² Ivo Perić, „Politički portreti,“ 237.

Sve je počelo objavom članka u „Narodnom listu“ koji govori kako je jedan profesor oslovljavan samo kao „gosp F.“ širio srpski jezik i srpske narodne ideje u splitskoj gimnaziji. To je izazvalo burne reakcije lista „Srpskog glasa“ koji je to smatrao neutemeljenom lažju.¹⁷³ U svome odgovoru na pisanje „Narodnog lista“ ovako su opisali stanje u splitskoj gimnaziji:

„Poznato je svima, da nema možda u cijeloj Dalmaciji ovakog ognjišta hrvatskom... 'čistom pravcu', kao što su spljetski srednji zavodi. Kad bi mogli zidovi ravnateljske sobe spljetske gimnazije progovoriti, rekli bi vam, da nema važnog političkog pitanja koje se tute u najprećeranim hrvatskom smislu ne pretresa. Neki profesori i njihovi učenici ne bave se, ne živu, ne govore, ne misle, nego o velikoj Hrvatskoj i o Don Anti Starčeviću.“¹⁷⁴

Na ove oštre osude „Srpskog glasa“ o politikanstvu i poticanju istoga među učenicima splitske gimnazije kao i o razvoju separatističke hrvatske ideje, reagirao je i „Narod.“ Oni su za članak napisali da je prožet: „...nečuvenim šovinizmom i nesvjestnim lažima i izmišljotinama.“¹⁷⁵ Argumentirali su kako je „Strogost, recimo i prevelika strogost, učenoga o savjestnoga g. Bulića obće je poznata, da ne treba obrane od takovih napadaja.“¹⁷⁶ „Narodni list“ je isto opovrgnuo pisanje „Srpskog glasa“ i iznio osude na račun spomenutoga profesora.¹⁷⁷ Bulić je tako i kroz rad u splitskoj gimnaziji bio izložen javnim raspravama i osudama povodom raznih obrazovnih pitanja koje su uvijek imale političke konotacije i težinu. Uvijek je pomno pratio politička zbivanja u koja bi se nerijetko znao i umiješati. Prilikom općinskih izbora krajem 1893. godine pokušao je potaknuti suradnju pravaša Leonarda Tommasea i Narodne stranke.¹⁷⁸ Bulić je tako pokazao da dijeli Trumbićeve ideje o okupljanju opozicije i suradnji protiv režima te nije izuzeto da je to napravio pod njegovim utjecajem.

Afera koja će kasnije uvelike koštati Bulića zbila se u noći između 8. i 9. veljače 1895. godine. Tada su nepoznate osobe ušle u zgradu splitske gimnazije i potrgale slike kralja Franje Josipa, razbacali pravilnike i raskidali zidne zemljovide na mjestima gdje su bili Beč i Budimpešta.¹⁷⁹ Bulić je idućega jutra sazvao profesore kako bi napravili uvid u ono što se dogodilo. Ubrzo su o slučaju obaviješteni politička vlast, državno odvjetništvo te predsjednik

¹⁷³ *Srpski glas*, 26. 11. 1892.

¹⁷⁴ Isto

¹⁷⁵ *Narod*, 15. 12. 1892.

¹⁷⁶ Isto

¹⁷⁷ *Narodni list*, 17. 12. 1892.

¹⁷⁸ Tom prilikom je nastao nesporazum jer je vodstvo Narodne stranke smatralo da Bulić nije ovlašten za proglašenje dogovora postignutim, na što je Bulić odgovorio da mu to nije bio cilj već da je samo htio potaknuti suradnju. *Narod*, 25.12.1892.,

¹⁷⁹ Ukupno je uništeno jedanaest carevih slika i dvanaest zidnih zemljovida. Cvito Fisković, „Povodi i odjeci Bulićeva umirovljenja,“ 106.

Pokrajinskoga školskoga vijeća u Zadru, a nedugo zatim pokrenuta je i istraga.¹⁸⁰ Prema riječima tadašnjeg suplenta za zemljopis i hrvatsku povijest Bare Poparića, prilikom razgovora školskoga nadzornika Mihe Glavićina i Bulića, ovaj je rekao Buliću da bi bilo bolje da su njemu odrubili glavu nego ovo što su napravili, na što je Bulić odgovorio: „Moja glava svakako vrijedi puno više od one kartušine, a ne bih je ja zamijenio ni s kojom živom.“¹⁸¹ Ubrzo su razne osude krenule stizati iz novina, posebice se tu ističe Zadarski autonomaški list „Dalmate.“ Taj list je već i prije kritizirao svaki „hrvatski“ potez iz splitske gimnazije. List „Jedinstvo“ s druge pak strane brani splitsku gimnaziju i samog Bulića.¹⁸²

Zadarsko, talijansko glasilo pita: „čemu se baš Splitska Gimnazija odabrala pozorištem takvog nedjela? – Lahak je odgovor! – Odabrala se za to, jer je isti zavod u srcu hrvatske Dalmacije, jer je trn u oku izrodima, jer... jer se time htjelo, mislilo, zadat smrtni udarac hrvatstvu, prikazujuć ga nelojalnim, buntovničkim antidinastičnim!“¹⁸³

Sudska rasprava u Splitu oko uništenja carevih slika vodila se u lipnju 1896. godine.¹⁸⁴ Bulić je bio pozvan na sud kao svjedok u više navrata.¹⁸⁵ Glavni osumnjičeni bili su sedamnaestogodišnji Umberto Fontana i osamnaestogodišnji Šime Vučić. Rasprava je bila dugotrajna i izrazito medijski popraćena.¹⁸⁶ O njoj je izvještavao „Narodni list“ člancima pod imenom „Dječja rasprava u Splitu“ koji su objavljeni u 15 nastavaka tijekom srpnja i kolovoza.¹⁸⁷ Rasprava je trajala jedanaest dana, a završena je 10. srpnja 1886. godine. Vučić je osuđen na pet, a Fontana na šest mjeseci zatvora, uz to su trebali platiti i odštetu te troškove suđenja. Presude su mirno podnijeli i nisu uložili nikakvu žalbu.¹⁸⁸ Sama rasprava je bila izrazito dinamična i iz nje se moglo vidjeti kako je sudski proces prožet narodnjačkim i autonomaški utjecajima i previranjem. Odvjetnici koji su zastupali osumnjičene su imali

¹⁸⁰ Cvito Fisković, „Povodi i odjeci Bulićeva umirovljenja,“ 106.

¹⁸¹ Isto

¹⁸² *Jedinstvo*, 5. 3. 1895.

¹⁸³ Isto.

¹⁸⁴ Cvito Fisković, „Povodi i odjeci Bulićeva umirovljenja,“ 108.

¹⁸⁵ AMS, arhiv Bulić, novine i proglašeni, sudski poziv, 11. 5. 1896. i 29. 5. 1896.

¹⁸⁶ Cvito Fisković, „Povodi i odjeci Bulićeva umirovljenja,“ 108.

¹⁸⁷ *Narodni list*, 15. 7. 1896.; *Narodni list*, 18. 7. 1896.; *Narodni list*, 22. 7. 1896.; *Narodni list*, 25. 7. 1896.; *Narodni list*, 29. 7. 1896.; *Narodni list*, 1. 8. 1896.; *Narodni list*, 5. 8. 1896.; *Narodni list*, 8. 8. 1896.; *Narodni list*, 12. 8. 1896.; *Narodni list*, 15. 8. 1896.; *Narodni list*, 19. 8. 1896. *Narodni list*, 22. 8. 1896.; *Narodni list*, 26. 8. 1896.

¹⁸⁸ *Narodni list*, 26. 8. 1896.

specifične pozadine. Jedan je bio Bulićev neprijatelj,¹⁸⁹ a drugi je bio istaknuti autonomaš. Iz toga se može zaključiti da se za ovaj incident htjela baciti krivnja i na Bulića.¹⁹⁰

Nakon ovoga incidenta, slijedilo je još nekoliko manjih istupa koji su izašli na vidjelo. Tako su neki učenici u srpnju 1895. godine u školskim zadaćama otvoreno pisali protiv austrijske vlasti. Školsko pokrajinsko vijeće je od Bulića tražilo da izvrši disciplinske mjere. On izvješćuje vijeće da još nije pogledao sve zadaće, ali da je dao naredbu profesorima da ih se ukori. Bulić je tako u okviru svojih zaduženja ostao čist, a i dalje nije sputavao učenički duh koji je vidljivo bio pod utjecajem hrvatskih narodnih zastupnika. Nadalje, prilikom otkrića spomenika Tommaseu 29. svibnja 1896. godine, neki učenici su poslali brzojav političke tematike, što je njima bilo zabranjeno. Još jedan incident izbio je prilikom posjete jednoga francuskoga izletničkoga broda u rujnu 1896. godine u Splitu. Bulić je te francuske goste proveo kroz Dioklecijanovu palaču i solinske iskopine. Naposljetku im drži i kratki govor u vezi Marmonta i njegovih zasluga za izgradnju cesta u Dalmaciji. Na kraju toga susreta, po pisanju „Narodnog lista“ Francuzi su klicali srdačno „Vive la Croatie,“ a uz njih je to klicala i „čestita mladež.“¹⁹¹ List „Il Dalmata“¹⁹² je tu mladež opisao kao Bulićeve đake. Nadalje, spominju i francuske novine „Journal des débats“ u kojim je pisalo da se klicalo u čast sklonosti Francuske prema Slavenima i Rusima te da su se koristile francuske i hrvatske trobojnice. Bulić je u strahu od političke osude objavio svoj govor u novinama¹⁹³ kako bi pokazao da u njemu nema ništa sporno.¹⁹⁴ Neovisno o tome Bulić je zbog čestih istupa svojih učenika, a posebno zbog incidenta u vezi uništenja carevih slika, 16. rujna. 1896. godine umirovljen kao ravnatelj splitske gimnazije.¹⁹⁵

¹⁸⁹ Radi se o odvjetniku Dr. Petru Deškoviću. Njihov izrazito loš odnos može se vidjeti u otvorenom pismu koje je Dešković uputio Buliću. Vrijeđa Bulićev lik i djelovanje uz izliku da je to zbog Bulićevog neopravdanog istupa iz čitaonice kada je saznao da je Dešković član iste. Bulić je na jednu kopiju tog otvorenog pisma napisao: „Bog ga pomilovao!“ AMS, arhiv Bulić, novine i proglaš, Deškovićevo otvoreno pismo, 6. 8. 1896.

¹⁹⁰ Cvito Fisković, „Povodi i odjeci Bulićeva umirovljenja,“ 108.

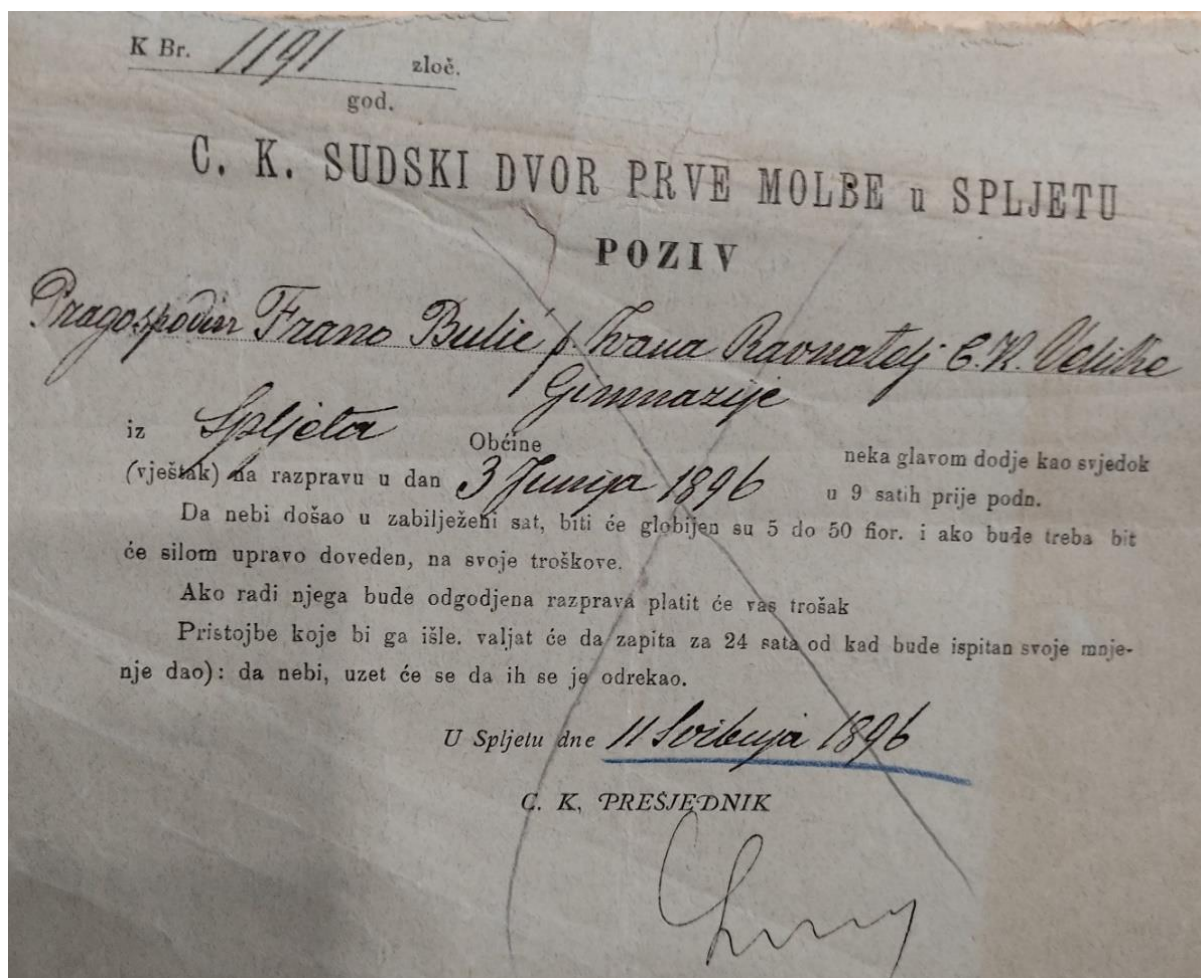
¹⁹¹ Isto, 109-110.

¹⁹² *Il Dalmata*, 26 .9. 1896.

¹⁹³ *Smotra Dalmatinska*, 30 .9. 1896. AMS, arhiv Bulić, novine i proglaš, pismo uredništvu „Smotre dalmatinske,“ 28. 9. 1896.

¹⁹⁴ Cvito Fisković, „Povodi i odjeci Bulićeva umirovljenja,“ 110.

¹⁹⁵ Emilio Marin, „Nacrt za kronologiju života,“ 90.

Slika 3. Sudski poziv za Don Franu Bulića u vezi kidanja slika kralja Franje Josipa.

Bulićev utjecaj na razvoj svojih učenika bio je velik i oni su njega izrazito cijenili i poštovali. To se vidi i iz otvorenoga pisma kojega su mu uputili 27. kolovoza 1896. godine njegovi bivši učenici. Pismo će biti objavljeno i u „Narodnom listu“¹⁹⁶ par dana nakon. Cilj pisma bio je stati u obranu Bulića i splitske gimnazije koji su bili pod konstantnim napadima vladajućega režima i određenih listova. U pismu kojega je potpisalo više od 150 bivših učenika, od kojih su mnogi bili svećenici, odvjetnici, doktori i drugi istaknuti društveni djelatnici, piše:¹⁹⁷

„Mi imadosmo sreću da u Vama upoznamo čovjeka koji, crpivši na bogatom vrelu nauke ne samo suho znanje, nego i čuvstvo ljepote i dobrote, u mladjahna srдца svojih učenika znade uciepati, i na klasičnim primjerima oživjeti, muževnost i umjerenost, postojanost, pravednost i samopregorenje. (...) Brižljivi će otci i nadalje mirne duše

¹⁹⁶ Narodni list, 2. 9. 1896.

¹⁹⁷ AMS, arhiv Bulić, novine i proglasi, pismo bivših učenika, 27. 8. 1896.

povjeravati svoju djecu, uzdanicu svoju, zavodu, kojemu ste Vi na upravi, stalni, da će se u njem uputiti da postanu čestiti ljudi i ponosni građani.“¹⁹⁸

Bulić je na ovo otvoreno pismo svojim bivšim učenicima odgovorio svojim pismom i to na dan svog 50. rođendana, 3. listopada 1896. godine, kada je već bio maknut s pozicije ravnatelja gimnazije. U svom se pismu srdačno zahvalio svojim učenicima na pismu potpore te im je zaželio da i dalje ostanu vrijedni i da u njima „...živo staro hrvatsko poštenje...“¹⁹⁹ Komentirao je i period kada je bio u Carevinskome vijeću i Dalmatinskome saboru te iznio strahove zbog kojih se nije mogao povući s tih pozicija ranije:

„...obzirom na razno vrlo nepovoljne prilike ne dozvoljavahu mi, da se s političkoga polja povučem, u strahu, da stanovito spletke ne poluče svoju svrhu, pošto me zastupnički mandat nebude više štiti; pa promišljajući da sam, uza sve te nepovoljne prilike, Božjom milošću ostao i nadalje za punih sedam godina na upravi Zavoda, u kojemu ste se maldane svi Vi odgojili.“²⁰⁰

Bulićevo umirovljenje bilo je čisto političke prirode. On je svojim djelovanjem i utjecajem na učenike splitske gimnazije smetao vladajućim austrijskim krugovima i autonomašima. Sam Bulić nikada nije izlazio iz okvira zakona i sebe eksponirao u svom odgojnome radu uvođenjem političkih tema. On se pak uvijek zalagao za razvoj učenikove moralne svijesti i narodnoga hrvatskoga duha. Onoga trenutka kada su učenici došli pod utjecaj nove političke struje u Dalmaciji – pravaštva, tada su počeli veći problemi za Bulića. Učenici su vođeni tim novim idejama pravaštva, koje im je među ostalima prenosio i Trumbić, sve više i više politički istupali. Bulić je bio u nezgodnoj situaciji jer je imao odgovornost kao ravnatelj gimnazije pred vladajućima, a kao odgajatelj i vjeran narodnjak bio je odgovoran za odgoj učenika i njegovanje razvoja njihove društveno-političke, narodnjačke, pravaške, ali povrh svega rodoljubne misli. On je tako vješto manevrirao između te dvije struje, dok ga naposljetku vladajući nisu konačno odlučili maknuti.²⁰¹

Umirovljenje je bilo glavna vijest u čitavoj Dalmaciji i Banskoj Hrvatskoj. Skoro svaka novina posvetila je barem jedan članak Bulićevoj smjeni, većinom u negativnom prizvuku prema vladajućim. „Crvena Hrvatska“ piše o namještanju krivnje: „Našla se žalosna prigoda, u kojoj je Bulić izišao nevin i kao gragianin i kao uzgojitelj, gdje je on sam bio žrtva i ta se prigoda uzela kao baklja, koja je imala da podpali odavna postavljene mine. One su

¹⁹⁸ AMS, arhiv Bulić, novine i proglasi, pismo bivših učenika, 27. 8. 1896.

¹⁹⁹ AMS, arhiv Bulić, novine i proglasi, pismo bivšim učenicima, 4. 10. 1896.

²⁰⁰ Isto

²⁰¹ Cvito Fisković, „Povodi i odjeci Bulićeva umirovljenja,“ 110.

pukle: Bulić se vraća opet u privatni život.²⁰² „Jedinstvo“²⁰³ i „Hrvatska Domovina“ isto su pisali o zakulisnim igrama te kako je „...spletka neumorno radila,...“²⁰⁴ „Hrvatsko pravo“ u svome članku napada Narodnu stranku, posebice Gaja Bulata; „...da je koalicija dra. Gaje Bulata i savjetnika Vukovića umirovila najzaslužnijega muža u cijeloj Hrvatskoj na kulturno-pedagogičkom polju presvietlog Monsignora Bulića... Ili Bulića umiroviti, ili Bulat mora prestati Bulatom,..., kako se može jedan čovjek držati na kormilu jednog kulturnog zavoda u jednoj tvrdji poznatog ultravladinovca Bulata,...“²⁰⁵ Kritike na račun nekih članova vodstva Narodne stranke iznio je i „Narodni list“ koji je pisao kako se na „pouzdanicu“ upućenu Buliću nisu potpisali Gajo Bulat ni njegov brat.²⁰⁶ List „Obzor“ je, s druge strane, oštro uzvratilo pisanjima pravaškoga lista „Hrvatsko Pravo,“ kritizirajući kako se u glavni plan stavlja napad na Narodnu stranku i njeno vodstvo, a ne umirovljenje samoga Bulića. O odnosu Bulića i Bulata pišu da oni nikada nisu napravili ništa loše jedno drugome, već je Bulat podržavao i pomagao Buliću tijekom njegovoga mandata u Dalmatinskome saboru i Carevinskome vijeću.²⁰⁷ O samome Bulićevom stavu oni pišu: „Istina je, da je Bulić u zadnje vrijeme nešto naginjao k pravaštvu, ali nije bio još ni pravaš ni Starčevićanac, nego je ostao dobar Hrvat, koji je i kod zadnjih občinskih izbora radio za slogu stranaka.“²⁰⁸ O Bulićevom umirovljenju i nepravdi vezanoj za nju pisali su i „Hrvatski Branik“²⁰⁹ te „Pučki list“,²¹⁰ dok će „Hrvatska kruna“ prenijeti jedno pismo potpore koje su svećenici s Hvara uputili Buliću.²¹¹

Bulić je osjećao političke pritiske i nakon povlačenja iz aktivnoga političkoga života. Žrtva tadašnjih političkih previranja bila je njegova odgojiteljska djelatnost. On ovu ranu smjenu neće zaboraviti cijeli život. Često ju je spominjao u razgovoru i pismima. I u svojoj oporuci pisao je o nepravdi svoje prerane smjene, kako je na vrhuncu svoga života imao još mnogo toga za podariti budućim naraštajima.²¹² Povlačenjem s ove funkcije još se više posvećuje svome znanstvenom radu i arheološkim iskapanjima. Iako sada samo kao birač izvan svake stranke, nastavit će pratiti stanje na političkoj sceni. Po svome stavu ostat će veliki rodoljub, dok će njegova politička opredijeljenost biti mješovitoga karaktera:

²⁰² *Crvena Hrvatska*, 3. 10. 1896.

²⁰³ *Jedinstvo*, 6. 10. 1896.

²⁰⁴ *Hrvatska Domovina*-5. 10. 1896.

²⁰⁵ *Hrvatsko Pravo*, 5. 10. 1896.

²⁰⁶ *Narodni list*, 7. 10. 1896.

²⁰⁷ *Obzor*, 8. 10. 1896.

²⁰⁸ Isto

²⁰⁹ *Hrvatski branik*, 10. 10. 1896.

²¹⁰ *Pučki list*, 15.10. 1896.

²¹¹ *Hrvatska kruna*, 31. 10. 1896.

²¹² Lovre Katić, „Don Frane Bulić,“ 387.

„Narodnjaci su ga smatrali svojim sljedbenikom a pravaši svojim simpatizerom.“²¹³ Posebne simpatije Bulić će imati prema uzdižućem stupu pravaške politike Trumbiću.

3.1.3. Politika novog kursa i izbori za Carevinsko vijeće 1907. godine

Politička situacija u hrvatskim zemljama krajem 19. i početkom 20. stoljeća obilježena je krizom dualizma i izraženom mađarizacijom pod banom Karoly Khuen Hedervaryom. U to doba, Trumbić se formalno profilira kao vođa pravaša u Dalmaciji pošto je izabran za predsjednika Hrvatskoga političkoga društva 1900. i predsjednikom saborskoga Kluba Stranke prava 1902. godine.²¹⁴ Kako je u Banskoj Hrvatskoj vladala mađarizacija, tako u Dalmaciji nije posustajao ni utjecaj austrijskoga režima. Trumbić je na jednoj saborskoj sjednici u srpnju 1902. godine kritizirao režim, pošto je na proslavi četiristote godišnjice Marulićeve „Judite“ iz 1901. godine bilo zabranjeno da prisustvuju đaci i profesori splitskih srednjih škola. U tome govoru Trumbić se osvrnuo i na nepravdu nanesenu Buliću prilikom njegove smjene kao ravnatelja 1896. godine.²¹⁵

Trumbić će pod novim okolnostima na temeljima svoga liberalnoga pravaštva koje je razvio sa Supilom nastaviti razvijati ideju politike „novog kursa.“ To je ideja o političkom jedinstvu Hrvata, Srba i Talijana koji bi zajedno djelovali protiv austrijske vlasti. Nosioци te nove političke struje bili su istaknuti političari Petar Čingrija, Juraj Bijankini, Frano Supilo i Josip Smodlaka. Trumbić je u svome govoru u Dalmatinskome saboru izrazio potrebu suradnje i s mađarskom koalicijom protiv bečkoga dvora i njemačkoga prodora na istok. Ta nova politika prvi je put izašla na vidjelo u jesen 1903. godine, kada su zastupnici Stranke prava, Talijanske stranke i Srpske stranke u Dalmatinskome saboru zajedno izašli protiv namjere uvođenja njemačkoga kao službenoga jezika u državnoj službi uz hrvatski.²¹⁶

Borba protiv austrijskoga režima sve je više približavala dvije hrvatske stranke u Dalmaciji. Krajem 1904. godine Petar Čingrija, predsjednik Hrvatske narodne stranke, piše Trumbiću o ujedinjenju njihovih stranaka prije stupanja u pregovore za suradnju sa Srbima. Ubrzo nakon, slijedi spajanje saborskih klubova Narodne hrvatske stranke i Stranke prava, 2. veljače 1905. godine donesen je i zajednički program, a 26. i 27. travnja²¹⁷ su te dvije stranke i formalno sjedinjene u Hrvatsku stranku. Predsjednik je bio Čingrija, ali potpredsjednik

²¹³ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 237.

²¹⁴ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 83.

²¹⁵ Isto, 85.

²¹⁶ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 20.

²¹⁷ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 96.

Trumbić smatrao se pravim voditeljem te stranke.²¹⁸ Komentirajući program nove stranke Trumbić će napisati: „Prijašnja borba između narodnjaka i pravaša bila je jedna štetna i neugoda epizoda, kojoj je sam narod stao na kraj tako da se je po sebi eliminirala.“²¹⁹ Bulić se često znao naći na razmeđu te dvije stranke. On je na svojoj koži osjetio posljedice borbe između pravaša i narodnjaka. Naposljetku će Trumbić ujediniti te stranke prema kojima je gajio simpatije, ali ni to neće bit dovoljno da se on formalno učlani u tu novoosnovanu stranku.²²⁰

Nakon ujedinjenja moglo se ići prema sporazumu sa Srbima, kako je Čingrija i nagovijestio. Rezultat tih nastojanja je Riječka rezolucija donesena 3. listopada 1905. godine. Njome je iskazana suradnja hrvatskih i srpskih stranaka te potpora mađarskoj oporbi u stvaranju samostalne države. Rezolucija je i tražila od Ugarske priznanje pripojenja Dalmacije Banskoj Hrvatskoj.²²¹ Ubrzo nakon Riječke, slijedi i Zadarska rezolucija od 17. listopada 1905. godine, koju su donijeli srpski predstavnici kao znak slaganja i podržavanja.²²² Ove dvije rezolucije biti će temelj za stvaranje novoga političkoga saveza poznatoga kao Hrvatsko-srpska koalicija. Koalicija je 12. prosinca 1905. objavila svoje osnivanje i program. U njoj su, prilikom njenoga formiranja, djelovali Hrvatska stranka prava, Srpska samostalna stranka i Hrvatska pučka stranka. Ona će postati bitan faktor na političkoj sceni koji će djelovati sve do sloma Austro-Ugarske Monarhije.²²³

U Splitu su 1905. u srpnju održani redovni općinski izbori. Hrvatska stranka formirala je izborni odbor na čijemu je čelu bio Lovro Borčić, potpredsjednik Trumbić, a tajnik Ivan Bulić, nećak don Frane Bulića. Taj odbor je biračima izdao proglas te predložio izbor novih općinskih vijećnika za mandatno razdoblje od 1905. do 1911. godine. Među tim kandidatima bili su i Ivan i Frane Bulić. Izbori su održani 21., 22., 25. i 26. srpnja 1905. godine te su svi kandidati Hrvatske stranke bili izabrani. To znači da je Frane Bulić formalno opet ušao u aktivno političko djelovanje na inicijativu nove Hrvatske stranke, bolje rečeno Trumbića, koji ga nakon nekoliko godina izbivanja uspijeva opet uvesti u politiku. Bilo je i kritika na račun sastava novoga vijeća, jedan od nezadovoljnih bio je i Vid Morpurgo koji je isticao kako je izabrano više članova pojedinih „privilegiranih porodica“ među kojima je naveo i Buliće – stric i sinovac.²²⁴

²¹⁸ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 221.

²¹⁹ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 97- 98.

²²⁰ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 237.

²²¹ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=52867> (28. 7. 2021.)

²²² <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=66649> (28. 7. 2021.)

²²³ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26520> (28. 7. 2021.)

²²⁴ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 116-117.

Novo općinsko vijeće konstituirano je 29. studenog 1905. Za načelnika je izabran Trumbić s 34 od 35 vijećničkih glasova. Tim je činom Trumbić postao splitskim gradonačelnikom.²²⁵ Izlažući svoj program u veljači 1906. pri prvoj radnoj sjednici vijeća dotaknuo se svih polja na kojima je bilo potrebno unaprjeđenje: izgradnja nove željeznice za povezivanje s Bosnom i Hercegovinom, gradnja nove bolnice, otvaranje novih škola, uređenje vodovoda, izgradnja puteva, postavljanje javne rasvjete, uređenje Marjana²²⁶ i „...još mnogo posla na svakom polju općinske radinosti, tim više, što se svaki dan otvaraju nove javne potrebe i pojavljuju novi zahtjevi kao neizbježiva posljedica novih vremena i rastuće važnosti ovoga našega milog grada.“²²⁷

Novi redovni izbori za Carevinsko vijeće održani su u Dalmaciji u svibnju 1907. godine. Ti su izbori bili značajni i iz razloga što su po prvi puta provedeni u austrijskome dijelu Monarhije na temelju općega i jednakoga prava glasa. Parlament u Beču čekao je na novih 11 zastupnika iz Dalmacije za čija mjesta su se borile Hrvatska stranka, Čista stranka Prava, Hrvatska pučka napredna stranka te Srpska i Autonomaška stranka.²²⁸ To su bili i prvi izbori u Dalmaciji nakon proglašenja Riječke i Zadarske rezolucije. Hrvatska stranka, tada najjača stranka u Dalmaciji i Hrvatska pučka napredna stranka su obje stale uz rezolucije te se mogla i očekivati izborna suradnja ili izborni kompromis između njih. Do toga nije došlo zbog velike netrpeljivosti između vodećih aktera tih dviju stranaka, Trumbića i Smodlake. Njihovo međusobno neslaganje potaknuto što osobnim razlazima, što političkim, dovest će do velikih izbornih sukoba dviju stranaka, koje su lišene tih sukoba, bile podobne ući u koaliciju temeljenu na njihovim sličnim stajalištima i programima.²²⁹

Trumbić je htio promjene među predstavnicima u Carevinskome vijeću, često zvanim „Bečanima.“ On je za njih izjavio; „naša je najslabija strana naše zastupništvo u Beču.“²³⁰ Za novoga kandidata u splitskome izbornome kotaru htio je Vinka Milića umjesto dotadašnjega, Lovru Borčića. Trumbić je bio uvjeren u Milićev uspjeh. Htio je razgovarati s Borčićem i nagovoriti ga da se ne kandidira, no Borčić je izrazio veliku želju da se opet kandidira i prije nego li je Trumbić stigao porazgovarati s njim. Trumbić je tu kandidaturu komentirao Peri Čingriji, predsjedniku Hrvatske stranke: „S njim možemo imati velike pokore.“²³¹ Trumbić je bio u kontaktu i s Bulićem kojega informira o jednome razgovoru vođenom s Borčićem koji

²²⁵ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 118.

²²⁶ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 22.

²²⁷ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 118.

²²⁸ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 31.

²²⁹ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 238.

²³⁰ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 120.

²³¹ Isto

je želio premjestiti kandidaturu u sinjski kotar. Na što mu je Trumbić rekao: „iza kako sam mu metnuo sve pred oči, uz uvjet, da u sinjskom Kotaru glasuje za nj i Tripalova²³² ogranka.“²³³ U tome pismu Trumbić se referira i na razgovor koji su on i Bulić vodili dan ranije, što pokazuje na mogućnost da je Trumbić ili netko drugi iz Hrvatske stranke ponudio Buliću kandidaturu za sinjsku općinu. To spominje i Josip Škarica u svome pismu Buliću. Škarica je komentirao kako je njemu bila ponuđena kandidatura za sinjski kotar te nakon njegovoga odbijanja ponuđena je Buliću „...bar po vijestima novina,“²³⁴ te naposljetku i Frani Ivaniševiću, koji prihvaća tu kandidaturu. Škarica je molio Bulića da svojim utjecajem potakne mogućnost postavljanja J. Tommasea kao kandidata sinjskoga ili pak kojega drugoga kotara.²³⁵

Smodlaka je kao predsjednik Hrvatske pučke napredne stranke često kritizirao rad „Bečana.“ Isticao je njihovu neaktivnost i oportunističnost. U istom tonu nastavio je i u ožujku 1907. godine kada objavljuje svoju kandidaturu u splitskome kotaru protiv Borčića. Trumbića je ta njegova kandidatura iznenadila, a Smodlaka je djelovanjem svoje stranke stekao veliku popularnost među pukom.²³⁶ Poticao je rješavanje kolonatskoga odnosa i išao je pod parolom „za mali puk.“ Specifično je i njegovo antiklerikalno djelovanje, posebice u školstvu, što je usmjerilo kler prema podržavanju Hrvatske stranke.²³⁷ Potpora Smodlaci bila je tolika da je Borčić odlučio povući svoju kandidaturu. Trumbić piše Čingriji u vezi povlačenja Borčića: „Njegovo ime ne bi bilo okupilo na biralište niti 1000 glasova.“²³⁸ Hrvatska stranka ostala je bez svoga kandidata. Veliki dio glavnih ciljeva Hrvatske pučke napredne stranke preklapao se sa ciljevima Hrvatske stranke. Njihovo sklapanje kompromisa i podržavanje Smodlake kao zajedničkoga kandidata bila je izvjesna mogućnost, no Trumbić to nije mogao dozvoliti. Tražio je prikladnoga kandidata koji bi mogao parirati Smodlaci. Odustao je od kandidiranja Milića zbog žestoke kampanje Smodlake i njegovih pristaša protiv koje, po Trumbićevom mišljenju, nije imao izgleda.²³⁹

Hrvatska stranka predvođena Trumbićem idućega kandidata našla je upravo u Buliću. Kao priznati znanstvenik i rodoljub, Trumbić je smatrao da se samo on može u tome trenutku suprotstaviti popularnome Smodlaci. Uvlačenje Bulića u taj izbor nije bio lak, po pisanju lista

²³² Kruno Tripalo je bio načelnik Sinjske općine. Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 122.

²³³ SVKST, Fond Ante Trumbić, osobni arhiv, M 501/13, Trumbićevo pismo Buliću, 4. 3. 1907.

²³⁴ SVKST, Fond Ante Trumbić, osobni arhiv, M 500/11, Škarićino pismo Buliću, 4. 4. 1907.

²³⁵ Isto

²³⁶ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 121.

²³⁷ Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 160.

²³⁸ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 121.

²³⁹ Isto

Hrvatske pučke napredne stranke „Sloboda“: „... bacili oko na Monsignora Bulića, kojega kroz ovo primirje svaki dan mole, kume i napastuju da se primi mandata. Što im don Frane Bulić prirođenom iskenošću odgovara, da on ne može biti zastupnik – sve i kad bi htio, što nipošto ne će – jer da on nije resolucijonaš, već po svojim načelima najbliži čistima, to njegovim snubiteljima ništa ne smeta.“²⁴⁰ Bulić je pokušao riješiti razmirice oko izbora svojom inicijativom. Tako je 16. travnja 1907. uputio poziv Smodlaku kako bi razgovarali o pitanju kandidata u splitskome kotaru. Smodlaka mu je odgovorio da to nije osobna stvar te da se u vezi toga obrati izbornome odboru Hrvatske pučke napredne stranke. Bulić se tako našao s predsjednikom odbora Matom Mikačićem 17. travnja. Predložio je da se Smodlaka odrekne kandidature u Splitu u korist Trumbića ili samoga Bulića, a da se Smodlaka kandidira u Imotskome ili Makarskoj. Bulić je istaknuo kako je on djelovao na vlastitu ruku i s „patriotičnom nakanom“ kako bi riješio razmirice. Izborni odbor Hrvatske pučke napredne stranke odbio je njegov prijedlog.²⁴¹

Bulić jasno nije želio ući u ove izbore znajući da su oni od početka bili izrazito žustri. Kampanja koja se vodila s obje strane bila je i više nego neumjerena. Tako je na svoju inicijativu pokušao smiriti situaciju dogovorom sa Smodlakom. Kada je vidio da to nije išlo, nakon dugoga nagovaranja, ponajviše od strane Trumbića, prihvaća kandidaturu. Tako je 30. travnja 1907. godine Hrvatska stranka objavila proglas biračima splitskoga izbornoga kotara u kojemu pozivaju da: „Osvjetlajte sebi lice, glasujte za narodnu diku, za zaslužnoga, za mudroga i učenoga, za poštenoga i značajnoga, za slavnoga nad svima don Franu Bulića!“²⁴² Bulić, od dana objave njegove kandidature, izložen je raznim političkim napadima. O njegovome primanju kandidature „Sloboda“ piše:

„Nakon dvadeset dana moljakanja, zaklinjanja i kumljenja, navala udruženih sebičnjaka i intriganata na slabašnu volju šesdeset-godišnjega starca svršila je onako, kako nije želio nijedan Bulićev prijatelj da svrši – a kako su se svi bojali da će svršiti, vidjevši što i kako se radi, da ga se prigne pod sramotni jaram vladinovačko-klerikalne klike. ...- izborni proglas proglas za njih, a za don Franu Bulića, u očima svih poštenih i nezavisnih ljudi nadgrobno slovo. (...) Najveću zaslugu za taj uspjeh imaju: 1. c. k. kotarski liječnik i putujući vladin agent za izbore Dr. Malvić, koji je radio u ime visoke vlade, 2. velečasni Dr. Tade

²⁴⁰ *Sloboda*, 20. 4. 1907.

²⁴¹ Isto

²⁴² AMS, arhiv Bulić, novine i proglaš, proglaš Hrvatske stranke, 30. 4. 1907.

Smićiklas pouzdanik hrvatskih biskupa, koji je naročito za to bio dobavljen u Split i 3. Dr. Trumbić, koji se dvadeset dana znojio i oblijetao oko don Frane, dok ga nije smotao.“²⁴³

Slijedi i proglas Hrvatske pučke napredne stranke u kojemu se mogu pročitati oštri komentari protiv Bulića:

„1. Neću za popa Bulića, jer je on činovnik, on je vladin čovik. On je i danas u službi vlade, od koje poteže plaću pak joj je s toga podložan. (...) 2. Neću za popa Bulića, jer je pop. Popi neka stoje u crkvi, a u naše svitovne stvari neka se ne pačaju.(...) 3. Neću za popa Bulića, jer je i star. (...) 4. Neću za popa Bulića, jer je dosad za mali puk nije ništa dobra učinio. (...) 5. Neću za popa Bulića, jer je on kad je nazad nekoliko godina bio zastupnik u Beču, glasovao za dva strašna zakona po kojemu se služba u marini povisila od 3 na 4 godine. (...) 6. Neću za popa Bulića, jer zastupnička čast nije za njega.“²⁴⁴

Na ovaj je proglas izborni odbor Hrvatske stranke odgovorio demantirajući 5. navod u vezi Bulićevoga glasanja oko spomenutoga zakona.²⁴⁵ Na to demantiranje je Pučka stranka izdala novi proglas u kojemu ga ponovno optužuju.²⁴⁶ S druge strane, i Smodlaka je bio na meti raznih političkih napada. Posebice se ističe kritika njegovoga antiklerikalnoga djelovanja. U proglasu potpisanom s „Glasom katoličkih birača,“ pozivaju se svi katolici da ne daju svoj glas Smodlaci zbog njegovoga djelovanja:

„Kad bi došao zakon rastave Crkve od države, - zakon građanske ženitbe, - zakon škole bez Boga – zakon slobodne bezbožne stampe itd. – vi bi morali u svom srcu kazati: *i ja sam tomu mojim glasom kriv!* Kako bi vas to teško mučilo, pred Bogom, - dušom, - narodom, - potomstvom! Da, moralo bi vas mučit, jer dosadašnje javno djelovanje advokata Smodlake unaprijed vam je kazivalo, da je on sklon tim bezbožnim zakonima.“²⁴⁷

Ovo je samo jedan mali dio mnogobrojnih proglašenja i novinskih članaka koji su izlazili svakodnevno. Njihov cilj bio je vrijeđanje, kuđenje i osuđivanje jednoga kandidata, a veličanje i hvaljenje drugoga. Ovakvo stanje Bulića je nagnalo da povuče svoju kandidaturu. Šalje pismo predsjedniku izbornoga odbora Hrvatske stranke Vicku Mihaljeviću.²⁴⁸ U pismu koje je poslano osam dana prije izbora, Bulić piše:

„...izborna agitacija u Splitskom krugu razvila se na način, koji prelazi granice morala i pristojnosti. Doznajem još, da je borba tek počela i da se pooštrava žestrinom, koja će sigurno imati kobnih posljedica i možda krvavih prizora u biednomu našemuku.“

²⁴³ *Sloboda*, 4. 5. 1907.

²⁴⁴ AMS, arhiv Bulić, novine i proglasi, proglas Hrvatske pučke stranke, 2. 5. 1907.

²⁴⁵ AMS, arhiv Bulić, novine i proglasi, proglas Hrvatske stranke, 2. 5. 1907.

²⁴⁶ AMS, arhiv Bulić, novine i proglasi, proglas Hrvatske pučke stranke, 3. 5. 1907.

²⁴⁷ AMS, arhiv Bulić, novine i proglasi, proglas katoličkih birača, 6. 5. 1907.

²⁴⁸ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 239.

Patriotična dužnost, koja mi je nalagala da do sada mučim, potiče me da prekinem ovaj muk, pak zahvaljujuć Ti na iskazanim mi pouzdanju i ljubavi, nedozvoljavam dalje, dapače zabranjujem, da se moje ime nosi kao kandidata zastupnika na Carevinskom Vieću u splitskom izbornom krugu.²⁴⁹

Trumbić je, saznavši za ovo pismo od Mihanovića, odmah išao Buliću i uspio ga nagovoriti da ne povuče kandidaturu.²⁵⁰ Bulić će tako opet pod utjecajem Trumbića nastaviti svoj trnovit politički put. Potaknut velikom izbornom agitacijom napisao je proglas 10. lipnja. 1907. uz podršku izbornoga odbora Hrvatske stranke. U tome proglasu komentira kako je njegova uloga pomiritelja i da je to bio razlog prihvaćanja kandidature. Naglašava kako tu misiju mira nastoji i dalje provesti.²⁵¹ Upućuje i Trumbiću kao načelniku općine pismo dan prije samih izbora koji su zakazani 14. lipnja 1907. godine:

„Kaže mi se, da pri nastajućim izborima zastupnika za Carevinsko vijeće može se zbiti neurednosti, Kažnjivih po novom Izbornom redu za Carevinsko vijeće. Molim Vas da uložite sav Vaš upliv, da izbor bude proveden na najpošteniji, na najkorektniji i na najskrupulozniji način, čim ćek meni prištediti velikih neugodnosti.“²⁵²

Na dan izbora, ulice grada Splita bile su pune političkih letaka i plakata. Bulić je dobio 3509, Smodlaka 3415, a Jakov Gabrić, kandidat Socijaldemokratske stranke, dobio je 139 glasova. Bulićeva pobjeda je bila tijesna, s obzirom da nije dobio natpolovični broj svih glasova, trebalo se ići u drugi krug izbora koji su bili zakazani za 23. lipnja. Izborna borba se sada još više rasplamsala. Sredstva se nisu birala, najbitniji je bio rezultat. Smodlaka je surađivao s Talijanima, Trumbić s frankovcima, pa i vladom. Oštri izborni plakati i letci su se svaki dan izmjenjivali.²⁵³ Hrvatska stranka je u svojim lecima iznosila i optužbe zbog nanesene materijalne štete u vidu sječe loze i guljenja stabala onima koji su glasali za Bulića u prvom krugu izbora.²⁵⁴ Kako bi izbjegao daljnje neugodnosti, Bulić još jednom pokušava stupiti u kontakt sa Smodlakom. Ovoga puto to čini daleko od očiju javnosti. Uputio je Smodlaku molbu za tajni sastanak u kući Karaman koja se nalazila uz gimnaziju u večernjim satima kada je ona bila prazna. Bulić piše kako se sastanak odvio, kaže kako ga Smodlaka:²⁵⁵

„...štuje i ljubi više nego li oca da se on diže protiv meni, da zna da ja neću da budem zastupnikom, da se neredi zbivaju u mojemu izboru, da me nosi uz Hrvatsku stranku vlada

²⁴⁹ SVKST, Fond Ante Trumbić, osobni arhiv, M 486/21, Bulićevo pismo Mihaljeviću, 6. 5. 1907.

²⁵⁰ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 239.

²⁵¹ Isto

²⁵² SVKST, Fond Ante Trumbić, osobni arhiv, M 486/25, Bulićevo pismo Trumbiću, 13. 5. 1907.

²⁵³ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 239-240.

²⁵⁴ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 123.

²⁵⁵ Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 161.

itd. Ja mu predložih u ime mira da, ako budem izabran u tjesnijim izborima — što je posve vjerojatno — da se odrečem odmah, ako on, da se i on odreče a da ćemo sporazumno predložiti našim biračima treću osobu kao kandidata. Dr. Smodlaka očevidno ovo ne očekivao i ne davao odgovora za koju minutu. Da mu olakotim odgovor, ja nastavio: 'pa eto predlažem da biramo u novim izborima tadašnjega načelnika Vicka Milića, čovjeka donekle prijatna i demokratskoj stranki a za koga bi bili glasovali svi koji bili za me, tim više, da se on tužio (a ovo ja doznah i od njegove žene Paoline) da biraju mene proti mojoj volji, a njega neće koji bi se rado primio mandata'. Iza neke pauze Dr. Smodlaka, vas tronut, drhćao je, reče: 'lako je Vam i Don Frane, ali ja ne mogu na se, ili će me ubiti ili ću ...' — i ne govoreći dalje, metne desnu zatvorenu ruku na desnu sljepočicu, kao kada ubojica hoće da se revolverom u desnu sljepočicu ustrijeli. I nastade sobe strane muk. Iza još nekoliko riječi, mi se prijateljski rastadosmo.²⁵⁶

Nakon još jednoga neuspješnoga pokušaja smirenja izbornih napetosti, Bulić se u više navrata obraća Trumbiću. Ovoga puta je odlučniji u svome stavu da se odrekne kandidature ili pak mandata ako ga dobije. Bulić i Trumbić često su diskutirali o aktualnim pitanjima i potezima. Shvaćajući razdor koji su izbori stvorili Trumbić je komentirao Buliću kako treba početi „regenerirati“ narod. Bulić je zahtijevao da se Trumbić s obzirom na okolnosti obrati biračima proglasom kako bi pokušao ublažiti sukobe i obznaniti njegovo povlačenja kandidature: „Ne puštajte se zavesti u ovoj prigodi od nezadovoljnika, dignite se u proglasu nad našim mizerijam. Više valja u ovim prigodam deset ozbiljnih riječi negoli u drugim cijelih Knjiga. Ali to što prije.“²⁵⁷ No nikakav proglas nije objavljen. Bulić opet govori Trumbiću kako mu je sinovac Ivan potvrdio da će vijest o njegovome povlačenju iz izborne borbe biti priopćena biračima u cijelosti: „Toga još nevidim. Molim Vas da to bude svakako o što prije. Neučini li se to, ja ću biti prisiljen poduzeti koji korak.“²⁵⁸ Stranka prava 20. svibnja objavljuje proglas u kojem se prenosi dio Bulićevoga teksta. Navodi se da je razlog odustanka od kandidature velika šteta nanesena Bulićevim biračima u vidu razaranja usjeva, vinograda i stabala. Na kraju se naglašava da se njegova odluka ne može prihvatiti i birači se i dalje pozivaju da za njega glasaju.²⁵⁹ Bulić komentira taj proglas Vicku Mihaljeviću. Navodi kako je iznesen netočan razlog odbacivanja kandidature jer je on vijest o tim razaranjima saznao tek nakon što je donio odluku o povlačenju. Uz to, kritizira kako se cijela njegova izjava nije prenijela biračima nego samo jedna rečenica: „...imala je biti dojavljena

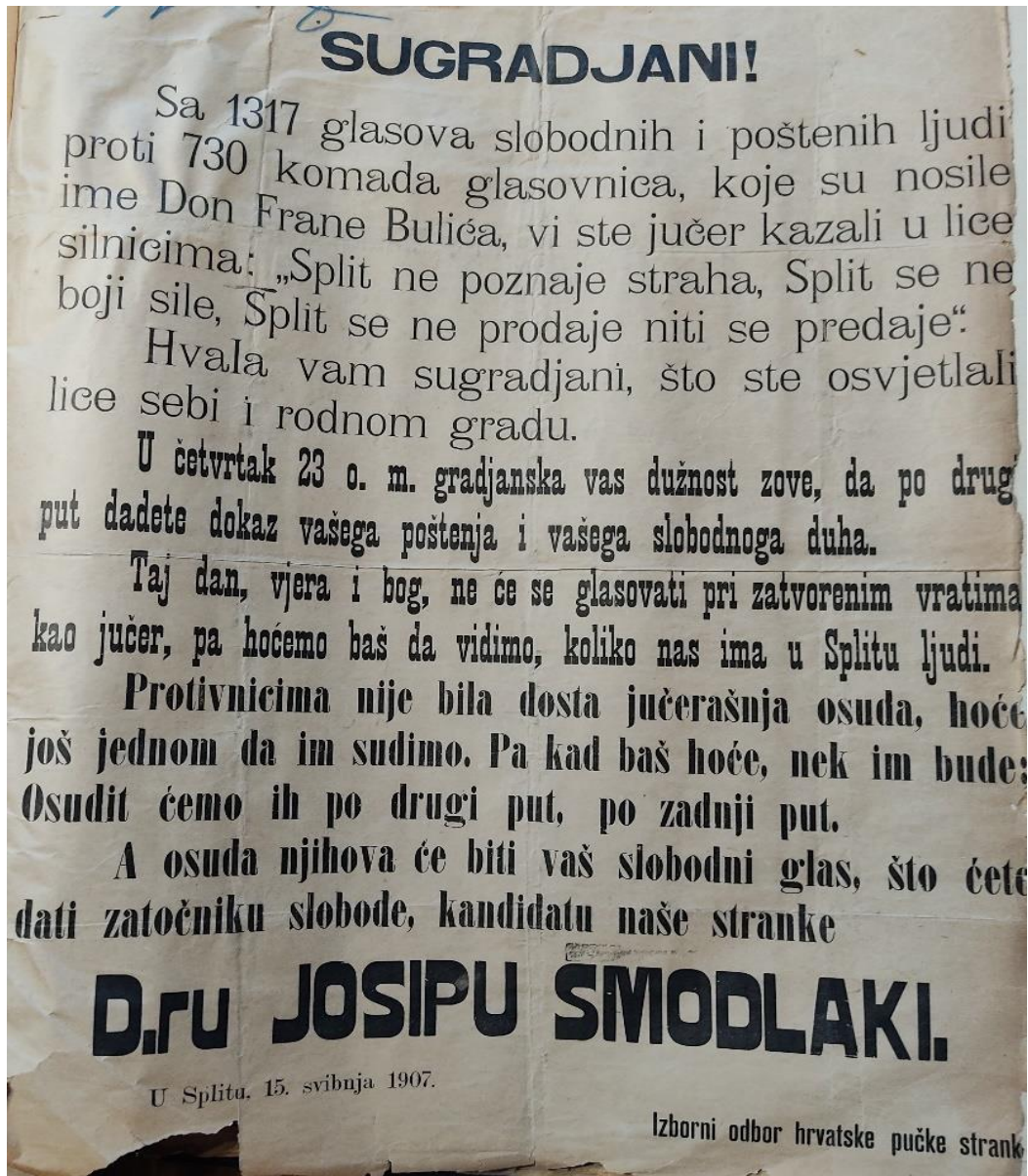
²⁵⁶ Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 161.

²⁵⁷ SVKST, Fond Ante Trumbić, osobni arhiv, M 486/24, Bulićevo pismo Trumbiću, 19. 5. 1907.

²⁵⁸ SVKST, Fond Ante Trumbić, osobni arhiv, M 486/23, Bulićevo pismo Trumbiću, 20. 5. 1907.

²⁵⁹ AMS, arhiv Bulić, novine i proglaši, proglas Stranke prava, 20. 5. 1907.

Biračima moja tvrda i nepomična nakana „da moja kandidatura ne smie doći više u nikakav obzir i da se prema tomu u užim izborima dneva 23 t. mj. Nema za me glasovati.' Ja zahtjevam da se ovo odmah učini i da se uz to javi, da budem li slučajno dne 23. biran, da ću istog dana položiti mandat.“²⁶⁰

Slika 4. Proglas Hrvatske pučke stranke nakon prvog kruga izbora.

Na izborima za drugi krug Bulić je dobio 3905, dok je Smodlaka dobio 3612 glasova. Bulić je dobio većinu u Kaštel Sućurcu, Podstrani, Šolti, Solinu, Dugopolju i Muću, a Smodlaka u Splitu, Klisu, Kaštel Lukšiću, Gizdavcu i Žrnovnici. Hrvatsku stranka osvojila je 6 od 11 dalmatinskih mandata u Carevinskome vijeću, ne računavajući Bulića koji je bio

²⁶⁰ SVKST, Fond Ante Trumbić, osobni arhiv, M 486/22, Bulićevo pismo Mihaljeviću, 21. 5. 1907.

izvanstranački kandidat, dok je Smodlakina Hrvatska pučka napredna stranka ostala bez ijednoga mandata.²⁶¹ To je bila pirova pobjeda za Hrvatsku stranku u splitskoj općini. Bulić se nije smatrao pobjednikom niti je želio otići u Beč. Čekao je pravu priliku da se odrekne mandata, iako je prijetio da će to učiniti na dan kada bude izabran. Tijekom izbora su podnesene mnoge žalbe, zbog toga se odgađala ovjera Bulićevoga zastupničkoga mandata u Carevinskome vijeću.²⁶² Njegov plan je bio odreći se mandata čim dobije ratifikaciju. Dok je čekao taj trenutak, jedan put je bio u Beču. Išao je u srpnju 1909. godine zato što je njegov glas bio odlučujući u vezi pitanja osnivanja agrarne banke u Bosni. Naposljetku se 24. veljače 1910. godine odrekao svoga mandata i s dnevnicama koje je dobio stvorio zakladu za stipendiranje studenata arheologije.²⁶³ Bulić je dobivao i kritike na toj apstinenciji. Frane Ivanišević ga u članku objavljenome u listu „Velebit“ indirektno proziva: „Trajna odsutnost nekih zastupnika iz Dalmacije upada u oko, a ne da se ničim opravdati.“²⁶⁴ Na što Bulić ostavlja komentar: „nekojih! Što niie imao srdca reći Don Frane Bulića?“²⁶⁵ Kako je vrijeme prolazilo, tako su se odnosi Hrvatske stranke i Pučke napredne stranke počeli popravljati. Suradnjom i dogovorom tih dviju stranaka nasljednik Bulića u Carevinskome vijeću, bio je upravo Smodlaka.²⁶⁶

Pri završetku drugoga kruga izbora u Splitu 1907. godine, predsjednik upravnoga odbora Hrvatske stranke Petar Čingrija dao je ostavku. Razlog tomu bilo je nezadovoljstvo stanjem u stranci. Trumbić je isto dao ostavku kao podpredsjednik upravnoga odbora kao i Ante Dublić, tajnik odbora. Te ostavke sa stranačkih pozicija su sa sobom nosile i skori prestanak djelovanja u saborskome klubu Hrvatske stranke. Trumbića su sva ova događanja jako pogodila. Osjećao je odgovornost zbog svih negativnih događaja koja su zahvatila prethodne izbore za Carevinsko vijeće u Dalmaciji. Njegovo neslaganje sa Smodlakom rezultiralo je neprijateljskim i žestokim izbornim ozračjem u koje je uvukao i svoga prijatelja Bulića. Dvije hrvatske stranke, umjesto da rade zajedno, suprotstavile su se jedna drugoj kao najveći neprijatelji. Trumbić je sazvao i sastanak općinskoga upraviteljstva 29. svibnja na kojoj se odrekao pozicije načelnika splitske općine.²⁶⁷ Odmah nakon toga odlazi u Opatiju kako bi se odmorio. Za Trumbićevoga nasljednika je dogovoreno da bude Mihaljević, koji je

²⁶¹ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 31.

²⁶² Ivo Perić, „Politički portreti,“ 240.

²⁶³ Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 162.

²⁶⁴ AMS, arhiv Bulić, novine i proglasi, *Velebit*, 21. 7. 1908.

²⁶⁵ Isto

²⁶⁶ Ivo Perić, „Politički portreti,“ 241.

²⁶⁷ AMS, arhiv Bulić, novine i proglasi, poziv na sastanak splitskih općinskih predstavnika, 29. 5. 1907.

na funkciju jednoglasno izabran 11. lipnja 1907. godine.²⁶⁸ Bulić je na jednome primjerku dnevnoga reda toga sastanka, pokraj treće točke koja je bila u vezi smjene Trumbića od časti općinskoga načelnika napisao: „Odmaglio za 6 mjeseci u Italiju.“²⁶⁹ U Italiju je Trumbić išao na liječenje, a sigurno mu je dobro došao i predah od užarene splitske političke pozornice.²⁷⁰

Ovi izbori su bili vrlo negativni za Bulića i Trumbića. Nisu vodili političku borbu protiv dalekoga austrijskoga neprijatelja, već protiv svojih bratskih Hrvata. Isto tako, izbori su pokazali veliku povezanost među njima. Oni su gotovo stalno bili u kontaktu, zajedno su djelovali te informirali jedan drugoga. Izražen je bio Trumbićev utjecaj na Bulića kojega je u više navrata uspio odvratiti od odustanka kandidature. Time je vidljiva vjera i poštovanje koje je Bulić imao prema Trumbiću. Bulić se nakon odricanja mandata u Carevinskome vijeću ponovno miče iz javnoga političkoga djelovanja. On je bio ideolog i nisu mu odgovarala sitničava previranja i žustre političke borbe bez velikoga značaja i pomaka.²⁷¹ Dok Bulić ponovno usmjerava svoje snage prema znanstveno-društvenom djelovanju, Trumbić vođen svojim nepokolebljivim duhom, nastavlja političko djelovanje. I jedan i drugi će i dalje biti vođeni rodoljubnim karakterom i protuaustrijskim stavovima.

Trumbić je počeo izdavati svoj list „Velebit.“ Pripremu za izdavanje započeo je već 1905. godine osnivanjem Hrvatske štamparije Trumbić i drug. Prvi broj dnevnika „Velebit“ izlazi 1. veljače 1908. u Splitu, a zadnji, 194. broj, 30. rujna 1908. godine. List je izlazio svakim danom osim nedjelje. Objavljivali su se članci o raznim temama, kako društvenim tako i političkim. List je promicao Trumbićeve političke ideje: demokratska načela, sjedinjenje Dalmacije i Banske Hrvatske te jedinstvo Hrvata i Srba.²⁷² „Velebit“ je jedan od rijetkih listova koji je popratio i izvijestio o vrlo skromnoj proslavi Bulićevoga jubileja. On je 8. runja 1908. proslavio 25 godina znanstvenoga djelovanja.²⁷³ Trumbić nastavlja i sa stranačkim aktivnostima. Kao predstavnik Hrvatske stranke bit će izabran na izborima za Dalmatinski sabor 26. listopada 1908. godine. To će biti njegov treći uzastopni izbor u taj sabor u kojemu je od 1896. neprestano djelovao. Vraća se i na čelo saborskoga kruga Hrvatske stranke, za čijega je predsjednika izabran 2. listopada 1910. godine. Tijekom 11. saborske sjednice u listopadu 1910. raspravljao je s nosiocima klerikalizma. Smatrao je da se svećenici mogu, kao i obični puk, baviti politikom ako je to „plod njihova uvjerenja.“ Isto tako je istaknuo da oni ne smiju postati političko oruđe i da svećenstvo, zbog svoga

²⁶⁸ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 124.

²⁶⁹ AMS, arhiv Bulić, novine i proglašeni, dnevni red splitskog općinskog vijeća, 11. 6. 1907.

²⁷⁰ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 124.

²⁷¹ Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 162.

²⁷² Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 25.

²⁷³ *Hrvatska sloboda*, 12. 9. 1908.

staleškoga karaktera, ima tendenciju k razvijanju cezarizma koji nad njima vlada. Na kraju rasprave je rekao: „Kad zalazimo u narod, nemojmo imati pred očima jedino stranačke interese. To je jako pogibeljna stvar! Budimo najprije narodni ljudi, a onda tek pripadnici stranke.“²⁷⁴ Vidljiva je Trumbićeva pouka izvučena iz izbora za Carevinsko vijeće 1907. godine, gdje su upravo klerikalni sporovi i stranačka razjedinjenost najviše koštali narod i njegovu slogu. Trumbić je i u praksi radio na zbližavanju i rješavanju toga stranačkoga, pa i osobnoga neslaganja. Imao je ulogu u postizanju kompromisa s Hrvatskom pučkom naprednom strankom i podržavanjem Smodlake kao Bulićevoga nasljednika u Carevinskome vijeću 1911. godine. Po Trumbićevim rječima:²⁷⁵

„U četiri oka svak priznaje da je u nas stranački život degenerirao i da treba naći izlaza iz ovog mizernog položaja. (...), govorim o ljudima misaonim, kojima politika i stranke znače javno dobro, a ne mislim na one, koji su navikli da u mutežu loce, ni na one strastvene ljude kod kojih odlučuje samo temperament i upliv sitnih lokalnih razmirica.“²⁷⁶

Suradnja između Hrvatske stranke i Hrvatske pučke napredne stranke uspješno se provodila. Tako su i Trumbić i Smodlaka postali članovi upraviteljstva općinskoga vijeća te će kasnije, 1913. godine, na novim izborima Trumbić opet biti izabran u općinsku upravu.²⁷⁷ U zadnjim godinama prije rata, rasle su napetosti na geopolitičkome planu. Raspadom Osmanskoga Carstva izbili su Balkanski ratovi 1912.-1913. godine. Sukobima su prevladavali uspjesi južnoslavenskih država i njihovih saveznika. Ti uspjesi budili su novu snagu u antiaustrijskome pokretu koji sve više dobiva na zamahu. Te napetosti bile su izražene i u Banskoj Hrvatskoj, što dovodi do raspuštanja sabora i uvođenja komesarijata.²⁷⁸ Ubrzo će rastuće netrpeljivosti širom Europe i unutar Austro-Ugarske Monarhije dovesti do Prvoga svjetskoga rata.

²⁷⁴ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 131-132.

²⁷⁵ Isto, 135.

²⁷⁶ Isto

²⁷⁷ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 31.

²⁷⁸ Isto, 27.

3.2. U „Velikom ratu“

3.2.1. Bulić spram političkih emigranata u Jugoslavenskome odboru

U Sarajevu je 18. lipnja 1914. izvršen atentat na austrijskoga prijestolonasljednika, nadvojvodu Franju Ferdinanda. Taj događaj ubrzo će uvući veći dio Europe u krvavi rat. O prijestolonasljedniku Ferdinandu, Bulić je imao pozitivna iskustva. Jednom prilikom Ferdinand je došao u Solin kod Bulića. Tada kao mladi časnik, u uniformi, dolazeći u kuću, u Solinu skinuo je mač s pasa i rekao Buliću „Sada sam čovjek!“²⁷⁹ Bulić u razgovoru s Trumbićem opisuje Ferdinanda kao čovjeka punoga energije, samovolje, objektivnosti i pravednosti. Komentirao je Ferdinandove planove za preuređenje Austro-Ugarske Monarhije prilikom dolaska na prijestolje: decentralizacija i ravnopravnost naroda. Takav stav bi zasigurno naišao na negodovanje od strane Nijemaca i Mađara.²⁸⁰

Trumbić nije vjerovao u mogućnost velikoga rata i reakcije Austro-Ugarske nakon atentata. Smatrao je da je stanje unutar Monarhije previše loše da bi se suprotstavila Srbiji, pogotovo što bi time izazvala intervenciju Rusije. Na oprez i akciju ga je uvjerio njegov prijatelj Ivan Meštrović koji je došao u Split 15. srpnja postaviti jednu svoju izložbu. Meštrović ga nagovara da ode iz Splita, na što on nije reagirao sve dok Meštrović nije spomenuo Pašića koji je to isto preporučio. Tri dana nakon, Trumbić sa ženom odlazi u Semmering „po savjetu ljekara“ kako je sam Trumbić napisao. Tamo doznaje o uhićenjima i ultimatumu upućenom Kraljevini Srbiji od strane Astro-Ugarske Monarhije. Da bi izbjegao svoje uhićenje odlazi u Veneciju jer je granica s Italijom još bila otvorena.²⁸¹ Trumbić tako odlazi daleko od Splita zbog straha od pritvora. Time počinje njegovo djelovanje u emigraciji. Bulić, s druge strane, ostaje u Splitu, pošto u to vrijeme nije bio toliko politički istaknut kao Trumbić, nije ni strahovao od uhićenja.

Trumbić iz Venecije odlazi u Rim gdje se nalazi sa Supilom i Meštrovićem. Trumbić i Supilo su smatrali da je potrebno raditi na oslobođenju Južnih Slavena iz Monarhije. Specifično Hrvata, Srba i Slovenaca. Isto tako, smatrali su ključnom borbu protiv talijanskih težnji na Jadranu. Hrvatski emigranti su surađivali i sa srpskim predstavnicima. Uz njihovo odobravanje, išli su na sastanke s predstavnicima sila Antante kako bi ih upozorili i odgovorili od ugađanja mogućim talijanskim potraživanjima. Također, rekli su im i o planu ujedinjenja Južnih Slavena sa Srbijom. Ambasadori sila koje su posjetili nisu baš pokazivali

²⁷⁹ Stjepan Marković i dr. „Političke bilješke,“ 462-463.

²⁸⁰ Isto

²⁸¹ Ivo Perić, „Ante Trumbić na dalmatinskom,“ 142.

interes ni razumijevanje za njihove molbe i težnje. Trumbić je u to vrijeme smatrao da se u razgovoru sa saveznicima ne treba ni ograđivati od ideje stvaranja dvije odvojene države ili slavensko-hrvatske državu bez Srbije, čime bi Hrvatska mogla postati samostalna. Zbog raznih glasina oko mogućih državnih koncepcija, Nikola Pašić, predsjednik srpske vlade inicira osnivanje Jugoslavenskog odbora u emigraciji kako bi spriječio ostvarivanja svake opcije osim sjedinjenja Hrvata i Slovenaca sa Srbijom. Ciljevi toga Odbora trebali su biti stvaranje nove jugoslavenske države, aktualiziranje jugoslavenskoga pitanja na europskoj političkoj sceni i izrada predložaka za novi državni poredak. Trumbić je odugovlačio s osnivanjem odbora. Brinula ga je pozicija Hrvatske u toj novoj državnoj tvorevini, a i srpske pretenzije bile su dosta velike. Zalagao se za državu u kojoj će vladati jednakopravnost naroda, a ne da to bude puko pripajanje Kraljevini Srbiji. U svome je radu imao veliku podršku iz hrvatsko-slovenskih krugova. Slovenski i hrvatski političari okupljeni u Trstu 15. travnja 1915. odobrili su konstituiranje Jugoslavenskog odbora. Trumbić je time imao potporu skoro svih hrvatskih, ali i slovenskih stranaka. Veliki udarac emigrantima bilo je saznanje o Tajnom londonskom paktu sklopljenom 26. travnja 1915. godine. To je bio još jedan poticaj za djelovanje Jugoslavenskoga odbora u branjenju interesa Hrvata, Slovenaca i Srba. Odbor je formiran 1. svibnja 1915. godine. Za predsjednika je izabran Trumbić, a sjedište je bilo u Londonu. Tako je Odbor počeo svoje djelovanje. Glasno su isticali jugoslavensko pitanje kod svih članica Antante.²⁸² Sam Odbor često je dolazio u sukobe sa srpskom vladom oko budućega uređenja države, ali i među njegovim je članovima bilo nesuglasica.²⁸³

Bulić je rat dočekao u Splitu kao pacifist. Cilj mu je bio, kao znanstveniku i konzervatoru, zaštititi kulturno-materijalne ostatke od razaranja. Iz toga razloga obraća se generalu Potioreku u vezi zaštite spomenika, na što mu on odgovara da će napraviti sve da se oni zaštite od bombardiranja. Kao rodoljuba, cilj mu je bio zaštititi hrvatski narod. Uključuje se u pokret za oslobođenje zatvorenika austrijske vlasti u Dalmaciji.²⁸⁴ Koliko god se nije htio uvlačiti u politiku, bio je izraziti domoljub i zanimalo se za borbu svoga naroda. Tijekom rata, Bulić najviše zabilježenoga kontakta ima s političarima iz Istre i Slovenije. To su pretežno političari koji su surađivali u Hrvatsko-slovenskome klubu u Carevinskome vijeću. Slovenija, Istra i Dalmacija imale su još zajedničkih karakteristika, bile su dio austrijskoga

²⁸² Posebnu pomoć Trumbiću o pitanjima vezanim uz Engleske političare pružali su mu Arthur Evans i Seton-Watson. Oni su bili i Bulićevi dobri prijatelji. Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 93.

²⁸³ Supilo je istupio iz Jugoslavenskog odbora zbog neslaganja s Trumbićevim stavom oko ujedinjenja sa Srbijom bez prijašnjeg dogovora u vezi unutarnjeg uređenja države. Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 96.

²⁸⁴ Emilio Marin, „Nacrt za kronologiju života,“ 121.

dijela Monarhije te su bile u opasnosti od talijanskih pretenzija, od kojih je Trumbić najviše strahovao. Slovenski političari su tako bili i spona između Trumbića i Bulića s kojima su surađivali. Bulić u jednome pismu upućenome V. Spinčiću, istarskome političaru, 15. studenog 1914. traži, u povjerenju, njegovo mišljenje o tome što bi se sve trebalo napraviti da se očuva hrvatski narodni „individualitet“ neovisno o ishodu rata. Bulić u pismu nastavlja: „... na kocki su tako veliki interesi hrvatskog naroda, da mi patriotizam i ljubav prema njemu, kojemu sam posvetio cijelu svoju znanstvenu djelatnost nalažu, da se za njegovu budućnost i ja pobrinem.“²⁸⁵

Crkva je isto imala izraženo političko djelovanje u kojemu je sudjelovao i Bulić. To djelovanje je opet išlo u suradnji sa Slovencima.

U Rijeci se početkom ožujka 1915. godine održao sastanak nekoliko svećenika i pučana na ideju velečasnoga Frane Biničkoga²⁸⁶ i drugih okupljenih oko krčkoga biskupa Antuna Mahnića. Iz toga sastanka proizišla je Riječka spomenica koja je bila namijenjena papi Benediktu XV. Taj memorandum je nakon prihvaćanja poslan slovenskim biskupima, Jegliču i Šušteriću u Ljubljani. Oni su bili vođe Slovenske ljudske stranke. Nakon toga, memorandum je prosljeđen papi. U memorandumu se moli papu da se zauzme za interese Hrvata i Slovenaca nakon rata. Ako se Austro-Ugarska održi, Hrvati i Slovenci bi stvorili novu državu unutar Monarhije, a ako se raspadne, onda će oni sami odlučiti o svojoj sudbini. Memorandum napominje i opasnosti od Njemačke, Mađarske i Srbije za Slovence i Hrvate. Talijanska opasnost nije se spominjala iz razloga što je pismo bilo upućeno papi koji je imao posebne veze s talijanskom državom. Papi su memorandum uručili svećenici Miroslav Škivanić i Josip Milošević koji su sudjelovali na inicijalnom sastanku u Rijeci. Papa je pozitivno odgovorio na memorandum, tvrdeći da će se zalagati za ispunjenje želja navedenim u njemu, ako bude prisustvovao mirovnim pregovorima nakon rata. Škivanić i Milošević u svojoj akciji bili su u kontaktu s Trumbićem. S njim su imali mnoge zajedničke ideje o raspadu Monarhije i sudbini južnoslavenskih naroda. Prihvaćali su ujedinjenje Hrvata i Slovenaca sa Srbijom u zajedničku državu te su bili svjesni talijanske opasnosti. Sve ih je to vezalo uz rad Trumbićevoga Jugoslavenskoga odbora, ali ipak, to nije navedeno u memorandumu zbog odnosa Vatikana s Italijom i Bečom.²⁸⁷

Sam Bulić je vrlo aktivno sudjelovao u događajima vezanima za Riječku spomenicu. Bio je na sastanku u Rijeci, i to ne samo kao pasivni sudionik, već je sastavio jednu verziju

²⁸⁵ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 168.

²⁸⁶ On je došao na ideju da bi se trebalo odlučno pristupiti Svetoj stolici po pitanju pomoći te zaštite Hrvata i Slovenaca uslijed ratnih i poslijeratnih zbivanja. Tomislav Mrkonjić i dr., „Riječka spomenica (1915.),“ 216.

²⁸⁷ Tomislav Mrkonjić i dr., „Riječka spomenica (1915.),“ 216-217.

spomenice „još nedorađenu poolitički.“²⁸⁸ Bilo je više mišljenja oko teksta same spomenice oko koje su se na kraju usuglasili. Bulićeva aktivnost ne ograničava se samo na Riječki sastanak. Posjećuje druge političare i razvija mrežu djelovanja. U Zagrebu je bio kod Mile Starčevića i nadbiskupa Bauera. Ostao je u kontaktu s drugima, osobno vezanima uz Riječku spomenicu. Otišao je i u Beč gdje se raspitivao o Hrvatskome pitanju.²⁸⁹

Trumbić i Bulić su tijekom rata djelovali unutar svojih mogućnosti. Trumbić u inozemstvu, kao politički emigrant u Jugoslavenskome odboru djeluje po Europi i traži potporu za rješavanje pitanja budućnosti hrvatskoga, slovenskoga i djela srpskoga naroda. Bio je puno bliži suradnji sa Slovencima, a puno oprezniji prema srpskim pretenzijama. Bulić je djelovao unutar Austro-Ugarske Monarhije, nastojao je sačuvati povijesno-kulturna dobra i nastaviti znanstveno djelovanje koliko god je to bilo moguće u ratnim okolnostima. Njegovo rodoljublje ga je potaknulo na političke akcije. I on je, isto kao i Trumbić, blisko surađivao sa slovenskim političarima i svećenstvom s kojima je sudjelovao u misiji traženja pomoći kod pape oko rješavanja Hrvatsko-slovenskoga pitanja.

3.2.2. Sudbonosna 1918. i stvaranje nove države

Kako se nazirao kraj rata, vlada Austro-Ugarske Monarhije je 4. listopada 1918. obavijestila američkoga predsjednika Wilsona o njihovoj želji za sklapanjem primirja sa Saveznicima. Ubrzo nakon toga, car Karlo objavljuje Manifest kojim se Monarhija reorganizira u federaciju prema volji njenih naroda. Kao reakcija na taj Manifest u Zagrebu se okupljaju zastupnici iz svih južnoslavenskih zemalja i pokrajina te se konstituiraju Narodno vijeće na čelu kojega je izabran Antun Korošec. Oni su sebe proglasili glavnim političkim tijelom po pitanju vođenja poslova ujedinjenja Slovenaca, Hrvata i Srba. Ubrzo slijedi i sjednica hrvatskoga sabora 29. listopada 1918. godine na kojoj se prekida državnopravni odnos s Austro-Ugarskom Monarhijom, odbacuje Hrvatsko-ugarska nagodba, a Dalmacija, Hrvatska i Slavonija s Rijekom proglašavaju se nezavisnom državom od Austro-Ugarske te stupaju u Državu Slovenaca, Hrvata i Srba.²⁹⁰

Trumbić nakon stvaranja Države SHS boravi u Parizu. Iako je dobio pozive da dođe u Zagreb, on odlučuje ostati u Parizu kako bi se mogao i dalje boriti za očuvanje teritorija nove države kojoj je prijetio Londonski ugovor. On upućuje telegram Narodnome vijeću Države SHS u Zagrebu. U njemu pozdravlja ujedinjenje južnoslavenskih zemalja te navodi:

²⁸⁸ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 171.

²⁸⁹ Isto, 172.

²⁹⁰ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 108.

„spašavanje teritorija glavna je stvar. Naš narod u bivšoj monarhiji nije dosad priznat i vrlo je mala nada da će dobiti priznanje.“²⁹¹ Iz togq razloga je poticao na stvaranje nove države sa Srbijom. Iako je bio za ujedinjenje, zalagao se za utvrđivanje uvjeta ujedinjenja i poticao jednakost, strahujući od srpske hegemonije. Njegov utjecaj na politička zbivanja u novoformiranoj državi nije bio toliko značajan koliko bi on htio, posebice zato jer nije bio fizički prisutan. Narodno vijeće SHS imalo je primat oko vođenja politike ujedinjenja. Vijeće odlazi u Beograd gdje srpska vlada prihvaća njihovu Adresu o ujedinjenju i regent Aleksandar 1. prosinca 1918. proglašava stvaranje nove Kraljevine SHS.

Trumbić u toj novoj državi dobiva odgovornu funkciju ministra vanjskih poslova. Njegovom odabiru kumovao je Smodlaka koji ga je predložio, na što se Pašić usprotivio. Smodlaka se za njega zalagao zbog izražene stručnosti i međunarodnoga iskustva. Trumbić prihvaća novo imenovanje, smatrajući da će tako biti u najboljem položaju braniti ugrožene hrvatske teritorije. Ostaje i dalje u Parizu gdje se priprema za Mirovnu konferenciju. Prije same Konferencije pokušava pridobiti pobjedničke sile na svoju stranu, posebice predsjednika Wilsona. Trumbić je tako naglo prešao iz pozicije političkoga emigranta koji se borio za spas i priznanje južnoslavenske države u poziciju ministra vanjskih poslova nove države, za čije je interese bila potrebna još veća borba. Ta borba će se odvititi na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1919. godine. Ona će okupiti cijeli europski politički vrh koji će krojiti budućnost Europe.²⁹²

Za vrijeme Mirovne konferencije, u Parizu će boraviti i Bulić od veljače do travnja 1919. godine. On će isto imati ulogu u političkim zbivanjima vezanima za mirovne pregovore. Svetožar Rittig²⁹³ Buliću je uputio pismo 4. veljače u kojemu mu govori kako u Zagrebu prevladava razmišljanje da bi upravo on trebao otići u Pariz „... da poradite za našu stvar. Danas nemamo nikoga, koji bi ovake veze imao u Francuskoj kao Vi. Dužnost je da to izrabimo.“²⁹⁴ Iz toga pisma još saznajemo da je Bulić trebao dobiti novac za put koji nikada nije primio. Jedino što je dobio je bilo 4000 kruna od Dalmatinske vlade.²⁹⁵ Njega je u Parizu nosila želja zastupanja narodnih interesa i rodoljublje. To rodoljublje pokazali su i mnogi drugi dalmatinski svećenici koji su, za razliku od svećenstva iz Hrvatske, Slavonije i Bosne, odmah stali uz novu Državu SHS i odlučno se suprotstavili talijanskoj vojnoj okupaciji. Oni su sa strahom i pesimizmom očekivali razvijanje službenoga stava Svete Stolice prema

²⁹¹ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 131.

²⁹² Isto, 131-134.

²⁹³ Hrvatski svećenik, povjesničar i političar. Bio je član Narodnog vijeća SHS 1928., a kasnije i član Privremenog narodnog predstavništva. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=53003>, (5. 8. 2021.)

²⁹⁴ Arsen Duplancić, „Sjećanja Ivana Miletića,“ 49.

²⁹⁵ Isto

Jadranskome pitanju, za koje su očekivali da će pogodovati Italiji. Jedan od istaknutih organizatora otpora talijanskoj okupaciji bio je i splitski biskup Juraj Carić. Upravo su u funkciji Carićeve pratnje u Pariz išli Bulić i K. Eterović. Carićev zadatak bio je da svojim utjecajem pokuša pripomoći pozitivnom rješavanju Jadranskoga pitanja „...da kod Wilsona i drugih uplivnih državnika protestuje u ime dalmatinskog episkopata, te svjetovnog i redovničkog klera protiv talijanskog pozivanja na dalmatinskim obalama i otocima.“²⁹⁶ Slična je bila i Bulićeva misija. Trebao je stupiti u kontakt s istaknutim političarima i drugim osobama iz javnoga života. On je bio više orijentiran na osobe iz akademskih krugova s obzirom na svoju djelatnost. U Parizu je imao kontakte s predstavnicima savezničkih delegacija. Sastao se i sa starim poznanikom Raymondom Poincareom koji je tada bio predsjednik Francuske Republike. Bulić je Poincareu ostao u posebnome sjećanju po jednoj anegdoti koja se zbilja prije rata kada su zajedno obilazili solinske ruševine. Tom prilikom mu je Bulić u privatnome razgovoru rekao kako je Austro-Ugarska Monarhija stvorena protiv volje naroda te se zbog toga „...htjela Evropa ili ne htjela, država tako rđavo organizirana osuđena je na skoro smrt.“²⁹⁷ Bulić je bio i u kontaktu sa članovima delegacije Kraljevstva SHS. Jedan od njih bio je Smodlaka s kojim Bulić nije bio u dobrim odnosima. Bulić je o njihovom susretu u Parizu zapisao:

„... na parobrodu iz Splita na Rijeku grčkomu Esperia nekoji načelnici dalmatinski, koji samnom putovali, nedali mira da im kažem kako ću se ja u Parizu sastati sa Dr Smodlakom, pogledat ću ga dobro u oči, ne pruživši mu ruke, pa ću mu reći: Dragi Smodlaka, nas mala sićušna politika dalmatinska u Dalmaciji od godina razdvajala, a sada velika, narodna nas u Parizu spaja. I tako bilo, kada se prvi put u Hotel Madison u Parizu sastali. I od tada u dobrim odnošajima.“²⁹⁸

Na najvećoj svjetskoj političkoj pozornici u Parizu, nakon par godina razdvojenosti, Bulić će se opet susresti i surađivati s Trumbićem. Njihovi životni putevi su se i ovoga puta sastali u zajedničkoj misiji narodne borbe i rješavanja tadašnjih gorućih problema prouzročenim Jadranskim pitanjem. Njihovo međusobno djelovanje nije bilo samo političke prirode nego je to bio i prijateljski odnos. Netty, Trumbićeva žena, šalje pozivnicu Buliću da dođe u njihov dom u Parizu: „Moj muž i ja lijepo Vas molimo da nam učinite zadovoljstvo i

²⁹⁶ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 174.

²⁹⁷ Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 163.

²⁹⁸ Isto, 175.

dodjete u nedjelju 23. k nami na ručak oko 1 sat. Biće mo sami te ćemo imati priliku da malko razgovaramo, što već duže vremena želimo.“²⁹⁹

O djelovanju i općenito životu Bulića u Parizu možemo nešto više saznati iz pisma kojega je uputio Ivanu Znidarčiću, muzejskom asistentu Arheološkoga muzeja u Splitu:³⁰⁰

„Već je mjesec dana, da sam u Parizu. Megju snijegom, maglom, kišom, malne svih dana – da smo jedva kadikad sunce ugledali, - vrtimo se po uredništvim novina, prijateljima, kadikad po theesoirees, - gdje prigode govorili sa viskokim ličnostima (kao sa Sazonovom, T Jonescu, Venizelos-om) prolaze nam ovi mučni dani. U večer nas prima Hotel umorne na diner, da opet kadikad izletimo mi mlagji – a megju ovim proglasili me i ovdje – na sastanak većine naših ljudi u drugi Hotel, kamo se dopire – u ovim neizmjernim dalečinam podzemnom – i ispod rijeke – željeznicom. Našao prijatelja i znanca više nego treba; posjećivam samo one, koji mogu pomoći. Prisustvovao 3krat na sjednicam moje akademije. (...) Mnenje profesora na višim školam, učenjaka za našu je stvar; novine (izim Journal des debets) proti nami. (...) Zdravlje služi prilično: i Biskup i Eterović ležali, ja ne, samo u zadnje doba kašljem: španjolica hoće da dogje, ja joj se otimljem. Mislimo da je Trst i Istra izgubljena, ali drugo ne.“³⁰¹

Zadnji trag koji je Bulić ostavio u Parizu bio je njegov potpis na proglasu koji je bio upućen Saveznicima. Taj Proglas bio je napisan nakon odlaska biskupa Jegliča iz Pariza (koji je prethodno zamijenio Carića). U tome proglasu osuđuju se talijanska potraživanja teritorija nove jugoslavenske države.³⁰²

Trumbićevi i Bulićevi motivi i pogledi nisu se puno razlikovali. Obojica su ulagali sve svoje napore u branjenje narodnih interesa jugoslavenskih naroda, posebice hrvatskoga povijesnoga teritorija. No, za razliku od Bulića, Trumbić je imao puno veću ulogu i snosio puno veću odgovornost kao ministar vanjskih poslova. Unatoč svim svojim naporima u Parizu, Trumbić je doživio neuspjeh. Jedini izlaz bio je sklapanje Rapallskoga ugovora. Italija je dobila Istru, Zadar te veliki dio hrvatskoga otočja. Trumbić će kasnije izjaviti: „Ja sam moj teški križ, koji sam nosio za vrijeme rata i za Konferencije mira iznio do vrhunca Kalvarije, koja se zove Rapallo.“³⁰³

²⁹⁹ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, pismo Netty Trumbić, 20. 9. 1919.

³⁰⁰ <https://www.armus.hr/muzej/povijest-muzeja/arheoloski-muzej-u-splitu> (1. 8. 2021.)

³⁰¹ Arsen Duplančić, „Sjećanja Ivana Miletića,“ 50.

³⁰² Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 175.

³⁰³ Stjepan Marković i dr. „Političke bilješke,“ 25.

3.3. U novoj državi

3.3.1. Bulić i Trumbić spram izazova u novoj državnoj zajednici

Nakon što je dao ostavku na mjesto ministra vanjskih poslova, Trumbić formalno ne pristupa nijednoj stranci u novoj državnoj tvorevini Kraljevstvu SHS. Ipak, bio je blizak djelovanju Hrvatske zajednice.³⁰⁴ Ta stranka se zalagala za okupljanje hrvatskih političkih grupa, nacionalnu ravnopravnost i federativno uređenje nasuprot unitarnom jugoslavenstvu.³⁰⁵ Trumbić u Ustavotvornu skupštinu ulazi kao neovisni zastupnik. Nakon donošenja Vidovdanskoga ustava 28. lipnja 1921. godine, Trumbić se uvelike razočarao i mijenja svoj politički stav koji postaje vrlo blizak federalizmu. Pri povratku u Split 28. kolovoza 1922. godine, dobio je srdačan doček od nekoliko tisuća pučana koji su ga na ramenima prenijeli do njegovoga stana kraj obale. To je bio pokazatelj koliko su Splitsani cijenili njegovu dugogodišnju političku borbu neovisno o njenim rezultatima. Trumbić nije dugo čekao da posjeti svoga prijatelja Bulića u Solinu. On sa ženom odlazi kod njega te provode poslijepodne u ugodnom druženju prolazeći kroz solinske starine.³⁰⁶ Trumbić je u više navrata znao dolaziti kod Bulića na druženja prilikom kojih bi šetali kroz brojne povijesne lokalitete. To pokazuje kako je Trumbić i dalje gajio mladenačko zanimanje i poštovanje prema povijesti, smatrajući je jednom od temelja narodnoga duha i pravaške ideologije. Isto tako pokazuje i njihov prijateljski odnos. Jedan takav posjet odvio se i s drugim gostima iz Zagreba: Dr. Tittigom, Dr. Delićem i Dr. Ivanom Bulićem. Oni su s Trumbićem, uz vodstvo Frane Bulića, obišli Marusinac, izvor Jadra, Klis, Gospu od Otoka, Bihać i Trogir.³⁰⁷ Trumbić i Bulić često su znali jedan drugome slati i komentirati razne knjige i druga znanstvena djela. Trumbić jednom prilikom obavještava Bulića o uređivanju svoje osobne biblioteke. Rekao mu je poslati popis knjiga koji bi Bulić pogledao i izjasnio se o naslovima koje bi želio imati.³⁰⁸ U sklopu prijateljskih druženja, ali i pismene korespondencije, neizbježne su bile i političke teme. U svome pismu Buliću krajem 1922. godine, Trumbić, koji je tada bio u Zagrebu, čestita Božić te iznosi svoja razmišljanja o političkoj situaciji. Vidljivo je njegovo razočaranje u državni poredak i svjesnost srpske hegemonije.³⁰⁹

³⁰⁴ To je bila novoosnovana stranka koja se sastavila od starčevićanaca, disidenata Hrvatsko – srpske koalicije i zastupnika iz Istre. Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 171.

³⁰⁵ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 172.

³⁰⁶ AMS, arhiv Bulić, Liber, 33. str., 17. 9. 1922.

³⁰⁷ AMS, arhiv Bulić, Liber, 49. str., 27. 9. 1923.

³⁰⁸ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, 4. 5. 1923.

³⁰⁹ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, 27. 12. 1922.

„Molim Vas da izvolite primiti od mene i od moje žene najsrdačnije čestitke za Mlado Ljeto sa željom da Vas Bog uzdrži najprije u dobrom zdravlju kao i dosad. Mi smo ove godine proveli u Zagrebu Božićne blagdane i ostat ćemo još koji dan pak ćemo dojučeg mjeseca doći u Split za izbornu sezonu.

Ovi su izbori osobito važni. Skupština je bila raspuštena prije isteka njezinog zakonitog trajanja, jer je postala nesposobna za daljnji rad. Nije time desarmirana sama skupština nego je desarmiran velikosrpski kurs, koji je ona podržavala, Starosrbijanske stanke pojačane sa Srbima prečanima gospodarile su apsolutno. Ali njihov režim nije bio sposoban da riješi nijedno važno pitanje nego je doveo zemlju do krize u svakom pogledu. Nije znao taj režim da riješi niti ustavno pitanje, jer vidovdanski ustav, izglasan sa kukavskom većinom pomoću velikosrpskog fanatizma, terora i mita, nije riješio pomolbom nego ga je zamrzio. I tako ustavno pitanje, pored toga što formalno postoji pisani ustav, još je uvijek otvoreno i dominirat će izbornom situacijom. Hrvati, protiv kojih je taj ustav uperen u prvom redu, imaju razloga da se tomu vesele. Iako radikali, ta najsrpskija pravoslavna partija, imaju samo izbornu vlast u rukama, stvorena je situacija koja za srpstvo nije povoljna. Srbi izlaze na izbore ljuto posvađani. Borit će se između sebe njihove tri glavne stranke: radikali, demokrati i zemljoradnici. Demokrati pak kao i zemljoradnici imat će po svoj prilici vitešku borbu sa različitim listama. Nije sigurno hoće li i radikali ostati složni osobito ako Stojan Protić istupi samostalno, a to će biti ako se radikalna stranka u svom izbornom programu veže za Vidovdanski ustav i njegovo provodjenje.

Hoće li znati Hrvati da ovu situaciju iskoriste, to je pitanje. Razum preporučuje politiku: rame uz rame, zato jer su Hrvati i hrvatski krajevi ugroženi dosadašnjom službenom politikom, koja neće prestati, ako joj se od hrvatske strane nesuprotstavi jak i kompaktn politički otpor. Sam opstanak Hrvatsva ugrožen je politički, kulturno, ekonomski. To nam je dokaz sveukupna dosadašnja unutrašnja i spoljašnja državna politika. Stoga načelo: Rame uz rame, ne znači separatizam a niti partikularizam nego znači politiku nužde i samoobrane za opstanak i živost.

Čekam ovdje da vidim kako će se orijentirati izborna politika u Zagrebu i u Beogradu. Po onomu što do sada vidim u Zagrebu, nemara, žali Bože razloga da budem optimista. Čini mi se da se dovoljno ne shvaća ideja prikupljanja snaga...³¹⁰

Trumbić naglašava važnost idućih, drugih po redu, parlamentarnih izvora u Kraljevini SHS. Bilo je potrebno da vlada jedinstvo „rame uz rame“ između hrvatskih političkih

³¹⁰ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, 27. 12. 1922.

grupacija. Izbori su bili zakazani za 18. ožujka 1923. godine.³¹¹ Ti izbori su se vodili na način da su izborne jedinice podijeljene u okruge i srezove. Sve skupa bilo je 56 okruga. Glasovi iz srezova su se zbrajali zajedno i po tom ukupnom broju odlučivao se broj mandata koja ta lista dobiva. Postojao je i minimalni broj glasova, koji ako se ne dostigne, lista ne dobiva ni jedan mandat. Takav izborni sistem bio je jako loš za male stranke.³¹² Trumbić će na ovim izborima biti žrtva toga izbornoga sistema. Osvojivši 3692 glasa u splitskome kotaru, bio je odmah iza Hrvatske republikanske seljačke stranke. Iako je ostvario odličan rezultat, stotinjak glasova mu je nedostajalo da pređe nužni prag za dobivanje mandata.³¹³ Na razini države, Radikalna stranka osvojila je 108 mandata, Radićeva Hrvatska republikanska seljačka stranka 70, Demokratska stranka 51, a Savez zemljoradnika 10 mandata.³¹⁴ To je bio veliki uspjeh Radićeve stranke. Nakon ovih izbora, Trumbić se seli u Zagreb, gdje će ubrzo formalno pristupiti Hrvatskoj zajednici te ubrzo postati i njenim predsjednikom.³¹⁵ Njegovo preseljenje u Zagreb neće utjecati na njegov odnos s Bulićem, s kojim će nastaviti redovnu pismenu korespondenciju i mnoge posjete kada god je to bilo moguće.

Bulić će 1921. godine napuniti 75 godina. Za taj jubilej dobit će mnoge čestitke od svojih sugrađana koji su ga uvelike cijenili, jednu od njih uputio je humoristično-satirični list „Duje Balavac“ u formi pjesme. Završna strofa pjesme glasi: „Doklen bude grada Splita/ U noć i po danu,/ Splićani će širom svita/ Slaviti Don Franu.“³¹⁶ Iako je već bio u zrelijoj dobi, on ne odustaje od znanstvenoga i drugoga javnoga djelovanja. Šalje dvije okružnice crkvenim vlastima i općinama u svibnju 1921. i 1922. godine. U njima je pisao o vraćanju narodnih spomenika koji su spletom okolnosti završili u inozemstvu, kao što je to bio slučaj s Višeslavovom krstionicom, te očuvanju starih spomenika koji su spomen na tuđinske vlasti kroz povijest, kao što su bili mletački lavovi.³¹⁷

³¹¹ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 32.

³¹² Ivo Perić i dr. „Josip Smodlaka – Izabrani spisi,“ 133.

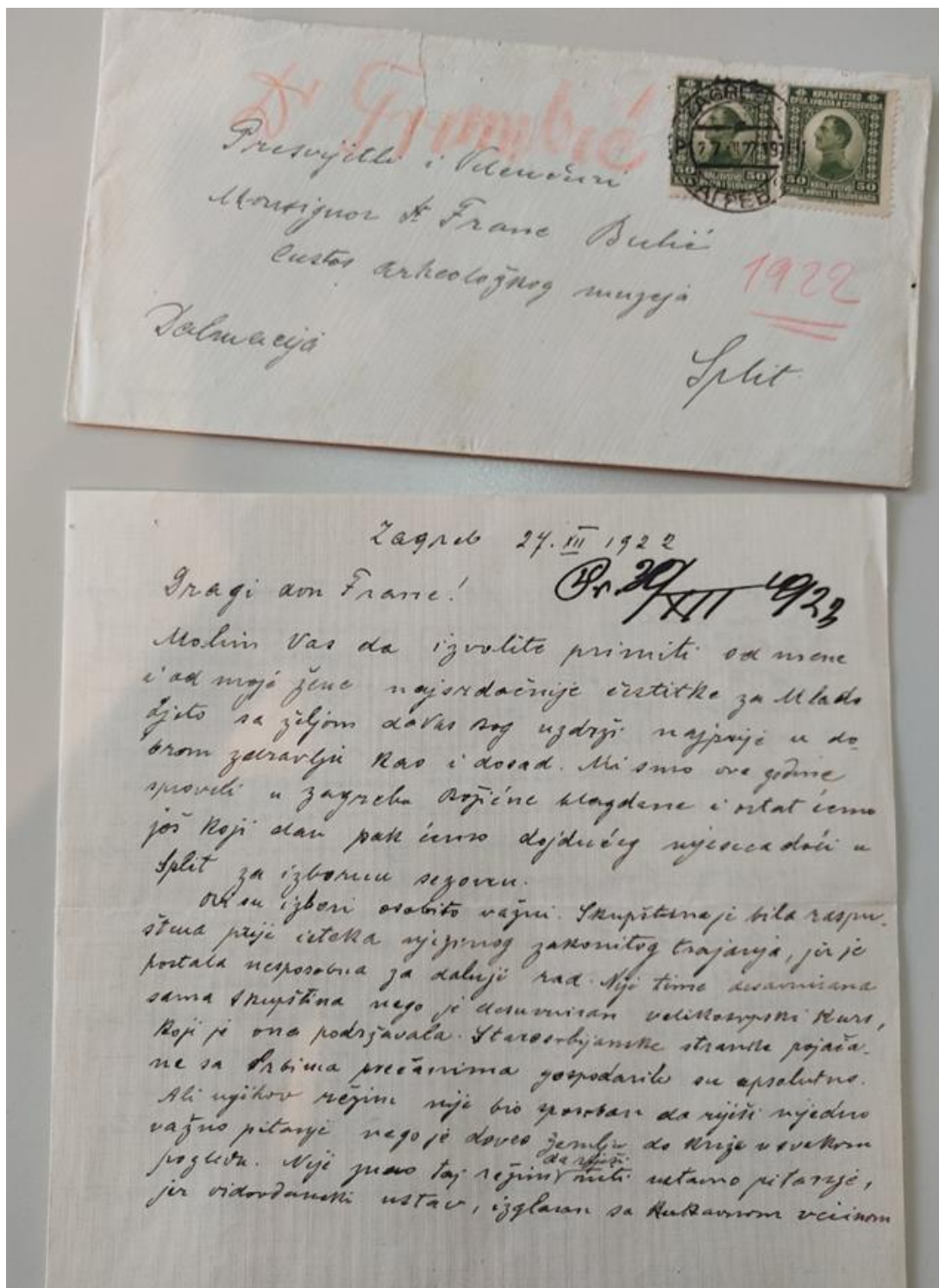
³¹³ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 33.

³¹⁴ Ivo Perić i dr. „Josip Smodlaka – Izabrani spisi,“ 135.

³¹⁵ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 33.

³¹⁶ Emilio Marin, „Nacrt za kronologiju života,“ 126.

³¹⁷ Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 163.

Slika 5. Trumbićevo pismo Buliću iz 1922. godine

U rujnu 1922. godine, Bulić je sudjelovao na Kongresu javnih radnika u Zagrebu. Taj kongres dio je jedne veće političke akcije okupljanja intelektualca i drugih javnih radnika koji nisu imali izraženo političko djelovanje, ali su bili bliski južnoslavenskoj ideji. Na jednom pripremnom sastanku u Splitu, uz mnoge splitske intelektualce, sastanku su prisustvovali

Bulić i Trumbić.³¹⁸ Kongres u Zagrebu bio je velika manifestacija na kojoj je bilo oko 1500 sudionika i gostiju. Na njoj su sudjelovali javni radnici raznih političkih orijentacija, ali pretežito pobornici Demokratske stranke i Hrvatske zajednice, uz njih su bili radnici koji nisu pripadali niti podržavali rad ni jedne stranke. Predsjednik Kongresa Smodlaka je u uvodnome govoru istaknuo kako se treba boriti protiv nepravedne državne uprave jugoslavenskim zajedništvom.³¹⁹ Bulić je bio jedna od popularnijih ličnosti koja je prisustvovala Kongresu. Bio je biran i za počasnoga predsjednika. U svome izlaganju govorio je o povijesnom razvoju jugoslavenskih naroda. To njegovo izlaganje imalo je elemente znanstvene rasprave. Govoreći o povijesti Hrvata i Srba, istaknuo je da su to bili slavenski narodi, ali da su se kroz čitavu povijest zasebno razvijali pod različitim utjecajima. Hrvati pod utjecajem Zapada a Srbi Istoka. Govorio je i o Slovencima koji su imali svoj posebni povijesni razvoj. Bulić je u svome govoru izjavio:³²⁰

„Svako od naših triju plemena, ujedinjena danas u jednoj jakoj državnoj skupini, donijelo je državnoj zajednici svoj kulturni miraz, jedni sa zapada, drugi sa istoka. Ne samo što nije moguće da se ove tri skupine žurno i naglo smjeste u jednu jedinstvenu cjelinu, nego to ne bi ni dobro bilo. Treba svim skupinama pružiti mogućnost, da se one usporedno dalje razvijaju, upotpunjuju, usavršavaju, izjednjačavaju, dokle se s vremenom stope u jaku cjelinu koja će predstaviti tip naše zajedničke južnoslavenske kulture. (...) Takova zajednica državna i nacionalna, koja se temelji na izmjeničnom priznanju jednakopravnosti, samo takova zajednica može donijeti zadovoljstvo i biti trajna. Isto tako i unutrašnja struktura takove zajednice može da bude trajna, ako se bude temeljila na jednakopravnosti raznih socijalnih slojeva, od težaka do intelektualaca. (...), Kao što ne smije da bude nejednakosti ni hegemonije plemenske, tako isto ne smije da bude ni hegemonije socijalne – ni ozgora ni ozdola. Ne smije da bude ni partizanske hegemonije, jer i ona tvori nejednakosti i uzrok je nezadovoljstvu, nemiru i trzavicama, koje nose opći zastoj i opće zlo.“³²¹

Iz njegovoga govora mogu se izvući njegova politička uvjerenja. Pozivajući se na prošlost, naglašavao je razliku između južnoslavenskih naroda i kultura. Sjedinjenje tih naroda trebalo bi biti prirodan proces koji se ne smije državnom silom ubrzavati. Bulić je svojim stavovima bio najbliži Hrvatskoj pučkoj stranci koja je osnovana 1919. godine. Ona se isto zalagala za državno i narodno jedinstvo. Pri ujedinjenju zalagala se za poštivanje kulturnih i geografsko-ekonomskih principa i specifičnosti. Pripadnici stranke bili su za

³¹⁸ Marijan Buljan, „Politička povijest Splita,“ 49.

³¹⁹ Tonči Šitin, „Kongres javnih radnika,“ 257.

³²⁰ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 176.

³²¹ Isto, 177-178.

decentralizaciju i jednakost „plemena“ unutar „troimenog naroda“ te su smatrali da se ne smije pristupiti nasilnim mjerama već pustiti da se kroz prirodni razvoj Hrvati, Srbi i Slovenci sjedine. U vezi socijalnoga pitanja, stranka se zalagala za interese svih staleža, a u prvom redu najmnogobrojnijih seljaka. Misao im je bila da se svaki stalež organizira u svoju stranku te se u parlamentu sporazumijevaju.³²²

Bulić je svoja politička razmišljanja iznio i povodom svog 80. rođendana, 1926. godine, za list „Obzor.“ Govorio je kako se u državnoj zajednici treba raditi na zajedničkoj budućnosti kao jedan zajednički narod: „Samo treba da nađemo što zgodniju formulu za naše unutrašnje uređenje, kako bi se razvijali svi dijelovi naroda, da i mi Hrvati razvijemo sve svoje snage na korist našu i cijele države.“³²³ Bulić nije imao konkretne ideje kako postići taj jednaki razvoj i prirodno jedinstvo: „Ja nisam političar, ali bi želio da je pod ove svoje stare dane doživim, da ide sve na bolje, a ne na gore...“³²⁴ Smatrao je da se Vidovdanski ustav mogao bolje sastaviti, da su tu trebali sudjelovati svi najveći stručnjaci iz raznih polja i „bratski“ se sporazumjeti te stvoriti ustav koji bi odgovarao svima i stvorio „...nešto trajnijeg, homogenog, narodnog i drugačije bismo se razvijali.“³²⁵ Bulić ipak ističe jednu konkretniju ideju – uvođenja senata. Po njemu bi se na taj način reprezentirali svi staleži, od znanstvenika, trgovca, sve do radnika. Tako vidi napredak jer su se „...puste energije izgubile u dosadašnjim političkim razmiricama!“³²⁶

Bulić jasno pokazuje uvjerenje u buduće narodno jedinstvo, ali je svjestan da treba ići svojim prirodnim tokom na temelju povijesnih procesa i primjera. S tim na umu, naglašava da se trebaju sačuvati neke „plemenske“ specifičnosti. Iskazuje se i njegovo političko iskustvo i animozitet prema beskrajnim političkim razmiricama. Zalaže se za uvođenje višestranačkih neovisnih stručnjaka za pomoć pri rješavanju određenih državnih problema, to je vidljivo i u staleškom konceptu i parlamentarizmu.

Trumbić, s druge strane, više nije dijelio Bulićeva razmišljanja. Bio je sve dalje od ideje jugoslavenskoga jedinstva. Za tu se ideju borio u Austro-Ugarskoj Monarhiji i na početku stvaranja nove državne zajednice, sve do kobnoga Vidovdanskoga ustava. Njegovo djelovanje u Hrvatskoj zajednici bit će orijentirano ka borbi za nacionalna i politička prava hrvatskoga naroda, u okviru federalizma. Taj federalizam će se naglasiti stvaranjem nove političke grupacije. Trumbić je razočaran u Radićev preokret, prekinuo je odnose koje su

³²² Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 179.

³²³ Isto, 177.

³²⁴ Isto

³²⁵ Isto

³²⁶ Isto

imali Hrvatska zajednica i Hrvatska seljačka stranka. Na Trumbićevu inicijativu, u Splitu su 13. rujna 1925. zastupnici Hrvatske zajednice i disidenti Hrvatske seljačke stranke formirali novi parlamentarni klub – Hrvatski narodni federalistički klub i osnivaju Hrvatski narodni federalistički savez. Usvojili su načela federativnoga ustrojstva države s državnom pravnom autonomijom Hrvatske te demokraciju i seljačko gospodarstvo kao temelj privrede.³²⁷ U Zagrebu, isto potaknuto Radićevim zaokretom, u siječnju 1926. godine formira se od bivših članova Hrvatske zajednice i Hrvatske republikanske seljačke stranke nova Hrvatska federalistička seljačka stranka. Predsjednik je bio Ivan Lorković, a nakon njegove smrti će ga naslijediti Trumbić u veljači 1928. godine.³²⁸

3.3.2. Izbori za Splitsko općinsko vijeće 1926. godine

Bulić i Trumbić opet se susreću na splitskoj izbornoj pozornici nakon skoro 20 godina od izbora za Carevinsko vijeće 1907. Ovoga puta, u novoj državnoj zajednici, izbori će biti vođeni za Splitsko općinsko vijeće. Izbori su bili odgađani više puta te će se napokon održati 16. i 17. svibnja 1926. godine.³²⁹ To su bili prvi izbori za Splitsko općinsko vijeće od stvaranja nove države, jer je do tada tu funkciju obavljala imenovana uprava. Zbog toga je bilo bitno strankama da odmjere svoje snage u Splitu prilikom obnove tradicionalne samouprave.³³⁰ Na izborima je sudjelovalo osam političkih grupacija: Državni namještenici i penzioneri, Hrvatska seljačka solinska stranka, Splitski općinski blok seljaka i građana, Savez radnika i seljaka (komunisti), Hrvatska federalistička seljačka stranka, Samostalna demokratska zajednica, Hrvatska seljačka stranka i Hrvatska pučka stranka.³³¹ Ove stranke se mogu svrstati u tri skupine: zagovornice unitarističko-centralističke orijentacije (Samostalna demokratska stranka, Hrvatska seljačka solinska stranka i Splitski općinski blok seljaka i građana), hrvatske stranke (Hrvatska federalistička seljačka stranka, Hrvatska seljačka stranka i Hrvatska pučka stranka) te komunisti.³³²

Trumbić sudjeluje na izborima kao predstavnik Hrvatske federalističke seljačke stranke. Bio je jako aktivan u predizbornoj kampanji. Cilj njegovoga djelovanja bilo je afirmiranje nove političke opcije, kako bi ostvarili što bolji rezultat na izborima. Jedan primjer djelovanja je i odlazak u Žrnovnicu gdje se održao sastanak pristaša Hrvatske

³²⁷ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 189-190.

³²⁸ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 33.

³²⁹ Isto, 34.

³³⁰ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 180.

³³¹ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 34.

³³² Marijan Buljan, „Politička povijest Splita,“ 140., Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 180-181.

federalističke seljačke stranke i osnovalo se vodstvo Žrnovačkoga ogranka.³³³ Iako nije bio njen član, Bulić je na izborima bio kandidat Hrvatske pučke stranke. Ona je na tim izborima isticala programske temelje: „hrvatstvo, katoličanstvo i društvena pravda“ uz geslo „za hrvatstvo, križ i plug.“³³⁴ Zalagali su se za hrvatska povijesna prava s određenim stupnjem autonomije (sabor, vlada i ban) i za socijalnu jednakost svih staleža. Stranka je imala i klerikalne elemente.³³⁵

„Cijelom politikom mora vladati kršćanski duh, jer je on jedini duh istine, pravice i poštenja. To osobito vrijedi za hrvatski politički narod, koji je vazda svoju sudbinu vezao o katoličku vjeru i katoličku Crkvu. Hrvatstvo i katolička vjera može se kazati, da su tako među sobom povezani kao tijelo i duša. Protivnici katoličke vjere bili su vazda do danas i protivnici hrvatstva. Tako je do danas i tako će biti u buduće.“³³⁶

Zanimljivo je sagledati Bulićev odnos spram Hrvatskoj pučkoj stranci. On je očito imao konceptijske povezanosti i bio najbliži djelovanju te stranke, ali u vezi stranačke djelatnosti i organizacije nije bio uključen u njeno djelovanje. To se može vidjeti i iz njegovoga komentara kojega je napisao na jednom primjeru proglašenja Hrvatske pučke stranke na kojemu se ističe njihov program te pozivaju se birači da daju glas Buliću: „primio dne 13/V 1926. a da za ništa ovo nisam znao.“³³⁷ Tu se vidi manjak komunikacije i Bulićeve informiranosti o djelovanju stranke.

Rezultati izbora najviše su pogodovali komunistima koji su osvojili najveći broj glasova – 1213 i time dobili 10 mandata. To nije bilo dovoljno za samostalno biranje načelnika i općinske uprave jer nisu imali većinu. Uz komuniste, 10 mandata osvojio je i Građanski blok. Trumbićeva Hrvatska federalistička seljačka stranka ostvarila je dobar rezultat s dobivenih 8 mandata, Hrvatska seljačka stranka dobila je 7, Samostalna demokratska stranaka 4, dok je Bulićeva Hrvatska pučka stranka dobila 2 mandata. Prije prve sjednice općinskoga vijeća sve stranke su aktivno radile na formiranju većine tako što su se upuštale u razne koalicijske pregovore. Trumbiću su se obratile skoro sve strane u želji za koaliranjem s Hrvatskom federalističkom seljačkom strankom. Nudile su se razne koalicije te je bilo mnogo previranja i sukobljenoga mišljenja. Jedna od ponuđenih mogućnosti bila je i „Hrvatski blok“ u kojem bi bile Hrvatska seljačka stranka i Hrvatska Pučka stranka s njenim predstavnikom Bulićem. Trumbić je ili bio protiv koalicije s drugim strankama ili je bio

³³³ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 34.

³³⁴ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 183.

³³⁵ Isto

³³⁶ Isto, 183-184.

³³⁷ Isto, 185.

suzdržan.³³⁸ Konačnu odluku o koaliciji trebala je donijeti glavna skupština stranke neposredno prije prve sjednice vijeća. Koalicijske dogovore poremetila je odluka Ministarstva unutarnjih poslova kojom su poništeni mandati Saveza radnika i seljaka. Odluka se poziva na Zakon o zaštiti države.³³⁹

Odnos stranaka prema toj odluci i nova koalicijska previranja bit će otkrivena na prvoj sjednici Općinskoga vijeća. Ulogu predsjedavajućega na prvoj sjednici imao je Bulić kao najstariji zastupnik. On drži i uvodni govor na početku sjednice:³⁴⁰

„Pozvan od mojih osamdeset godina života, od kojih skoro šezdeset provedenih na javnom polju kulturnoga rada u ovoj zemlji, a najviše u ovoj Općini i u ovom gradu, pozvan, da kao najstariji rukovodim izborom načelnika i prisjednika ove Općine, neka mi bude dozvoljeno, da vas zamolim da, pri ovom svečanom činu, budete nadahnuti i ljubavlju za ovaj grad, i za ovu općinu. Gospodo Vijećnici! Kao Hrvat, sin ove Općine, veseli me da mogu otvoriti prvo od naroda izabrano Općinsko Vijeće u ujedinjenoj Domovini i u ovom najstarijem gradu u našoj Državi. Ne da se opravdati, što je općinska autonomija bila sistirana za skoro osam godina nakon ujedinjenja u ovoj zemlji, koja je za municipalnu autonomiju vodila vjekovne borbe i njome ispisala najslavnije stranice svoje povijesti. Ovu autonomiju, kao nasljedstvo naših starih predaja i kao zalag budućnosti naše Općine treba da brižno čuvamo. Radi ovoga razloga i radi historičkog postanka i razvitka ovoga našega u Domovini najstarijeg grada, koji i ako se je spleo oko polače moćnoga rimskog imperatora, rođena na području ove Općine i nikla iz pučkog staleža, ovaj je grad ipak narastao priljevom hrvatskog puka, koji je ovu zemlju pred trinaest stoljeća nastanio; s ovih razloga, žalim što je ovo prvo Vijeće, u ovom prvom sastanku, nepotpuno. Ne ću da ocjenjujem razloge s kojih se je to zbilo, ali kao stari građanin Splita i pučki sin, uvjeren sam, a i Vi sa mnom, da naš mali puk tražeći svoja klasna prava, ne teži za ciljevima, koji se kose sa poretkom društva i Države.“³⁴¹

Nakon Bulićevoga govora, jedan vijećnik Hrvatske seljačke stranke je uzviknuo: „živio prvi hrvatski predsjednik općinskog vijeća don Frane Bulić.“³⁴² Zbog toga se uzvika razvila polemika između par vijećnika. Trumbić je komentirao da Bulić nije prvi nego jedan od mnogih časnih hrvatskih načelnika. Tartaglia je komentirao kako je Bulić prvi hrvatski načelnik u svibnju 1926. skrećući pažnju na svoj mandat. Prvislav Grisogono je pak izjavio

³³⁸ Marijan Buljan, „Politička povijest Splita,“ 143-144.

³³⁹ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 34.

³⁴⁰ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 185.

³⁴¹ Isto, 185-186.

³⁴² Marijan Buljan, „Politička povijest Splita,“ 146.

da je prvi hrvatski načelnik izabran prije 44 godine, misleći na pobjedu narodnjaka 1882. godine.³⁴³ Nakon uvodnoga govora Bulić poziva na izbor općinskoga načelnika. Prije toga izbora, vijećnik Hrvatske seljačke stanke Berković je uložio protest zbog poništenja mandata Saveza radnika i seljaka. Nakon njega, protest ulaže i Trumbić u ime Hrvatske federalističke seljačke stranke. Obraća se Buliću s pitanjem zašto svi izabrani vijećnici nisu pozvani na sjednicu, te nastavlja:³⁴⁴

„Ako je odgovor što će nam ga on dati (...), bude takav, da on zakonito opravdava nepozivanje desetorice vijećnika na današnju sjednicu, bude opravdano po zakonu, onda ćemo vidjeti, što će dalje ovo tijelo danas raditi. Ako ne bude opravdano po zakonu, onda nastaje neminovna posljedica to da ovo tijelo danas zakonito ovdje ne postoji i da je ono prema tome u pravnoj nemogućnosti, da izvrši zadaću, koja mu je povjerena, naime da izabere načelnika i 6 prisjednika.“³⁴⁵

Bulić odgovara kako se to sve odvijalo po Zakonu zaštite države i da više nema što drugo reći. Trumbić potom govori kako splitska općina ima 41 člana zastupništva i da ako su po zakonu maknuti 10 mandata, da se trebaju ponoviti izbori kako bi se raspodijelili. Nakon ovih protesta, uslijedio je pokušaj glasanja za novoga općinskoga načelnika. Prije kraja samoga glasanja Bulić se odrekao svoga vijećničkoga mandata govorom: „Ja sam star. Ne samo kao građanin nego kao i svećenik ja velim: Mir i ljubav! To znaju ljudi starije generacije. Pošto su sva moja nastojanja ostala bezuspješna, ja se odričem svojeg vijećničkog mandata, i molim da se pozove mojega zamjenika da nastupi na moje mjesto i da on dade svoj glas pri glasovanju.“³⁴⁶

On je svoju ostavku možda planirao i ranije s obzirom da je na zasjedanju njegov zamjenik Ivo Juras bio spreman za pristupiti dužnosti.³⁴⁷ Svakako Buliću nije odgovarala cjelokupna situacija sitničavih previranja i podmetanja bez zajedničkoga sporazuma. Na račun Bulićeve ostavke, kasnije su se slijevale osude i optužbe da je njegova ostavka znak podrške komunistima.³⁴⁸ Nedugo nakon će prestati biti i ravnatelj Arheološkoga muzeja u Splitu. Njegov nasljednik će biti M. Abramović, ali Bulić će i dalje ostati počasni ravnatelj muzeja i konzervatorskoga ureda prema odluci kralja Aleksandra od 5. srpnja 1926. godine.³⁴⁹ Čak i to umirovljenje će se povezivati s komunistima. Interpretirat će se kao kazna

³⁴³ Marijan Buljan, „Politička povijest Splita,“ 146.

³⁴⁴ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 186.

³⁴⁵ Isto 187.

³⁴⁶ Isto 188.

³⁴⁷ Marijan Buljan, „Politička povijest Splita,“ 146.

³⁴⁸ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 189.

³⁴⁹ Emilio Marin, „Nacrt za kronologiju života,“ 134.

koju je Bulić pretrpio zbog svoje susretljivosti prema komunistima. Bulić je sve osude o podržavanju komunista odbacivao govoreći o sebi da je : „... u socijalnim prilikama učenik Isusa Krista i pristaša načela enciklike Lava XII Pape o socijalnim pitanjima.“³⁵⁰ Nakon Bulićeve ostavke, previranja oko formiranja koalicija su se nastavila. Trumbić i Hrvatska federalistička seljačka stranka na kraju se odlučuju za koaliciju sa Splitskim općinskim blokom seljaka i građana. Sklapaju sporazum i dobivaju po tri mjesta u novoj općinskoj upravi. Ivo Tartaglia izabran je za općinskoga načelnika. Time je Trumbić postigao cilj potiskivanja Hrvatske seljačke stranke iz upraviteljstva općine. Na drugom zasjedanju vijeća, otprije dogovorene koalicije su formirane i Tartaglia je službeno odabran. Split dobiva novu općinsku upravu izabranu na slobodnim izborima uz izostanak brojčanih pobjednika komunista.³⁵¹

Sredinom listopada 1928. godine ponovno su održani novi izbori za splitsko općinsko vijeće na kojima je sudjelovala Trumbićeva Hrvatska federalistička seljačka stranka i Bulićeva Hrvatska pučka stranka.³⁵² Obje stranke će ostati bez svoga kandidata kojega su imali na izborima 1926. godine. Trumbić je tada aktivno djelovao u Zagrebu i inozemstvu na misijama Hrvatske seljačke stranke s kojom se ponovno zbližio nakon atentata u Narodnoj skupštini. Zbog toga nije bio u mogućnosti sudjelovati na splitskim izborima.³⁵³ Za Bulića je već bio izrađen izborni plakat, ali ovoga puta Bulić ih je odbio prije nego li su ga objavili. O tom odbijanju je Vinka Bulić³⁵⁴ zapisala u svome dnevniku: „...jučer došla delegacija Pučke Stranke, da ga nosi kao nosioca liste za Općinske izbore, ali da se on ne htio primiti, jer da ne pripada više toj stranci odkada je ona za režim, a on nije režimlja. Samo kao Hrvat izvan stranke- veli – ili s opaskom da ne pripadam stranci režima.“³⁵⁵ Bulić je pod tim mislio na ulazak Hrvatske pučke stranke u novu vladu nakon atentata u Narodnoj skupštini te postanak njenoga predsjednika Stjepana Barića ministrom socijalne politike.³⁵⁶

Trumbićev i Bulićev odnos tijekom izbora i nakon ostao je nepromijenjen. Iako su djelovali pod različitim listama, to nije utjecalo na njihovo međusobno poštovanje i dobre odnose. Trumbićevi prigovori upućeni Buliću za vrijeme prve sjednice vijeća bili su upućeni njegovoj funkciji kao predsjedavajućem, a ne osobno Buliću. Imali su različite ideje u svome

³⁵⁰ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 189.

³⁵¹ Marijan Buljan, „Politička povijest Splita,“ 149-150.

³⁵² Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 35.

³⁵³ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 210-211.

³⁵⁴ Supruga Bulićevog sinovca Mate koja je vodila dnevnik iz kojeg se mogu iščitati mnoge zgrade vezane za život don Frane Bulića. Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 190.

³⁵⁵ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 191.

³⁵⁶ Isto

političkome djelovanju. Trumbić je više zagovarao federalizam, dok je Bulić bio bliži ideji južnoslavenskog zajedništva. Trumbić nije puno isticao socijalno pitanje, dok je Bulić u više navrata govorio o idejama staleške podjele. Svakako ih je vezala nit staroga narodnoga duha. Iako su se njihovi politički stavovi mijenjali ovisno o okolnostima, prilikama i smjeru odakle je prijetila opasnost za njihove ideale, hrvatsko rodoljublje i zaštita istoga im je uvijek ostala glavna zajednička zadaća i nit vodilja.

Oni ostaju u bliskim kontaktima koliko god su im to okolnosti dozvoljavale. Misleći time na njihove poslovne obaveze i život u različitim gradovima. I dalje razmjenjuju prigodne čestitke, komentiraju politička i kulturna zbivanja te se izmjenjuju s knjigama.³⁵⁷ Trumbić tako šalje Buliću prijepis dijela trećega sveska Poincarove knjige „L'Europe sous les armes 1913.“ Prijepis se sastojao od prve stranice sveska, kako bi Bulić znao ime knjige te druga dva lista koja su sadržavala dio gdje Poincare opisuje svoja sjećanja na Bulićeve sudbonosne riječi.³⁵⁸ Trumbić smatra kako je taj tekst vrlo zanimljiv i da bi bilo dobro da ga Bulić ima, nadalje komentira i izlazak četvrtoga sveska.³⁵⁹ Trumbić, iako je većinu godine provodio u Zagrebu, i dalje je aktivno sudjelovao u radu „Bihaća.“ Njegov interes za povijest i za rad društva opstao je tijekom burnih političkih godina. On jednom prigodom traži od Bulića da pozove članove uprave te druge članove i simpatizere po vlastitoj želji. Potaknuo je sazivanje privatnoga sastanka o razvitku i djelovanju društva:³⁶⁰

„..., pošto je Don Frane Bulić uistinu bio od početka Bihać, kako da Vam se pomogne da se uzmogne nastaviti rad pod Vašim vodstvom i pod vašim direktivama. Kad ste otkrili i Jelenu i Zvonimirovu baziliku, sigurno je da ćete otkriti još mnogo dragocijenih spomenika iz naše sredovječne prošlosti. Ako budete toga mišljenja pa nas pozovite,...“³⁶¹

Trumbić je znao s Bulićem komentirati i znanstvene teme i aktualnosti. To je vidljivo iz jednoga pisma koje mu Bulić šalje u travnju 1928. godine. Na početku pisma stoji; „Samo par riječi sada, a ostalo, uz ovo, kada amo dodjete za Sudajmu, ako li Vam prljava politika dozvoli da sa njezinih olimpijskih visina spustite se do neodoljive nauke.“³⁶² Bulić se žali Trumbiću o člancima napisanima u „Obzoru“ o starohrvatskim spomenicima. Kritizira

³⁵⁷ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, 16. 6. 1927.

³⁵⁸ Vidi u radu, str. 58.

³⁵⁹ KOS, ormar Bulić, 17., d), Trumbićevo pismo, 10. 12. 1927., KOS, ormar Bulić, 17., d), „L'Europe sous les armes 1913.“ 10. 12. 1927.

³⁶⁰ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, 25. 1. 1928.

³⁶¹ Isto

³⁶² AMS, arhiv Bulić, korespondencija, Trumbić, 28. 4. 1928.

njihovoga autora i njegovu znanstvenu pozadinu: „On se bacio na ovo polje, a nije znao nazad nekoliko godina ni tko je Krešimir...“³⁶³

3.3.3. Neostvorena Pariška misija

Nakon atentata u Narodnoj skupštini 20. lipnja 1928. godine dolazi do velikih promjena u političkome životu Kraljevine SHS. Taj period karakterizira velika radikalizacija političke borbe protiv režima.³⁶⁴ Vodstvo Seljačke stanke, Trumbić i Maček, zaključuje da se treba više djelovati na međunarodnome planu. Zbog nemogućnosti rješavanja Hrvatskoga pitanja pod režimom, tražili su se vanjski saveznici. Cilj je bio upoznavanje Europom s problemima i krizom koja vlada u Kraljevini SHS. Jednu takvu akciju Trumbić je mislio pokrenuti uz pomoć Bulića.³⁶⁵ On i njegovi prijatelji i istomišljenici iz Zagreba složili su se da bi trebalo poslati Bulića u Pariz na političku misiju. Razlog tome je njegov bliski odnos s Raymondom Poincareom, tadašnjim predsjednikom Francuske. Trumbić je smatrao da bi Poincare cijenio Bulićevo mišljenje i pozorno ga saslušao, zbog svoga prijašnjega iskustva i spominjanje Bulića u svojim memoarima:³⁶⁶

„Želim da razumijete dobro moju misao, koja mi je došla čitajući one uspomene u knjizi P. na razgovor s Vama, kada je prije rata bio u Splitu. On je onda Vas (kako iz knjige proizlazi) od svoje inicijative upitao ne kao političara, nego kao učenjaka, što mislite o sad pokojnoj monarhiji. Vaš je odgovor na njega toliko djelovao, da ga je zabilježio i objelodanio poslije mnogo godina u svojem velikom djelu, čime je očito htio naglasiti, kako je Vaš sud bio stvaran i dubok, da se je ostvario kao proročanstvo. Iz toga se vidi, koliko Vas on cijeni (docet i njegovo najnovije pismo) i to ne samo kao učenjaka, nego i kao čovjeka, (...) Vjerojatno je da je onaj Vaš sud čuo i od kakvih političkih ljudi, ali je zabilježio samo Vaš baš zato što niste politički čovjek nego samo učenjak. Po primjeru toga ranijeg događaja ja sam pomislio da bi bilo dobro da bi s njime došli u doticaj samo da ga pozdravite, a ne spominjući ništa o našim političkim prilikama iz Vaše inicijative; a siguran sam da će Vas on sam pitati, tim više što je nastala izvanredno teška situacija kod nas. Tada će biti za Vas zgodna da mu kažete nekoliko temeljnih misli i opazaka o našim prilikama, što će on uvažiti više nego da mu te iste kaže ma koji od naših političara. Radi toga on ne smije po ničemu

³⁶³ Isto

³⁶⁴ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 208.

³⁶⁵ Isto, 215.

³⁶⁶ KOS, ormar Bulić, 17., d), Trumbićevo pismo, 3. 10. 1928.

posumnjati da ste došli k njemu u kakvoj političkoj misiji, jer bi onda mogao smatrati Vaše riječi kao manje objektivne.“³⁶⁷

Trumbić kada se referira na najnovije Poincarovo pismo misli na posljednju korespondenciju koju su on i Bulić imali.³⁶⁸ Trumbić napominje Bulića da ovo putovanje drži koliko je moguće u tajnosti „...jer Bože sačuvaj da se po balavom Splitu počme govoriti da je don Frane otišao u P.“³⁶⁹ Trumbić savjetuje Bulića kako ne može sakriti od splitskoga biskupa detalje o svome putu jer se za vlak s kojim bi išao, Orient Express, zna da putuje u Pariz preko Milana, ali ga savjetuje da sakrije prave razloge njegovoga puta. Predlaže mu da kaže kako ide radi savjetovanja o važnim pitanjima s francuskim znanstvenicima vezanima uz Dioklecijanovu palaču.³⁷⁰ Na put s Bulićem trebao je ići Svetozar Rittig. On je na kraju odustao jer je imao bol u grlu i trebao se liječiti.³⁷¹ Za drugoga pratioca na putu je Trumbić savjetovao profesora Barača jer „...će Vam moći obavljati mnoge stvari, kao što je telefoniranje, pisanje ako treba, poći naokolo i t. d., čega ima jako mnogo u velikom gradu...“.³⁷² Trumbić naglašava kako Barač zna francuski i druge jezike te bi to bilo od velike pomoći.³⁷³ Bulić je izrazio želju da ide i Vinka Bulić koja mu je inače služila kao pomagačica i osobna asistentica, a provodila je mnogo vremena s njim. Vinka je zapisala u svome dnevniku kako je bila iznenađena kad joj je Bulić izrazio svoj naum da ide s njim u Pariz: „Znaš i ti ćeš sa mnom u Poincareu ostat ćeš u predsoblju dok ja s njim govorim, a onda i tebe dovodim kao moju nećakinju.“³⁷⁴ Što se tiče troškova putovanja, Trumbić je Bulića obavijestio da će to platiti Rittig koji bi, da nije bio spriječen zbog bolesti, išao na put. On je financirao put s 10 000 dinara. To je bilo dovoljno za jednoga pratioca, u slučaju da ih je bilo više, „to je Vaša stvar.“ Komentirao je Trumbić Buliću.³⁷⁵ Trumbić u drugome pismu Buliću daje opciju da ide i Vinka, ali da onda neće moći ići prof. Barač.³⁷⁶ Bulić je na cijelu

³⁶⁷ Isto

³⁶⁸ U svibnju 1928. u Splitu je bio Henri Grignon, šef kabineta francuskog predsjednika Poincareu. On se sastao s Bulićem s kojim je posjetio Dioklecijanovu palaču, Solin i Šibenik. (KOS, ormar Bulić, 17., d), rukopis o posjeti Henria Grignona, 18. 5. 1928.). Grignon o svojoj posjeti govori Poincareu i šalje Buliću fotografiju Poincareu. Bulić 14. rujna piše pismo Poincareu u kojem se zahvaljuje na fotografiji te mu govori o svom mogućem putu u Pariz. Uz to pismo mu šalje i jedan primjer svoje nove knjige o Dioklecijanovoj palači. Poincare Buliću odgovara 20. rujna, pismom u kojem se zahvaljuje za knjigu za koje se nada: „da će biti prevedeno na francuski, te da ću se tada s njime moći upoznati.“ Nastavlja: „Bit ću vrlo sretan da Vas ponovno vidim te će mi biti drago da Vas primim kad budete u Parizu“. (Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 193-194.)

³⁶⁹ KOS, ormar Bulić, 17., d), Trumbićevo pismo, 29. 9. 1928.

³⁷⁰ KOS, ormar Bulić, 17., d), Trumbićevo pismo, 3. 10. 1928

³⁷¹ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 192.

³⁷² KOS, ormar Bulić, 17., d), Trumbićevo pismo, 29. 9. 1928.

³⁷³ KOS, ormar Bulić, 17., d), Trumbićevo pismo, 3. 10. 1928

³⁷⁴ KOS, ormar Bulić, 17., d), dnevnik Vinke Bulić o putu u Pariz, 24. 10. 1928

³⁷⁵ KOS, ormar Bulić, 17., d), Trumbićevo pismo, 3. 10. 1928.

³⁷⁶ KOS, ormar Bulić, 17., d), Trumbićevo pismo, 4. 10. 1928.

situaciju komentirao: „U 83. godini da putujem u Pariz, izlažem se štapacima i plaćam još iz svoga žepa.“³⁷⁷ Bulić je odlučio da na put odu svo troje, a on je namjeravao platiti put za Vinku od honorara što je dobio od Matice hrvatske za svoju knjigu „Dioklecijanova Palača.“ Barač se po pitanju financiranja puta odmah ogradio komentirajući da on neće ništa dati „iz svog žepa“, na što mu je Bulić uzvratilo „Takav si ti patriot!“³⁷⁸ Odlučili su krenuti na put u nedjelju 14. listopada i to preko Beča jer prof. Barač nije mogao ići preko Italije zbog političkih razloga.³⁷⁹ Bulić je prije planiranoga odlaska upitao Trumbića o svojim iskrenim očekivanjima od ove misije, na što Trumbić odgovara:

„Moj je cilj jedino taj, da P. čuje Vaše mnijenje o sadašnjem stanju kod nas i ništa drugo. Držim da je jako važno da on to čuje od Vas, jer, sudeći po onom klasičnom precedensu prije rata, on će o tome voditi računa u odnošajima sa Beogradom i nadam se da može uplivati ondje u dobrom smislu, na prijateljski način. Drugo ja ništa ne očekujem, a posebice mislim da Vam P. neće ništa obećati da će šta poduzeti, jer na odgovornom položaju on to ne može učiniti u razgovoru sa jednom privatnom ma koliko odlučnom osobom. Prema tomu ja nisam nikakav pretjerani optimista, jer ne očekujem ništa, što nije moguće, nego samo da razgovarate sa P., a to možete. I zato jedino, po mojem mnijenju zaslužuje da se potrudite, jer je P. moćna ličnost, koja do Vas drži mnogo. Ali, ako Vi ne mislite tako, ili se bojite radi Vašega zdravlja, što Vi prosudite na prvom mjestu, možete slobodno odustati od puta barem za sada, rezervirajući se eventualno za dogodine, kada bude bolja sezona.“³⁸⁰

Na Trumbićeve riječi o mogućemu odustanku od puta iz zdravstvenih razloga Bulić je oštro reagirao napisavši komentar na marginama Trumbićevoga pisma gdje je spomenuo tu mogućnost: „To ne!“³⁸¹ Dva dana prije puta, Buliću stiže još jedno pismo od Trumbića u kojemu govori kako je sada krajnje vrijeme za odlazak kod Poincareja jer je još parlamentarna pauza pa će imati vremena te još nema straha od nastanka krize. Trumbić i dalje Buliću ostavlja opciju odustanka od puta zbog zdravstvenih ili novčanih razloga, ali da mu što prije javi njegovu konačnu odluku.³⁸² Njihovi planovi će se ubrzo promijeniti.

Dan prije samog puta, 13. listopada, svoj posjet Buliću najavljuje francuski novinar Charles Loiseau, muž Gjene Vojnović. On je javio Buliću kako se vraća u Pariz te će usput doći brodom do Splita 22. listopada te sutradan predvečer otići na vlak za Zagreb. Šalje mu i

³⁷⁷ KOS, ormar Bulić, 17., d), dnevnik Vinke Bulić o putu u Pariz, 24. 10. 1928.

³⁷⁸ KOS, ormar Bulić, 17., d), dnevnik Vinke Bulić o putu u Pariz, 24. 10. 1928.

³⁷⁹ Isto

³⁸⁰ KOS, ormar Bulić, 17., d), Trumbićevo pismo, 4. 10. 1928.

³⁸¹ Isto

³⁸² KOS, ormar Bulić, 17., d), Trumbićevo pismo, 10. 10. 1928.

pozdrave od Poincareua.³⁸³ Bulić je to smatrao odličnom prilikom za poslati pismo preko Loiseaua za Poincareua, komentirajući: „Nikad bolje zgođe.“³⁸⁴ Odmah isti dan Bulić šalje pismo Trumbiću da ga informira o novim događanjima. Trumbić se nije slagao s idejom slanja pisma preko Loiseaua.³⁸⁵

„O tome sam razmišljao svih ovih dana neprestano, pa sam došao konačno do zaključka, da se s time ne mogu složiti. O tome ne mogu Vam pisati, nego bih Vam mogao usmeno razložiti, što sada nije moguće. Ako želite čuti moj savjet, ja bih Vam rekao da ne šaljete po ulasku nikakva pisma, nego da sa dotičnikom samo razgovarate, ali vrlo radikalno sa našega gledišta. Zašto? Zato, što iz Beograda (znam sigurno) šire mjerodavni vijesti preko granice da današnja kriza nije ništa osobita i da ju se ne smije uzimati tragično, jer da će se hrvatsko pitanje riješiti lako kroz dva tri mjeseca i to tako što će se hrvatskim vodjama ustupiti 3-4 portfelja, jer da je pitanje samo u portfeljima! Protiv sve teze, koja je bez temelja i upravo cinička, uložite vašu riječ i to tako da poručite, da je sva kriza vrlo ozbiljna i duboka i da se neće riješiti ličnim promjenama (portfeljima) u vladi, nego samo stvarnim izmjenama ustava i to tako da Hrvati dobiju vlast i postanu gospodari svoga života i svoje imovine u Hrvatskoj.“³⁸⁶

Trumbić ponavlja da ima svoje razloge³⁸⁷ za ne slanje pisma preko Loiseaua te da će Bulićev put trebati odgoditi jer je bilo prekasno, s obzirom na skori početak rada francuskoga parlamenta, ali i niskih temperatura koje nisu dobre za Bulićevo zdravlje. Trumbić je savjetovao Bulića da Loiseau izjavi kako nije imao vremena sastaviti pismo te da će mu zato usmeno sve prenijeti. Na kraju Trumbić informira Bulića kako će uskoro ići u Beč kod doktora zbog bolova koji su mu se počeli javljati.³⁸⁸ On u tom trenutku nije rekao Buliću kako će se taj put iz Beča nastaviti u Pariz i u London, gdje će nastaviti svoju političku misiju aktualizacije hrvatskoga problema po Europi.³⁸⁹ Prilikom toga putovanja poslao je još jedno pismo Buliću u kojemu mu je izrazio Božićne i novogodišnje čestitke te žaljenje što neće moći biti u Splitu za blagdan:³⁹⁰

„Žalim što neću doći i stoga što bi Vam imao mnogo zanimljivih stvari da pripovijedam sa moga puta; Pridržajem se da to učinimo drugi put, kad se vidimo. Naše stvari

³⁸³ KOS, ormar Bulić, 17., d), Loiseauovo pismo, 19. 10. 1928.

³⁸⁴ KOS, ormar Bulić, 17., d), dnevnik Vinke Bulić o putu u Pariz, 24. 10. 1928.

³⁸⁵ KOS, ormar Bulić, 17., d), Trumbićevo pismo, 17. 10. 1928.

³⁸⁶ Isto

³⁸⁷ Jedan od mogućih razloga je strah da bi Loiseau mogao dati pismo Luji, bratu njegove žene, a on da bi to mogao dati Beogradu. Ante Josip Soldo, „Don Frane Bulić – Rodoljub,“ 167.

³⁸⁸ KOS, ormar Bulić, 17., d), Trumbićevo pismo, 17. 10. 1928.

³⁸⁹ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 198.

³⁹⁰ KOS, ormar Bulić, 17., d), Trumbićevo pismo, 23. 12. 1928.

prate se u velikom svijetu sa mnogo interesa, ali sa zabrinutošću. Konstatira se da je naša zemlja zaostala iza svih njenih susjeda u pogledu unutrašnjeg sredjivanja, što nije nimalo laskavo ni utješno.“³⁹¹

Bulić mu uzvraća čestitke te mu kao poklon šalje i dvije knjige povijesne tematike.³⁹² Trumbić nije doživio veliki uspjeh u Parizu jer je uspio uspostaviti kontakte samo s posrednicima, slično kao i Bulić, a ne s glavnim političkim akterima koji su imali moć odlučivanja o političkim zbivanjima i odnosima prema Kraljevini SHS. Ni u Londonu nije zabilježio značajniji uspjeh. Tamo je većinom bio u društvu članova britansko-jugoslavenskoga društva: R.W. Seton Watson, W. Steed i A. Evans.³⁹³ Bulić, za razliku od Trumbića, neće ni doći do Pariza. Svakako će uspjeti prenijeti svoja razmišljanja i to usmenim putem kako je Trumbić i inzistirao. Na kraju je Vinka sama dočekala Loiseaua i Gjene koji su stigli parobrodom jer se Bulić bio razbolio. Odmah su upitali za Bulićevo pismo, za koje je Vinka rekla da ga nije napisao zbog bolesti te ih je zamolila da ga odu posjetiti što je njima bilo jako čudno. Nisu planirali ići do muzeja, Gjene je čak predložila da Loiseau napiše jedan tekst pa da ga Bulić ispravi. Vinka je to odbila te ih uspijeva nagovoriti da dođu s njom jer su imali još vremena do vlaka. Bulić je Loiseau u razgovoru rekao kako je situacija mnogo gora nego što se mislilo i kako je prikazivao Beograd. Govorio mu je i o mogućnosti eskaliranja situacije i „socijalnog rata.“ Na Loiseauve upite o Bulićevoj ideji državnog uređenja, on je odgovarao – „Konfederacijom i realnom unijom.“ Na tu mogućnost je Loiseau samo odmahnuo rukom, a na Bulićevo spominjanje Trumbića kao sposobne osobe koja bi mogla riješiti taj problem kada bi dobio tu mogućnost je skočio i rekao: „U Beogradu Bog učuvaj spomenih ime Trumbića, neće tamo ni da čuju za njega.“³⁹⁴ Tako je završio njihov kratak razgovor kojim je okončana Bulićeva pariška misija. Bulić i Vinka su žalili za propuštenom prilikom odlaska u Pariz, što zbog samoga puta, a što zbog rodoljubne akcije. Posebno je Bulić bio razočaran jer je po Loiseauvom stavu i riječima vidio da Francuska neće biti od velike pomoći Hrvatskoj u njenim odnosim s Kraljevinom SHS.³⁹⁵ Vinka svoje zapise o misiji u Parizu završava s jednom anegdotom. Kada joj je Bulić pokazivao manuskript za svoju novu knjigu „Po ruševinama Solina,“ ona ga je upitala: „a kad primite honorar za

³⁹¹ KOS, ormar Bulić, 17., d), Trumbićevo pismo, 23. 12. 1928.

³⁹² KOS, ormar Bulić, 17., d), Trumbićevo pismo, 1. 4. 1929.

³⁹³ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 222-223.

³⁹⁴ KOS, ormar Bulić, 17., d), dnevnik Vinke Bulić o putu u Pariz, 24. 10. 1928.

³⁹⁵ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 167.

Ruševine „gdje ćemo onda? – On se nasmije i veselo će – U London! Honorarom „Ruševina“ idemo u London!“³⁹⁶

Tako je završila još jedna politička akcija u kojoj su glavne uloge imali Bulić i Trumbić. Trumbić kao organizator, a Bulić kao agent. Vidljivo je da je Bulić i u kasnim godinama svoga života imao motivacije i želje za takva zahtjevna putovanja. On nastavlja voditi hrvatsku narodnu borbu, makar ona bila u formi pukoga obavještanja europskih sila o stanju u kojemu se Kraljevstvo SHS, a pogotovo hrvatski narod tada nalazio. Sve na poticaj njegovoga poštovanoga prijatelja i dugogodišnjega političkoga suradnika Trumbića.

3.3.4. Šestosiječanjska diktatura i djelovanje 1930-ih

Kralj Aleksandar je proglasom 6. siječnja 1929. godine ukinuo Vidovdanski ustav, raspustio političke stranke i objavio diktaturu. Time je pokušao riješiti velike gospodarske i političke probleme te narodne netrpeljivosti koje su se samo pogoršavale i gomilale. Jedan od tih problema bio je i Hrvatsko pitanje. Vijest o uvođenju diktature iznenadila je mnoge hrvatske političare uključujući Trumbića i njegovoga suradnika iz Hrvatske seljačke stranke Mačeka, koji su čekali što će taj novi režim donijeti sa sobom.³⁹⁷ Režim je ipak dozvolio rad stranaka u okvirima općinske uprave, no njeni članovi bi bili imenovani, a ne birani. Takva je situacija bila i u Splitu, gdje će Tartaglia i Račić pokušati nagovoriti Bulića da uđe u vijeće. On je to odlučno odbio jer je smatrao da se trebaju održati slobodni izbori, a ne imenovati podobni vijećnici.³⁹⁸

Bulićev nećak Ivan surađivao je s režimom te je bio u Beogradu nakon uspostave diktature gdje je bio u kontaktu s hrvatskim ministrima, predsjednikom vlade Drinkovićem, pa i s kraljem Aleksandrom. Na audijenciji s kraljem koja je trajala oko 40 minuta, prva stvar koju je kralj upitao Ivana bila je veza njegovoga odnosa s don Franom Bulićem. Kad je saznao da mu je on stric, raspitao se o njegovome zdravlju i uputio mu pozdrave, opisavši ga kao „naša slava i dika.“ Kralj je, po Ivanovim riječima, uvelike cijenio i poštovao njegovoga strica. Oni su se u nastavku razgovora dotakli mnogih tema o „politici, administraciji, hrvatskom pitanju, o nesreći partizanstva, o potrebi suradnje ispravnih i spremnih sila,(...), o potrebi da se žurno doskoči potrebnom pučanstvu, o detaljnim pitanjima izjednačavanja zakonodavstva, te i o agraru itd.“³⁹⁹ Bulić je o tome sastanku svoga sinovca i kralja

³⁹⁶ KOS, ormar Bulić, 17., d), dnevnik Vinke Bulić o putu u Pariz, 24. 10. 1928.

³⁹⁷ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 229.

³⁹⁸ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 199.

³⁹⁹ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, pismo Ivana Bulića, 16. 1. 1929.

obavijestio Trumbića. Prepričao mu je kako je tekao razgovor i kako ga je Ivan savjetovao da piše o svojim pogledima Drinkoviću ili čak samome kralju. Ivan je očito optimistično gledao na diktaturu, ali njegov stric nije dijelio njegovo mišljenje. Don Frane je kao i Trumbić čekao u kojemu će smjeru ići ta nova politika. Vidno je bio potresen i iznenađen u vezi glasina o stvaranju centralnoga muzeja u Beogradu gdje bi se premjestili svi najvažniji spomenici,⁴⁰⁰ o tomu se žalio Trumbiću:

„Međutim su došle vijesti o pogibljivi, da nam devastiraju muzeje i da važnije zbirke prenesu u Beograd, što me se je nemilo dojmilo. Sjetio sam se Vaših proročkih riječi, kad ste mi jednom zgodom rekli, da su oni kadri i to učiniti, o čemu se evo sada negdi ozbiljno govori. Dr Karaman Vam je tu stvar opširnije razložio. Zato sam odlučio istupiti iz rezerve i pisati o pitanju muzeja Dr Drinkoviću, a od potrebe i samome kralju. Kad bih imao pisati kralju, ja bih tom prigodom izrazio svoje mišljenje i o općem uređenju države. Prije nego pišem, želio bih čuti Vaše mišljenje. Dobro bi bilo, da mi Vi skicirate, što bi se u tom pogledu uređenja države moglo i smjelo reći, pa da ja to upotrebim, kad budem sastavljao pismo.“⁴⁰¹

Bulić potom komentira kritike upućene Trumbiću na račun njegove pasivnosti prema aktualnim događanjima. Po tome pitanju Bulić kaže kako ni sam ne zna što bi rekao jer ne zna kako stvari stoje. Na kraju se osvrnuo i na splitske teme, osudio je režimsko imenovanje općinskoga vijeća, no, ipak je istaknuo kako su „neki naši upali, kao Ivan B. i Borna.“⁴⁰²

Trumbić odgovara Buliću u vrlo pesimističnom tonu, prouzročenom njegovim sve većim razočaranjem u politička zbivanja:

„Da je sreća, da se niste trebali sjetiti mojih riječi, koje nazivljete proročanskim. Ja sam onda čitao u Vašim očima, da smatrate moje slutnje i zloguka predviđanja, barem, pretjeranim. Ali nisu ni u tome, kao ni u drugim mnogim pitanjima javne prirode ni pretjerana ni stravstvena, nego osnovana na iskustvu i na poznavanju prilika. Kako se iskustvo stiče postepeno u širim krugovima javnosti, tako se malo po malo, na žalost jako spore, stiče uvjerenje da su naš svijet iluzije bile zaslijepile.“⁴⁰³

Trumbić nastavlja kako je ideja da se Beograd pretvori u kulturni centar jednako kao i politički. Govori i o ideji centraliziranja fakulteta, gdje ironično opisuje Beograd kao buduću Sorbonu, a muzej u Beogradu uspoređuje s British Museum u Londonu. Naglašava kako:⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 201.

⁴⁰¹ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, prijepis Bulićevog pisma, 27. 2. 1929.

⁴⁰² Isto

⁴⁰³ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, 7. 3. 1929.

⁴⁰⁴ Isto

„To nisu fantazije pojedinaca, nego misao i odluka svih profesora, osobito univrsitetskih, svih političara, čitave čaršije, jednom riječju svih, svih u Beogradu bez razlike ni izuzetka (...) Ta se osnovna misao, kako na tom polju, tako i na svakom drugom lukavo, pritajeno, sa bržim i laganijim tempom, prema prilikama, ali uvijek ustrajno provodi od prvog dana. To je za nje utilitarni dio 'oslobodjenja i ujedinjenja.(...) Protiv ovakoga upravo neprijateljskog i barbarskog atentata na naš kulturni život treba reagurati svim sredstvima i svim načinima, ne podavajući se nikakvim iluzijama.“⁴⁰⁵

Po pitanju Bulićevoga pisma i Ivanovoga savjeta, Trumbić je bio mišljenja da se treba obratiti kralju, a ne Drinkoviću. Savjetovao je Bulića u vezi sadržaja njegovoga pisma. Govorio mu je kako se treba zahvaliti na dobre želje upućene preko Ivana, zatim istaknuti probleme vezane za muzeje:⁴⁰⁶

„Kažite otvoreno da je to naše i nikoga drugoga i da nitko ne smije da dira u našu svojinu osobito kulturnu i apelirajte na njega da učini što treba da se taj atenat spriječi. Kažite, u formi ali jasno, da ćemo pozvati u pomoć do potrebe javno mijenje kulturnog svijeta. Vaša riječ treba da bude dostojanstvena, ponosna i muška, kako se dolikuje Vašoj osobi i obrani ovako svete i pravedne stvari.(...) Što se tiče onoga drugoga pitanja o 'preuredjenju', meni se čini da nikako ne spada skupa s ovim pitanjem o muzejima. To bi značilo pobrkati različite stvari. Ali nije isključeno da bi to moglo i škoditi. Ja naime držim da ono što bi Vi mogli pisati o 'Preuredjenju', da se neće dopasti i stoga može izazvati neraspoloženje. Osim toga moje je osobno mnijenje da Vi-koji niste političar, nego jedna individualnost iz kulturnog života ne možete se upuštati u pretresanje ovakoga pitanja, nego samo kada bi bili direktno interpolirani. Inače se izlažete njegovoj kritici i neuspjehu bez potrebe. Ja za mene držim da se i ovdje valja čuvati pretjeranog optimizma.“⁴⁰⁷

Bulić će na kraju poslati pismo kralju, ali to neće biti vezano uz pitanje osnivanja centralnoga muzeja u Beogradu, niti će to biti vezano uz politička pitanja. Bulić će 24. svibnja poslati kralju poduže pismo u kojemu mu on govori o postavljanju kipa Grgura Ninskoga na Peristil. Bulić je bio protiv toga, a ovo pismo je bilo njegov posljednji pokušaj da to spriječi.⁴⁰⁸

Bulić i Trumbić će tako dosta skeptično iščekivati razvoj situacije oko diktature. Trumbić je i dalje na političkome planu blisko djelovao uz , dok se Bulić ponovno povlači iz političkoga djelovanja. Ovoga puta se više neće vraćati u aktivnu politiku sve do svoje smrti.

⁴⁰⁵ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, 7. 3. 1929.

⁴⁰⁶ Isto

⁴⁰⁷ Isto

⁴⁰⁸ Arsen Duplančić, „Jedno Bulićevo pismo,“ 47.

Svakako se do posljednjega dana zanimao za razvoj aktualne političke situacije. Informacije o politici je ponajviše⁴⁰⁹ primao od Trumbića, koji je imao veliki utjecaj na Bulićeva gledišta.⁴¹⁰ Trumbić i Bulić se u svojoj korespondenciji ne dotiču samo političkih tema nego i raznih drugih. Iz njihovih pisama vidljiv je njihov prijateljski odnos i međusobno poštovanje koje se razvilo kroz dugogodišnje poznanstvo i zajedničko djelovanje. Krajem 1929. godine ne propuštaju priliku srdačno si čestitati Božićne i novogodišnje blagdane. U razmjeni čestitki Bulić Trumbiću pripovijeda i o sjećanju na 1922. godinu kada je odlikovan francuskim ordenom viteza Legije časti i opisuje razne detalje toga događaja. Bulić spominje i druge teme u tome pismu, komentirajući i za Grgura Ninskoga koji je ipak postavljen na Peristil: „Eno zakoči se ja ga prolazeć, pogledam, pa dalje.“⁴¹¹ Bulić se u pismu iz ožujka 1930. godine žali Trumbiću kako ga namjeravaju postaviti za predsjednika Bogoslovne akademije što je odbijao jer „...niti mogu prisustvovati sjednicam, niti mogu mnogo za Bog. Smotru raditi...“⁴¹² On iz toga razloga moli Trumbića da se telefonski obrati predsjedniku Bogoslovne akademije i da mu kaže da ga ne biraju. U drugome dijelu pisma Bulić je Trumbića izvjestio o novim arheološkim istraživanjima oko crkve Kraljice Jelene i na Rižinicama „gdje se bolje prokopala zadužbina Trpimirova da sam lijevim koljenom o koji kamen udario (-ta neće me biti Trpimir ukleo-) te od noćas osjećam malu bol- naravski ovo će na mladu zarasti- koja bi mogla još priječiti, da mnogo hodam.“⁴¹³

U prosincu 1929. godine Vlatko Maček je uhićen i predan sudu za zaštitu države u Beogradu. Optužen je da je novčano pomogao pokušaju atentata na delegaciju koja je trebala ići u Beograd kod kralja. Trumbić je odmah postao Mačekov branitelj na sudu. Suđenje je trajalo od 24. travnja do 14. srpnja. 1930. godine⁴¹⁴ kada je Maček zajedno s desetoricom drugih, oslobođen optužbi.⁴¹⁵ Bulić je Trumbiću čestitao na toj obrani i komentirao: „Dr Tr. je stare klasične škole, koji i od Cicerona nešto naučio.“ U istom pismu Bulić pesimistično komentira: „Hoćemo li jednom na pravu stazu? Ako iz Zagreba ne sine svjetlost, neće lako iz ovoga vulgarnoga grada. Oblaci se nadviju nad našim obzorjem: ili blaga kiša ili oluja.

⁴⁰⁹ Uz Trumbića, zapaženu korespondenciju je imao i s Kerubinom Šegvićem. Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 205.

⁴¹⁰ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 205.

⁴¹¹ AMS, arhiv Bulić, korespondencija, Trumbić, 28. 12. 1929.

⁴¹² AMS, arhiv Bulić, korespondencija, Trumbić, 18. 3. 1930.

⁴¹³ Isto .

⁴¹⁴ Trumbić nije bio prisutan na proglašenju presude jer je nakon zaključne rasprave išao u Zagreb na odmor. Pri dolasku u Zagreb je dobio infekciju na nozi te je bio primoran ležati. KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, 20. 6. 1930.

⁴¹⁵ Ivo Petrinović, „Ante Trumbić – Politička shvaćanja,“ 234.

Sursum corda!“⁴¹⁶ Trumbićev odgovor Buliću će odnijeti njegova žena: „Ovo će Vam pismo donijeti moj najmiliji glasnik,..." Trumbić je po karakteru pisma bio vidno zadovoljan svojim uspjehom u obrani Mačeka. Rekao je Buliću kako će biti jako sretan ako se uspiju vidjeti kada dođe u Split da provedu jedno jutro u ugodnim razgovorima. Zahvalio se Buliću na njegovim čestitkama i ovako opisao svoju odvjjetničku misiju:⁴¹⁷

„U Beogradu sam proboravio 52 dana u sve. To je bio napor, koji se ne da opisati, ali sam imao i zadovoljstvo, koji se takodjer ne da opisati. Bila se je bitka, izazvana a prihvaćena, koja je svršila sa porazom na jednoj strani a sa pobjedom na drugoj! Moj je se konačni govor očekivao sa velikim zanimanjem. Saslušanje za osam sati, u dva dana, u punoj tišini. Ono što su dozvolili da izadje u novinama, nije nego po koja mrvica bez veze i bez značaja a u namjeri da čitaoci dobiju utisak da nema nikakve važnosti. Imamo svoj stenogram, ali je pitanje što ćemo s njime učiniti, je nema mogućnosti da ga se objelodani putem štampe.“⁴¹⁸

Vidljivo je bilo represivno djelovanje vladajućih. Od samoga početka diktature, režim je stavio mnoge političke neprijatelje pod poseban nadzor. Jedan od tih je bio i Trumbić. Njega su konstantno pratili detektivi i drugi državni činovnici. Toliko su ga opsjedali da je uputio brzojav kralju.⁴¹⁹ U rujnu 1930. Trumbić i Bulić išli su skupa na jedan izlet. Bulić je u Zagreb stigao iz Rogaške Slatine. Iz Zagreba se skupa sa Trumbićem i još nekoliko poznanika te vozačem uputio autom prema Ozlju. Prilikom njihovoga povratka auto im se pokvario te su trebali ići na autobus za Zagreb. Uz auto je ostao samo vozač Grivičić. Nakon nekoga vremena do auta su došli detektivi i ispitivali ga u vezi auta: Komu pripada? Tko mu ga je dao? Tko se sve vozio u njemu? Nakon popravka auta i dolaska u svoj stan, Grivičić je doživio još neugodnosti jer su i tamo bili detektivi koji su ga nastavili ispitivati o izletu te su mu pretražili cijeli stan. Tu nije bio kraj mukama jer je kasnije bio odvezen i na daljnje ispitivanje o izletu. Detektivi su imali broj auta u kojemu se trebao nalaziti Trumbić te su ga oni čekali sa četiri detektivska auta u Stupniku. Trumbić, Bulić i ostali, pošto su spletom okolnosti bili u autobusu, prošli su neopaženo.⁴²⁰ Početkom 1931. godine, kada je čuo od Šegvića da je nad Trumbićem pojačan nadzor, Bulić je razmišljao o upućivanju pisma kralju da se prema Trumbiću ima malo više obzira. Vinka je u svojem dnevniku zapisala kako se Bulić tada ražestio: „U zadnju je Trumbić stvorio ovu državu – ako je on Kralj, Trumbić je

⁴¹⁶ AMS, arhiv Bulić, korespondencija, Trumbić, 12. 6. 1930.

⁴¹⁷ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, 20. 6. 1930.

⁴¹⁸ Isto

⁴¹⁹ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 205-206.

⁴²⁰ Stjepan Marković i dr. „Političke bilješke,“ 83.

Trumbić, on je po milosti sablje Kralj, a Trumbić je po milosti uma i srca.⁴²¹ U studenom 1931. godine, Trumbićevom posjetu Buliću prisustvovali su i detektivi. Bulić je u svome dnevniku zapisao: „autom od 2 ½ pop do 6 sa dr Trumbićem s gospodjom dr Lj. Karamanom, Vinkom Bulić u Solin, Gradina, Šuplja crkva, Klis, Tusculum. Pratio nas sve vrijeme Detektiv u posebnom autu. U Solinu došli žandari i financijeri (2), u Klisu jedan žandar i svemu tumačenju prisutni i pisao nešto.“⁴²²

Trumbić i Bulić nastavljaju razmjenjivati prigodne čestitke. U listopadu 1930. Trumbić Buliću čestita imendan uz pismo u kojemu opet komentira aktualna događanja.⁴²³ Iduće godine opet razmjenjuju čestitke i zahvale prigodom Trumbićevoga imendana. Trumbić se zahvaljuje Buliću poslavši mu razglednicu iz Edlacha uz poruku: „Jako me veseli što se 'ne date' i neka Vam Bog uzdrži tu volju.“⁴²⁴ Trumbić za dva mjeseca šalje još jednu razglednicu Buliću, ovoga puta iz Karlovy Varya, gdje je Trumbić bio na odmoru. Bulić je u isto vrijeme bio u Rogaškoj Slatini koja je i njemu služila kao tradicionalno odmaralište.⁴²⁵

Iako se diktatura službeno prikazivala kao nešto vrijedno hvale, ona nije popravila stanje u državi. Uz političke nemire, gospodarska kriza koja je zahvatila cijeli svijet imala je veliki utjecaj i na Kraljevinu Jugoslaviju. Kralj Aleksandar je iz toga razloga u rujnu 1931. godine proglasio novi „oktroirani“ ustav. Takav kraljev nametnuti ustav smatrao se samo jednom maskom ispod koje se i dalje krila diktatura kralja i režima, jer se nisu dogodile nikakve značajne promjene. Nakon objave ustava raspisani su izbori za Narodnu skupštinu i novouspostavljeni Senat. Većina političkih stranaka apstinirale su od tih izbora. Bulić u svome dnevniku navodi da je od vlade došao „strogi nalog“ kako svi službenici moraju glasati.⁴²⁶ Bulića je posjetio i njegov sinovac Ivan koji je bio blizak režimu te mu govori kako ga se misli postaviti na funkciju senatora. Bulić bi kao najstariji član otvorio prvu sjednicu i tim radom bi mogao pomoći pomirenju Srba i Hrvata, po riječima njegovoga sinovca. Bulić je odlučno odbio i nakon mnogo pokušaja nagovaranja je ostao pri svojoj odluci.⁴²⁷

⁴²¹ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 206.

⁴²² AMS, arhiv Bulić, Liber, 233. str., 7. 11. 1931.

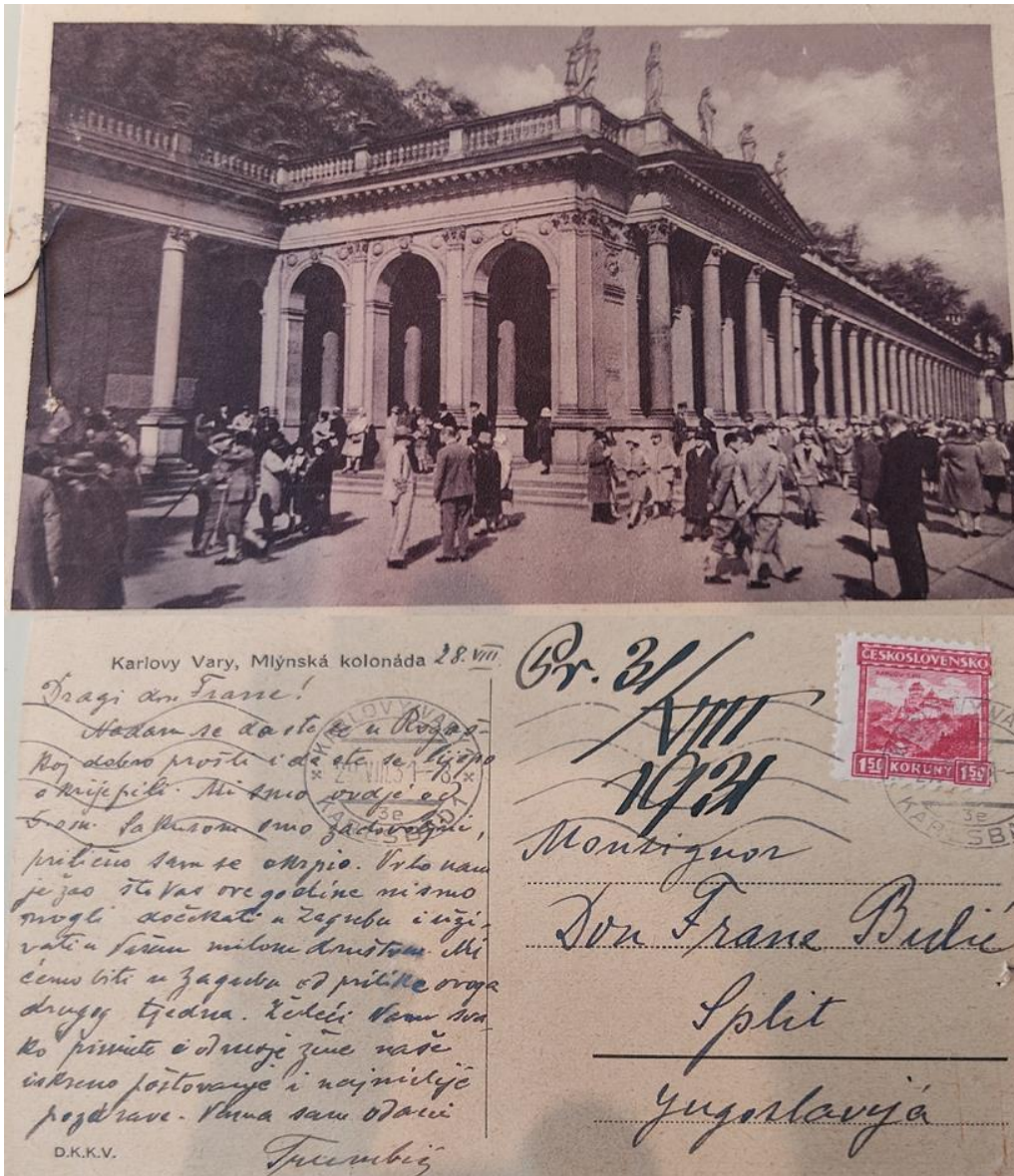
⁴²³ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, 5. 10. 1930.

⁴²⁴ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, razglednicu, 16. 6. 1931.

⁴²⁵ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, razglednica, 28. 8. 1931.

⁴²⁶ Marijan Buljan, „Politička povijest Splita,“ 189-190.

⁴²⁷ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 206.

Slika 6. Razglednica iz Karlovy Vary koju je Trumbić poslao Buliću 1931. godine.

3.3.5. Od Evansovog posjeta do Buličeve smrti

Polovicom godine, točnije 6. lipnja 1932. u Zagreb je doputovao sir Arthur Evans, proslavljeni engleski arheolog te Trumbićev i Bulićev poznanik i prijatelj. Evansu je to bio drugi put u Zagrebu, prvi put je bio davne 1882. godine.⁴²⁸ U Zagrebu je posjetio Trumbića kod kojega je i odsjeo i družio se dva dana te zatim otišao na put u Jajce. Plan mu je bio obići Travnik, Sarajevo, Dubrovnik, Split, Zadar te se preko Plitvičkih jezera vratiti u Zagreb.⁴²⁹ Bulić uz svoje tradicionalne imendanske čestitke Trumbiću, postavlja i pitanje kada da očekuje posjet Evansa. Komentirao je kako se on s njim družio u Dubrovniku 1875. godine

⁴²⁸ *Obzor*, 7. .6. 1932.

⁴²⁹ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, prememoria o Ewansu, 16. 6. 1932.

prije Hercegovačkoga ustanka.⁴³⁰ Trumbić se Buliću zahvaljuje na njegovim čestitkama i obavještava ga kako mu je Evans rekao da ga planira posjetiti oko 20. lipnja. U vezi toga posjeta mu je rekao: „Svakako napravite Vi dva sama jednu fotografiju ovom prilikom, pa Vas molim i za me jednu.“⁴³¹ Uz ovo pismo, Trumbić je Buliću poslao i promemoriju u vezi Bulićevoga sastanka sa Evansom. Trumbić u njoj govori o Evansovoj ulozi u branjenju hrvatskih interesa, posebno za vrijeme Pariške konferencije: „Pisao je članke, naročito o Dalmaciji, i otvorena pisma sa svojim potpisom u Timesu, držao predavanja i štampavao brošure na obranu Dalmacije.“⁴³² Zatim govori o važnim informacijama koje mu je prenio:

„Priopćio mi je ovo. Čuo je da Francuzi misle (da li je to osnova, ili samo misao ili želja) da bi sa Jugoslavija, jer da se ovako ne može. Stvorile bi se 2 države, jedna Srbija, a druga Hrvatska sa Slovenijom. Dokle bi bila granica, nije kazao. Uspomena na Ilirske Provincije. Hrvatska bi se imala približiti Austriji, da li samo gospodarski ili uže nije rekao. Drži da bi Francuska to držala pod svojim protektoratom iako ne nominalnim. Naglasio je da to nije oficijelno (od Francukse), ali da je iz Quai d'Orsaya! Na moj potonji upit glede izvora, odgovorio je, da mu je žao, ali da mi ne može reći. Izrazio se je kao da to smatra nemogućim, jer drži da bi to značilo ojačanje francuskog uplića, pa da će stoga Italija biti odlučno protivna. Jednako misli da se o tome ne bi moglo govoriti ni u Beogradu. Na pitanje odgovorio sam mu da ja o tome nisam ništa čuo, a što se tiče same stvari, iako ju ne smatram vjerojatnom, držim da nije nemoguća, to jest, da mislim da bi se mogli naći složni Pariz, Rim i Beograd u samoj ideji, bez obzira za sada na detalje. Pariz bi imao svoj veliki interes u tome, što misli da bi tom kombinacijom izbjegao opasnosti Anschlusa, što znači opasnost da se Njemačka proširi i stane vršiti prema Jugu, na Mađjarsku osobito direktnu atrakciju. Italija, koja u ovoj državi vidi opasnost za sebe osobito odkada je u vojnom savezu sa Francuskom, koja ju pomaže oboružavati, želi da se ona razdrobi ili barem pocijepa na dvoje. U Beogradu pak ima mnogo i mnogo amputaša, koji drže da je i sve zlo od toga što Hrvate ne mogu 'urazumiti', pa bi pozdravili kada bi ih se mogli sa Slovincima riješiti i stvoriti Veliku Srbiju sa B-Herc. južnom Dalmacijom, Srijemom i Vojvodinom. A kada bi se ova tri faktora, koja su direktno interesirana, složila, ostali svijet bi lako dao svoj blagoslov. Taj je odgovor njega iznenadio, pa je sve to ponovio pred Meštrovićem i Čurčinom, koji je bio nekoliko dana u Beogradu, donio je u tom smislu novih impresija. Sad pak saznajem, da ima čak komisija, koje študiraju i na licu mjesta, koja bi se linija mogla povući između Hrvata i Srba.

⁴³⁰ SVKST, Fond Ante Trumbić, osobni arhiv, M 559/13, Trumbićevo pismo Buliću, 18. 6. 1932.

⁴³¹ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, 18. 6. 1932

⁴³² KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, prememoria o Ewansu, 16. 6. 1932.

On će vjerojatno i Vama o tom govoriti, ali nemojte mu ništa reći da ste već obaviješteni. Mislim da je potrebno da mu i Vi potvrdite moje poglede, jer iz ovoga ima da proizadje ono što jest, da su Hrvati ipak najmanje separatisti!

Ja držim, a tako misli i Meštrović, da je ovo njegovo putovanje vrlo važno. Prije njegova dolaska došlo je pismo koje je informiralo, da će doći u kontakt samo sa svojim starim znancima i prijateljima. Može biti da hoće za engleski račun da provjeri gornju tezu.

Molim kad dodjete na razgovor, da ga ispitajte što detaljnije, osobito o izvoru njegove informacije i o presumptivnim granicama te podjele.

Ja bih želio da prije nego on dodje opet u Zagreb da me date što detaljnije obavijestiti o razgovoru po Ljubi, koji neka piše isključivo na adresu: Gospodja Netty Trumbić. Zagreb Sanatorij, Klaićeva ulica 18.

Za ovo Vas molim apsolutnu diskreciju, a jedino Ljubi možete dati da pročita. Šaljem u prostom pismom, jer je najmanje napadno.

Kad se svrši, molim Vas da svakako uništite ovu Promemoriu, jer scripta manent.⁴³³

Iz prethodnik redaka vidljiva je politička težina koju je imao Evansov posjet Trumbiću i Buliću. Osjetljivost spomenutih tema i ideja je nagnala Trumbića da bude na oprezu. Zato na kraju moli Bulića za diskreciju, uništenje pisma i slanje odgovora na ime njegove žene kako bi pokušali proći neopaženi od strane režimske kontrole.

Evans stiže u Solin kod Bulića 20. lipnja 1932. gdje su još bili i Evansova svastika M. Helen Freeman, Vinka Bulić, Lj. Karaman i A. Grgin te jedan urednik „Novog Doba“. Evans i Bulić su se prisjećali starih dana u Dubrovniku, zatim je Evans prepričavao zgrade iz svoga života vezane za Bosnu i Hercegovinu i njegovo privremeno zatvaranje od strane Austro-Ugarske Monarhije. U jednome trenutku je Bulić napravio zdravicu za dragoga gosta:

„Spomenuo je lijepu želju koja se u dnevna vremena običavala kazivati putnicima: *Salvum ire – salvum redire*, ali istodobno rekao da ima malo nade da će se njih dvoje prijatelja opet na svijetu sastati. – naći ćemo se jednog dana – rekao je Don Frane – na Elizejskim poljanama a dok smo tu, da nam Bog dade još radosti za životom i volje za radom! Vrlo duhovito odvratio je Sir A. Evans: – Ja, evo dolazim, svako pedeset godina u Dalmaciju. Doći ću opet do pedeset godina, i nadam se da ću opet naći mojeg prijatelja svježeg i zdravog...“⁴³⁴

Idući dan su Bulić i Karaman išli s Evansom na izlet po Solinu i Trogiru, nakon kojega je on produžio u Šibenik te naposljetku u Zadar. Izvještaj o tome danu Bulić i

⁴³³ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, prememoria o Ewansu, 16. 6. 1932.

⁴³⁴ *Novo doba*, 21. 6. 1932.

Karaman šalju Trumbiću. U njemu opisuju razgovore političko-narodne tematike koje su imali s Evansom. Bulić je upitao Evansa o vanjskim razmišljanjima glede jugoslavenskih problema što penosi i opisuje Trumbiću:⁴³⁵

„E, rekao je na to, da kruže svakakvi glasovi – slabom talijanštinom nazivao je to 'rumori' – a da je našao kod nas težak položaj i opće nezadovoljstvo. Došao je govor i na onaj projekat, o o kome je govorio u Zagrebu. Rekao nam je izričito da je za nj čuo na više mjesta u Sloveniji. Na upit, da li takvo rješenje odgovara intencijama Francuske, rekao je da o tome u Parizu niko ne govori i niko za postojanje takvog projekta ne zna. Spomenule su se i granice i odnos prema Austriji. U ovom zadnjem pogledu upotrebio je, da se točnije izrazi riječ 'Zollverein'. O granicama pak dobili smo utisak, da niti on zna niti drži da postoji što konkretno, ma da je u daljnjem razgovoru spomenuo Bosnu pored Dalmacije, Hrvatske i Slovenije kao dijelove, koji bi, kod jedne diobe Jugoslavije, sačinjavali tu Iliriju. Dobili smo utisak da je Bosnu spomenuo samo zbog općeg nezadovoljstva, koje je našao u Bosni. Rekao nam je, da nije u Jugoslaviju došao u političke svrhe, ali da je u Bosni imao prigode da govori sa više mislumanskih istaknutih ljudi – bio je i kod Dr Spahe – i da su Muslimani listom uz Hrvate protiv Beograda, a i bosanski Srbi da su vrlo nezadovoljni. Razvoj prilika kod nas se jako žali. 'Non voglio vedere la dissoluzione della Jugoslavia' rekao je već uvodom u razgovor o našim prilikama na što mu don Frane reče, da to ne želimo ni mi, ali da zato treba da se iz temelja promijeni postupak s Hrvatima i da se drugačije uredimo. Na to je – a to je više puta istaknuo u razgovoru – primjetio, da prema pouzdanim svojim informacijama 'Belgrado non vuole ancora accordare libere elezioni' i neće da dođe u susret i promjeni politiku.“⁴³⁶

Time je okončana još jedna politička misija koju su vodili Trumbić i Bulić. Ovoga puta ona je više bila orijentirana prema sakupljanju informacija o širim europskim mislima i stavovima o budućnosti Kraljevine Jugoslavije i njenom mogućem raspadu i podijeli.

Krajem 1932. godine obilježavala se pedeseta obljetnica pobjede Narodne stranke na izborima u splitskoj općini. Splitska općina je tom prigodom htjela organizirati proslavu i za to imenuje Odbor za obljetnicu u kojemu se uz Trumbića, kao bivšega gradonačelnika, našao i Bulić. Hrvatska opozicija razvila je tri opcije djelovanja: sudjelovanje u proslavi, ignoriranje poziva ili odbijanje poziva uz jasne razloge. Dok je dosta političara bilo za odbijanje poziva, Bulić je smatrao kako se treba čekati Trumbićeva odluka i postupati po njegovom nahodjenju. Na kraju se Trumbić opredijelio za treću opciju, prvo se dogovorio s Bulićem, a zatim sa

⁴³⁵ Stjepan Marković i dr. „Političke bilješke,“ 257.

⁴³⁶ Isto

svima ostalima. Oni izdaju proglas u kojemu stoji kako se potpisnici slažu da treba postojati dostojna proslava obljetnice, ali ne na način kako to misli napraviti općinska uprava. Simbol narodnjačke borbe bila je hrvatska zastava koja je 1882. godine bila obješena na splitskoj općini. Time je jasno da je ta borba i proslava obljetnice morala imati karakteristike narodne proslave. Pošto narod nije izabrao tadašnje vijećnike, takva proslava ne bi imala značaja. Iz toga razloga odlučuju ne sudjelovati u toj proslavi koja se po njima morala proslaviti „u ovoj hrvatskoj općini, pod hrvatskom narodnom zastavom.“⁴³⁷

Trumbić i Maček su krajem godine, točnije 7. studenog 1932., rezolucijom poznatom kao Zagrebačke punktacije osudili diktaturu kralja Aleksandra i srpsku političku hegemoniju. Maček će kasnije zbog te rezolucije biti optužen. Trumbić ga je opet trebao zastupati, ali zbog svoje uloge u rezoluciji i on je mogao biti optužen. Zbog toga ga nije mogao zastupati, iako na kraju ni on ni ostali sudionici nisu optuženi. No, Maček će ipak u travnju 1934. godine biti osuđen na 3 godine zatvora.⁴³⁸ Bulića je ta osuda duboko razočarala te je razmišljao o slanju apela kralju.⁴³⁹

Početak 1933. godine, pokrenuta je akcija da se potpiše jedan protest protiv talijanskih aspiracija prema hrvatskoj obali. Protest su trebali potpisati Meštrović, Bulić i Tartaglia. Bulić je otrprije bio u lošim odnosima s Ivom Tartagliom. Dr. Rubić je pokušao nagovoriti Bulića da potpiše protest jer je on poznat i cijenjen u europskim krugovima, ali on je to odbijao, komentirajući kako više nije aktivan u politici. Polovinom travnja, Meštrović je došao kod Bulića s kojim priča sat vremena u vezi teksta protesta kojega je trebao sastaviti Tartaglia. Bulić je na kraju pristao na sastanak s Tartagliom, nakon kojega će se dogovoriti o daljnjem postupanju. Kasnije je komentirao Vinki inicijativu za pisanje protesta: „...dobro neka se učini ali samo ako ima pomoć stvari, a ne da to bude skalina kako samo da se popne Ivo.“⁴⁴⁰ Bulić je o ovoj inicijativi poslao dva pisma Trumbiću i usputno mu je tradicionalno čestitao imendan. Upitao ga je za njegovo mišljenje vezano uz sastavljanje jednoga takvoga proglasa, na što Trumbić odgovara: „Dotični je već izvršio sve ono što biste mu Vi mislili pisati, ali do sada bez rezultata, iako je to učinio izričito po nalogu svojih starijih. Ponoviti nešto takvo iz privatnih pobuda ne bi moglo imati boljega efekta.“⁴⁴¹ Nadalje mu je rekao kako ni Maček „neće ni da čuje za ovakve stvari.“⁴⁴²

⁴³⁷ Marijan Buljan, „Politička povijest Splita,“ 220-222.

⁴³⁸ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 37.

⁴³⁹ Ljubo Boban, „Prilozi za političku biografiju,“ 211.

⁴⁴⁰ Isto

⁴⁴¹ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, 17. 6. 1933.

⁴⁴² Isto

Sastanak Trumbića, Tartaglia i Bulića odvio se 26. kolovoza. 1933. godine. Po Trumbićevim zapisima o tom sastanku vidi se njegov sve veći pesimizam i razočaranost raspletom političke situacije. Tartaglia mu naglašava kako su općinski izbori važni te on poziva na političku akciju, a ne više pasivnost. Tartaglia čita i jedan prijepis pisma Setton-Wattsona kojim on osuđuje pasivnu politiku opozicije, nastavljajući da je i Evans bijesan na tu pasivnost, na što Trumbić komentira: „Ne mogu se uživiti u naše prilike.“⁴⁴³ Tartaglia nastavlja kako bi Hrvati trebali pokrenuti akciju. Njoj bi se pridružili Korošec i Spaho. Pošto je Maček bio u zatvoru, a Trumbić se nije mogao izlagati previše, Tartaglia je predložio da akciju predvodi Bulić sa Švrljugom, Mažuranićem, Meštrovićem, Rittigom i drugima. Bulić zatim nastavlja govoriti kako bi se trebalo pisati kralju, ali prvo se treba dati uvjet da se Maček i Korošec puste na slobodu. I on je pozivao na akciju protiv režima. Na kraju razgovora je Tartaglia izjavio da od svega neće biti ništa. U jednome je trenutku Trumbićeva žena upitala Tartagliu o tome kako mu je bilo u Rogaškoj. On je na to odgovorio kako nije bio tamo, već je bio u Beogradu i da je tek taj dan stigao u Zagreb te da tu večer ide nazad u Split s Meštrovićem. Trumbić je u svojim zapisima o tome zapisao:⁴⁴⁴

„Sad je sve jasno: Iz Splita pred 8 dana Meštr. I Tar. Zajedno doputovali do Zagreba, odakle je prvi prosljedio za Rog. K don Frani, a drugi u Beogr. Ivan je nagovorio i dobro navio don Franu za 'apel', koji bi on prvi potpisa, pa je stoga danas brzojavio – Bul. Da odma dodje kad je Tar. Saznao da je stigao iz B., a to u svrhu da pomoću don Frane predobiju mene, i to kao da 'šuplika' inicijativa Bulića, s kojim se oni igraju, Tar. Zato da bi dobio pol. važnost a Meštrović kao njegovo sredstvo. (...), ja sam rekao, da kad bi došli slobodni izbori, da se kod Hrvata nitko osim HSS neće smjet ni pojaviti! Ovo je jedna od mnogih pokušaja lične politike. Svi počimlju time da se boje za narod, da mu valja pomoći, da ne će izdržat, da će popustit, da pasivnost ne valja, da treba 'akcija' itd. i nakon takova uvoda da dolazi projekt 'akcije', koji uvijek završava time da projektanti hoće da sebe rehabilitiraju pred narodom pomoću HSS i da se plasiraju opet nakon što su odigrali ulogu crnca svjesno ili nesvjesno kao ministri, bani itd. (...) Bulić nije takav, nego jedna senilna pojava. Uvijek je volio, pod njegovom asketsko-klasičnom formom, isticat se (profesorsko-naučenjačka taština, koja zna bit silna) i danas u 87 godini sa relativno dobrim vitalitetom, nadošla je staračka krepost i da se drži grčevito života i stoga čezme za svakom prilikom i najsitnijom da se pokaže da je živ. Osobito ga zanosi svaka mogućnost da svojim potpisom javno istupi i stoga svak ko dojde k njemu da ga moli za ovakav popis, nalazi ga već unaprijed pripravna. (...) Ovi 'crni' škartani

⁴⁴³ Stjepan Marković i dr. „Političke bilješke,“ 476.

⁴⁴⁴ Isto, 476-477.

su, jer više ne trebaju; pa se sada tiskaju kao hrvatski 'opozicionalci', koji čak priznaju vodstvo Dr. Mačka, zabrinuti za hrvatski narod, a sve samo zato da pokažu 'gore' da oni imaju oslonu i da mogu opet poslužiti kao i prije režimu, nudeći se u službu i ništa drugo."⁴⁴⁵

Trumbić je u vrlo razočaranome tonu i pesimizmu gledao na Tartagline pokušaje pokretanja neke akcije. Smatrao je da su Bulića uspjeli pridobiti jer je u svojoj starosti sve više tražio osjećaj važnosti i relevantnosti koji ga je pratio cijeli život. On ne smatra da Bulić iskorištava politiku za svoj benefit kao i ostali, ali je kritizirao kako ga je lako nagovoriti na akciju zahvaljujući njegovoj taštini. Bulić se ovdje našao na meti Trumbićevih kritika koje su bile izrečene u tonu i okolnostima Trumbićevoga velikoga razočaranja sa cjelokupnom političkom situacijom u Kraljevini Jugoslaviji i odnosu Hrvatske i režimske politike.

Trumbićev i Bulićev dugogodišnji odnos nisu poremetili ni ovi utjecaji Tartaglie i Meštrovića na Bulićevo djelovanje i razmišljanje. Krajem 1933. godine iz Trumbićevoga pisma Buliću vidi se kako i dalje razmjenjuju razne informacije i utiske iz svojih života, ističe se njihova, još uvijek aktualna, razmjena knjiga.⁴⁴⁶ Trumbić će 1934. godine obilježiti 70 godina svoga života. Za tu prigodu dobio je mnoštvo čestitki od raznih ljudi iz svoga privatnoga i javnoga života. Jedna od pristiglih čestitki je, naravno, i ona od Bulića: „Sic septima decennalia sic octava et plura feliciter“⁴⁴⁷ To će biti posljednja čestitka koju će Trumbić primiti od Bulića.

Bulić umire 29. srpnja 1934. godine u Zagrebu, a sahranjen je na Manastirinama 2. kolovoza u Solinu.⁴⁴⁸ Njegova smrt privukla je veliku pozornost kako političara tako i običnoga puka. Razne novine hvalile su Bulića i njegovo dugogodišnje znanstveno i društveno djelovanje, nazivajući ga jednim od najvećih ljudi grada.⁴⁴⁹ Trumbić piše sažalnicu društvu „Bihać“ koje je vezalo Trumbića i Bulića od samoga početka njihovoga javnoga djelovanja, pa sve do smrti.⁴⁵⁰ Splitska općina održala je i izvanrednu komemorativnu sjednicu na kojoj je prigodni govor držao, između ostalih i Alojzije Štepinac.⁴⁵¹ Četiri godine nakon, Štepinac će otpratiti i Trumbića na njegovo posljednje počivalište.⁴⁵²

⁴⁴⁵ Stjepan Marković i dr. „Političke bilješke,“ 477-478.

⁴⁴⁶ KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić, 20. 11. 1933.

⁴⁴⁷ Mihaela Kovačić i dr. „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.),“ 264.

⁴⁴⁸ Emilio Marin, „Nacrt za kronologiju života,“ 148.

⁴⁴⁹ Marijan Buljan, „Politička povijest Splita,“ 201-202.

⁴⁵⁰ Isto 215.

⁴⁵¹ Isto 201-202.

⁴⁵² <https://www.bib.irb.hr/1090986> (15. 8. 2021.)

4. Zaključak

Drugu polovicu „dugog“ 19. stoljeća i prvu polovicu 20. stoljeća karakterizirale su velike društveno-političke promjene u Europi. To je bilo turbulentno razdoblje ispunjeno sukobima koji će kulminirati dvama najvećim i najkrvavijim ratovima u modernoj svjetskoj povijesti. Za jugoslavenske narode, to je bilo doba velikih geopolitičkih previranja te unutardržavnih sukoba i krize. Za hrvatski narod, to je bilo doba borbe za očuvanje narodnih interesa i nacionalnih ideja. Na krilima Hrvatskog narodnog preporoda nastavit će se trnovit put hrvatskog naroda kroz mnoge državno-pravne tvorevine od Austro-Ugarske Monarhije do Kraljevine Jugoslavije.

Taj izrazito važan i dinamičan period obilježit će dva velikana hrvatske povijesti – don Frane Bulić i Ante Trumbić. Obojica proizašli iz „naroda,“ pod utjecajem starohrvatske i antičke povijesne tradicije, svojim će se cjeloživotnim djelovanjem pretvoriti u prave „narodne tribune.“ Njihove sposobnosti brzo su izašle na vidjelo prilikom njihovog obrazovanja. Nije im dugo trebalo da razviju svoje čvrste ličnosti koje će ih krasiti do kraja života. Trumbić je usmjerio većinu svoje energije u političko djelovanje, dok je Bulić više bio posvećen znanstveno-odgojnom radu. Ipak, Bulić je shvaćao da je politika centralna pozornica na kojoj su se vodile odlučujuće borbe za društvene i narodne ideje. Upravo su te narodne ideje obilježile njegov mladenački razvoj. Iz tog je razloga uvijek pomno pratio politička zbivanja i u više navrata aktivno sudjelovao u raznim političkim akcijama u koje je nekad bio uvučen protiv svoje volje.

Odnos Bulića i Trumbića te njihovo zajedničko djelovanje može se sagledati u periodu od prvih međusobnih kontakata 1880-ih pa sve do Bulićeve smrti 1934. godine. Taj period od preko pola stoljeća bio je ispunjen mnogim političkim usponima i padovima. Njihov odnos je od samog početka bio karakteriziran međusobnim poštovanjem. Cijenili su jedan drugoga, što je vidljivo iz njihove razmjene mišljenja i informacija. Trumbić je imao izraženi utjecaj na Bulića. On mu je gotovo uvijek bio pratitelj prilikom njegovih „izleta“ u politiku. Često je upravo Trumbić bio taj koji ga je uvlačio u centar političkih zbivanja i suptilnijih političkih misija. Bulić ga je rijetko kada odbio, dapače, u nekim slučajeva je te akcije objeručke prihvatio, što zbog njegovog odnosa s Trumbićem, što zbog vlastite rodoljubne motivacije koja se u velikom dijelu preklapala s Trumbićevom.

Njihov osobni odnos utemeljen je na zajedničkim političkim orijentirima i hrvatskim rodoljubljem. On se razvijao u sklopu njihovog zajedničkog društveno-političkog djelovanja. Teško je razlučiti njihovo zajedničko javno djelovanje i prijateljske odnose jer su te dvije

sfere njihovih života uvijek bile isprepletene. To je vidljivo i iz njihove korespondencije. Pojedina pisma bila su raznovrsne tematike: od raznih čestitki povodom blagdana i imendana, upita vezanih za zdravlje obiteljskih članova, pa sve do informacija i glasina o zakulisnim političkim igrama. Svakako, ova dva splitska velikana posvetila su svoje živote radu i borbi na raznim poljima za svoje ideale i hrvatski narod. Skupa su vodili tu borbu, desetljećima djelujući zajedno na javnom političkom planu. Tu suradnju i prijateljstvo njegovali su i održavali sve dok ih smrt nije rastavila.

5. Literatura

5.1. Primarni izvori

5.1.1. Arhivska građa

AMS, arhiv Bulić, Liber: Arheološki muzej u Splitu, Arhiv don Frane Bulića, Liber effossionum Salonitanarum 1921 – 1934.

AMS, arhiv Bulić, korespondencija, Trumbić: Arheološki muzej u Splitu, Arhiv don Frane Bulića, korespondencija, ad Trumbić.

AMS, arhiv Bulić, novine i proglasi: Arheološki muzej u Splitu, Arhiv don Frane Bulića, knjiga vezanih novina i proglaša.

KOS, ormar Bulić, 17., d): Konzervatorski odjel u Splitu, Ormar don Frane Bulića, 17. Razno lično Don Franino, d) Spisi glede putovanja Poincareu u Pariz g. 1928 koje nije uspjelo. Dopisivanje u vezi toga sa Dr. Trumbićem.

KOS, ormar Bulić, 20., Trumbić: Konzervatorski odjel u Splitu, Ormar don Frane Bulića, 20. Korespondenca, Trumbić.

SVKST, Fond Ante Trumbić, osobni arhiv: Sveučilišna knjižnica u Splitu, Specijalne zbirke – Fond Ante Trumbić, spisi osobnog arhiva.

5.1.2. Novine

Crvena Hrvatska. Dubrovnik: 3. 10. 1896.

Glas Hercegovca. Mostar: 2. 7. 1887.

Hrvatska. Zagreb: 9. 7. 1887.

Hrvatska Domovina. Zagreb: 5. 10. 1896.

Hrvatska kruna. Zadar: 31. 10. 1896.

Hrvatska sloboda. Zagreb: 12. 9. 1908.

Hrvatski branik. Mitrovica: 10. 10. 1896.

Hrvatsko Pravo. Zagreb: 5. 10. 1896.

Il Dalmata. Zadar: 26. 9. 1896.

Jedinstvo. Split: 5. 3. 1895.

Jedinstvo. Split: 6. 10. 1896.

Katolička Dalmacija. Zadar: 26. 9. 1889.

Narod. Split: 25. 6. 1889.

Narod. Split: 24. 9. 1889.
Narod. Split: 15. 12. 1892.
Narod. Split: 25. 12. 1892.
Narodni list. Zadar: 17. 12. 1892.
Narodni list. Zadar: 15. 7. 1896.
Narodni list. Zadar: 18. 7. 1896.
Narodni list. Zadar: 22. 7. 1896.
Narodni list. Zadar: 25. 7. 1896.
Narodni list. Zadar: 29. 7. 1896.
Narodni list. Zadar: 1. 8. 1896.
Narodni list. Zadar: 5. 8. 1896.
Narodni list. Zadar: 8. 8. 1896.
Narodni list. Zadar: 12. 8. 1896.
Narodni list. Zadar: 15. 8. 1896.
Narodni list. Zadar: 19. 8. 1896.
Narodni list. Zadar: 22. 8. 1896.
Narodni list. Zadar: 26. 8. 1896.
Narodni list. Zadar: 2. 9. 1896.
Narodni list. Zadar: 7. 10. 1896.
Novo doba. Split: 21. 6. 1932.
Novo doba. Split: 25. 6. 1932.
Obzor. Zagreb: 30. 09. 1889.
Obzor. Zagreb: 8. 10. 1896.
Obzor. Zagreb: 7. 6. 1932.
Pučki list. Split: 15. 10. 1896.
Sloboda. Split: 20. 4. 1907.
Sloboda. Split: 4. 5. 1907.
Smotra Dalmatinska. Zadar: 30. 9. 1896.
Srpski glas. Zadar: 26. 11. 1892.
Velebit. Split: 21. 7. 1908.

5.2. Sekundarni izvori

- Matković, Stjepan, Marko Trogrlić. *Političke bilješke Ante Trumbića, 1930. – 1938.*, Sv I., Zagreb – Split: Hrvatski institut za povijest, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, 2019.
- Perić, Ivo, Hodimir Sirotković. *Josip Smolaka – Izabrani spisi*, knjiga 13, ur. serije Vedran Gligo. Split: Književni krug, 1989.
- Petrinović, Ivo. *Ante Trumbić – Izabrani spisi*, knjiga 11, ur. serije Vedran Gligo. Split: Književni krug, 1986.
- Kovačić, Mihaela, Marko Trogrlić, ur. *Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.). Životopis kroz spise osobnoga arhiva u sveučilišnoj knjižnici u Splitu. Katalog u povodu 150. obljetnice rođenja dr. Ante Trumbića*. Split: Sveučilišna knjižnica u Splitu, Filozofski fakultet u Splitu, 2015.
- Petrinović, Ivo. *Ante Trumbić – Politička shvaćanja i djelovanje*, 2. izd. Split: Književni krug, 1991.
- Perić, Ivo. *Politički portreti iz prošlosti Dalmacije*. Split: Književni krug, 1990.
- Fisković, Cvito. „Povodi i odjeci Bulićeva umirovljenja 1896.“ *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Bulić - 50 godina nakon smrti: znanstveni skup u povodu 50. obljetnice smrti don Frane Bulića*, Sv. 79 (1986): 103 – 138.
- Duplančić, Arsen. „Sjećanja Ivana Miletića na Split i Franu Bulića.“ *Kulturna Baština* 15, br. 16 (1984): 37 – 50.
- Duplančić, Arsen. „Počeci rada društva Bihač.“ *Mogućnosti*, br. 11 – 12. (studeni – prosinac 1982): 1059 – 1071.
- Marin, Emilio, ur. „Nacrt za kronologiju života i rada don Frane Bulića.“ U *Don Frane Bulić. Katalog izložbe povodom 50-godišnjice smrti*, 69 – 153. Split: Arheološki muzej, 1984.
- Duplančić, Arsen. „Jedno Bulićevo pismo o spomeniku Grguru Ninskom“ separat. *Croatica Christiana Periodica – časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, br. 18. (1986): 47 – 56.
- Katić, Lovre. „Don Frane Bulić.“ *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, vol. 15. br. 9. (1934): 385 – 397.
- Barada, Miho. „Mons. Dr. Frane Bulić.“ *Bogoslovska smotra*, br. 22 (1934): 323 – 329.
- Soldo, Ante Josip. „Don Frane Bulić – Rodoljub.“ *Crkva u svijetu*, vol. 20. br. 2. (1985): 149 – 168.

- Boban, Ljubo. „Prilozi za političku biografiju don Frane Bulića (1914–1934).“ *Radovi: Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest*, vol. 18. (1985): 167 – 214.
- Perić, Ivo. *Ante Trumbić na dalmatinskom političkom poprištu*. Split: Muzej grada Splita, 1984.
- Jelovina, Dušan. „Osnivanje i rad Kninskog starinskog društva.“ *Starohrvatska prosvjeta*, vol. 3, br. 18. (1988): 241 – 251.
- Čipčić, Marijan. „Ante Trumbić i Josip Smodlaka - prijatelji i politički rivali“. U *Ante Trumbić - biografski fragmenti i nasljeđe, Zbornik radova sa znanstvenog skupa „Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.) – osam desetljeća od smrti” održanog 15. studenoga 2018. godine u Muzeju grada Splita*, ur. Marijan Čipčić, 101 – 109. Split: Muzej grada Splita – Društvo prijatelja kulturne baštine Split, 2020.
- Buljan, Marijan. „Politička povijest Splita od 1918. do 1941.“ Doktorski rad, Sveučilište u Splitu – Filozofski fakultet, 2021.
- Mrkonjić, Tomislav, Jadranka Neralić i Zlatko Matijević. „Riječka spomenica (1915.)“ *Pilar: časopis za društvene i humanističke studije*, vol. 4. br. 7-8. (1-2.) (2009): 214-219.
- Šitin, Tonči. „Kongres javnih radnika u Zagrebu 1922. i njegovu odjeci u Dalmaciji.“ *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 44. (2002): 243-266.

5.3. Mrežni izvori

Ante Trumbić. U: Hrvatska enciklopedija.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62544> Pristupljeno: 10. 7. 2021.

Ante Trumbić – biografski fragmenti i nasljeđe. U: Hrvatska znanstvena bibliografija.

<https://www.bib.irb.hr/1090986> Pristupljeno: 15. 8. 2021.

August Harambašić. U: Hrvatska enciklopedija.

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=24368> Pristupljeno: 17. 7. 2021.

Bogdan Radica. „Vječni Split – Portret jednoga grada.“

https://antracit.neocities.org/radica/radica_split.html Pristupljeno: 15. 7. 2021.

Georg Jellinek. U: Encyclopedia Britannica.

<https://www.britannica.com/biography/Georg-Jellinek> Pristupljeno: 18. 7. 2021.

Hrvatsko – srpska koalicija. U: Hrvatska enciklopedija.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26520> Pristupljeno: 28. 7. 2021.

Ivan Lorković. U: Hrvatska enciklopedija.

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=37177> Pristupljeno: 22. 7. 2021.

Povijest Muzeja. U: AMUS – Arheološki muzej u Splitu.

<https://www.armus.hr/muzej/povijest-muzeja/arheoloski-muzej-u-splitu> Pristupljeno:

1. 8. 2021.

Riječka rezolucija. U: Hrvatska enciklopedija.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=52867> Pristupljeno: 28. 7. 2021.

Svetozar Rittig. U: Hrvatska enciklopedija.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=53003> Pristupljeno: 5. 8. 2021.

Zadarska rezolucija. U: Hrvatska enciklopedija.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=66649> Pristupljeno: 28. 7. 2021.

Ženevska deklaracija. U: Hrvatska enciklopedija.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=67688> Pristupljeno: 10. 7. 2021.

Sažetak

Ovaj rad prikazuje osobni odnos i zajedničko političko djelovanje don Frane Bulića i Ante Trumbića. Obojica su obilježila splitsku pa i hrvatsku povijest na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Njihovo zajedničko djelovanje započelo je za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije. Obojica su bili pod utjecajem narodnjačkog pokreta. Trumbić je tu narodnu ideju dalje razvio pod utjecajem pravaške ideologije. Zajedno s Franom Supilom razvio je politiku „novog kursa“ čije je djelovanje Bulić pratio s odobravanjem. Bulić i Trumbić su zajedno sudjelovali u mnogim političkim aktivnostima, kao što su bili izbori za Carevinsko vijeće koji su održani u Splitu 1907. godine. Te izbore okarakterizirao je sukob Trumbićeve Hrvatske stranke i Smodlakine Hrvatske pučke napredne stranke. Između njih se našao Bulić koji se zalagao za smirivanje napetosti. Za vrijeme Prvog svjetskog rata, Bulić i Trumbić ulagali su velike napore u očuvanje hrvatskih interesa. Obojica su s tim ciljem surađivali sa slovenskim političarima. U novoj državi, opet su zajedno sudjelovali na izborima, ovoga puta su to bili izbori za splitsko općinsko vijeće 1926. godine. Uvođenjem Šestosiječanjske diktature, dolazi do velike političke represije i državnog nadzora. Trumbić je u tom periodu, tridesetih godina, doživio veliko razočaranje u svoje prijašnje ideale i sve više upada u pesimizam i radikalizirani po pitanju rješenja Hrvatskog pitanja. Zajedno su nastavili sudjelovati u političkim akcijama te su i dalje gajili svoje dugogodišnje prijateljstvo sve do Bulićeve smrti 1934. godine

Ključne riječi: don Frane Bulić, Ante Trumbić, osobni odnosi, Carevinsko vijeće, splitsko općinsko vijeće

DON FRANE BULIĆ AND ANTE TRUMBIĆ: PERSONAL RELATIONS AND POLITICAL ACTIVITY

Abstract

This paper presents the personal relations and joint political activities of don Frane Bulić and Ante Trumbić. Both marked the history of Split and even Croatia at the turn of the 19th century. Their joint activities began during the Austro-Hungarian Monarchy. Both were influenced by the People's Movement. Trumbić further developed this political idea under the influence of the Party of Rights' ideology. Together with Frano Supilo, he developed a "new course" policy, which Bulić followed with approval. Bulić and Trumbić participated in many political activities together, such as the elections for the Imperial Council held in Split in 1907. These elections were characterized by a conflict between Trumbić's Croatian Party and Smodlaka's Croatian People's Progressive Party. Between these two parties stood Bulić, who advocated for calming the tension. During the First World War, Bulić and Trumbić will make great efforts to preserve Croatian interests. Both cooperated with Slovenian politicians with this goal in mind. During the new state, they would again participate in the elections together, this time in the elections for the Split Municipal Council in 1926. With the introduction of the January 6. dictatorship, there was great political repression and state surveillance. In that period, in the 1930s, Trumbić experienced great disappointment in his previous ideals and became more and more pessimistic and radicalized his thoughts regarding the solution to the Croatian question. They would continue to participate together in political actions and cultivate their long-standing friendship until Bulić's death in 1934.

Keywords: don Frane Bulić, Ante Trumbić, personal relations, Imperial Council, Split Municipal Council.

Prilozi

Slika 1. Don Frane Bulić 1880. godine: Konzervatorski odjel u Splitu, Ormar don Frane Bulića, Fotografije, 1) Veliki album raznih fotografija Don Frane od g. 1870-1934.

Slika 2. Ante Trumbić 1882. godine: Petrinović, Ivo. *Ante Trumbić – Politička shvaćanja i djelovanje*, 2. izd. Split: Književni krug, 1991.

Slika 3. Bulićev poziv na sud povodom incidenta u gimnaziji: Arheološki muzej u Splitu, Arhiv don Frane Bulića, knjiga vezanih novina i proglaša, sudski poziv, 11. 5. 1896.

Slika 4. Proglas Hrvatske pučke stranke nakon prvog kruga izbora: Arheološki muzej u Splitu, Arhiv don Frane Bulića, knjiga vezanih novina i proglaša, proglas Hrvatske pučke stranke, 15. 5. 1907.

Slika 5. Trumbićevo pismo Buliću iz 1922. godine: Konzervatorski odjel u Splitu, Ormar Don Frane Bulića, 20. Korespondenca, Trumbić, 27. 12. 1922.

Slika 6. Razglednica iz Karlovy Vary koju je Trumbić poslao Buliću 1931. godine: Konzervatorski odjel u Splitu, Ormar don Frane Bulića, 20. Korespondenca, Trumbić, 28. 8. 1931.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Luka Marković, kao pristupnik za stjecanje zvanja Magistra Povijesti i Anglistike, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i literatura. Izjavljujem da ni jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, stoga ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 13. rujna 2021.

Potpis

**IZJAVA O POHRANI DIPLOMSKOGA RADA U DIGITALNI REPOZITORIJ
FILOZOFSKOGA FAKULTETA U SPLITU**

Student: Luka Marković

Naslov rada: Don Frane Bulić i Ante Trumbić: osobni odnosi i političko djelovanje

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Vrsta rada: Diplomski rad

Mentor rada: prof. dr. sc. Marko Trogrlić

Članovi Povjerenstva: prof. dr. sc. Aleksandar Jakir, prof. dr. sc. Marko Trogrlić,
izv. prof, dr. sc. Edi Miloš

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanoga završnoga/diplomskoga rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice potpuno odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) u otvorenom pristupu

b) dostupan studentima i djelatnicima FFST-a

c) dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6 mjeseci / 12 mjeseci / 24 mjeseca (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

U slučaju potrebe (dodatnoga) ograničavanja pristupa Vašemu ocjenskomu radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnomu tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: Split, 13. rujna 2021.

Potpis studenta:

